

T.C
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FAZIL AHMET AYKAÇ'IN "ŞEYTAN DİYOR Kİ" ADLI ESERİNİN
ÇEVİRİ YAZISI VE METİN İNCELEMESİ

TAYFUN CANKİ

DOÇ. DR. BÂKİ ASİLTÜRK

KIRKLARELİ

2013

T.C
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FAZIL AHMET AYKAÇ'IN "ŞEYTAN DİYOR Kİ" ADLI ESERİNİN
ÇEVİRİ YAZISI VE METİN İNCELEMESİ

TAYFUN CANKİ

DOÇ. DR. BÂKİ ASİLTÜRK

KIRKLARELİ

2013

ÖZET

Çalışmanın esasını Türk edebiyatının mizah ve hiciv ustası Fazıl Ahmet Aykaç'ın Hamid Matbaasından 1927 yılında çıkan *Şeytan Diyor ki* adlı eserinin Latin harflerine çevirimi ve incelenmesi teşkil etmektedir.

Çalışmamızda, öncelikle Fazıl Ahmet'in edebiyat dünyasında yeri ve önemine değinilmiş, *Şeytan Diyor ki* dışındaki diğer eserleri de tanıtılmaya çalışılmıştır. Daha sonra eser; matbuat, dil ve edebiyat, siyaset, şehircilik, eğitim ve spor alt başlıkları altında kısaca incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fazıl Ahmet Aykaç, dil, edebiyat, matbuat, siyaset, hiciv

ABSTRACT

This study mainly comprises the analysis and the translation of the master of humour and satire of the Turkish literature Fazıl Ahmet Aykaç Hamid 's work which is called *Şeytan Diyor ki* and published in Hamid Printing Office in 1927 to Roman letters.

In the study, first of all, the position and the importance of Fazıl Ahmet in the world of letters is mentioned, and his other works except *Şeytan Diyor ki* are also presented. Afterwards, the work is analyzed under the subheadings of printed media, language and literature, politics, urbanization, education and sports.

Key Words: Fazıl Ahmet Aykaç, language, literature, printed media, politics, satire

YEMİN METNİ

11.072013

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Fazıl Ahmet Aykaç’ın “Şeytan Diyor Ki” Adlı Eserinin Çeviri Yazısı ve Metin İncelemesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynaklarda gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu haysiyet ve şerefimle teyit ederim.

Tayfun CANKI

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMASI SINAV TUTANAĞI

Sayfa : 1/1

TARİH 11.07/2013

Öğrencinin Adı Soyadı : **Tayfun CANIKI**
Öğrenci Numarası : **118105102**
Enstitü Anabilim Dalı : **Türk Dili ve Edebiyatı**
Enstitü Bilim Dalı :
Genel Ağırlıklı Not Ortalaması : **2.35**
Öğretim Yılı/Yarıyılı : **2012/2013 GÜZ/BAHAR**
Danışman Öğretim Üyesi :

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Jürimiz 11.07/2013 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsünde/Fakültesinde toplanarak yukarıda adı geçen öğrenciyi KLÜ Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği 21 (3) Maddesi uyarınca **Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavına** tabi tutmuş ve KLÜ Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği 21 (4) Maddesi uyarınca **Yüksek Lisans Tez Çalışması Başarı Notunun 3,35** olduğuna ve Yüksek Lisans Tez Çalışması hakkında **OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUĞU** ile aşağıdaki kararı almıştır.

SINAV JÜRİSİ	ÜNVANI, ADI SOYADI	İMZA	BAŞARILI/BAŞARISIZ/ DÜZELTME
JÜRİ BAŞKANI	Doç. Dr. Bekir Aslıhan	[İmza]	Başarılı
ÜYE	Yrd. Doç. Dr. Ali KURT	[İmza]	Başarılı
ÜYE	Yrd. Doç. Dr. Tarık Örgelik	[İmza]	Başarılı

Oy çokluğu durumunda muhalefet edenin gerekçesi:

Düzeltilme verilmesi halinde :

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı/...../..... tarihinde, saat 'da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde :

Tez adının..... şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

KLÜ Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği Yüksek Lisans Tezinin Sonuçlanması MADDE 21 – (3) Jüri üyeleri, söz konusu tezin kendilerine teslim edildiği tarihten itibaren en erken onbeş gün, en geç bir ay sonra toplanarak öğrenciyi tez savunma sınavına alır. Sınav, enstitü anabilim dalı başkanlığı tarafından belirlenen gün, yer ve saatte yapılır. Jüri toplantıları eksik üyeli yapılmaz. İlan edilen günde yapılamayan jüri toplantısı için durum bir tutanakla belirlenerek enstitü müdürlüğüne bildirilir ve en geç onbeş gün içinde ikinci bir toplantı günü belirlenir. Yüksek lisans tez savunma sınavı, tez çalışmasının sunulması ve bunu izleyen soru ve cevap bölümlerinden oluşur. Savunma sınavı, dinleyicilere açık yapılabilir.

(4) Tez savunma sınavının tamamlanmasından sonra jüri, dinleyicilere kapalı olarak tez savunması hakkında oy çokluğu ile kabul, ret veya düzeltme kararı verir. Bu karar, jüri başkanı tarafından tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrenci için, 2547 sayılı Kanununun 44 üncü maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi hükümleri uygulanır. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci, en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini ilgili enstitüye teslim eder ve tercihen aynı jüri önünde tezini yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi reddedilen öğrenci için, 2547 sayılı Kanununun 44 üncü maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi hükümleri uygulanır.

Başarı denetlemesi –Tczli yüksek lisans yapan öğrencinin; Mezuniyet için ağırlıklı genel not ortalaması 2.50'den az olamaz. Tez savunma sınavı sonunda ortalama şartını sağlayamayan öğrenci tez savunma sınavından başarısız sayılır.

.....tarih ve sayılı EYK kararıyla karar verilmiştir.

ÖNSÖZ

Fazıl Ahmet Aykaç (1884-1967); II. Meşrutiyet, Mütareke ve Cumhuriyet dönemlerini idrak eden şair, edip ve siyasetçi, Fecr-i Âti mensubu, hiciv ve mizah edebiyatımızın usta ismidir.

Şiir, makale ve fıkra gibi türlerde eser vermiş; özellikle gazete ve mecmualarda yazdığı mizahî şiir ve makaleler ile edebiyatımızda “hiciv” türünün gelişmesine öncülük etmiştir.

Fazıl Ahmet’in edebiyatımızdaki yeri ve önemi üzerine yapılan çalışmalar ile eserleri üzerindeki tahlillerin sayısı oldukça azdır. Fazıl Ahmet hakkında en kapsamlı ve aydınlatıcı çalışmayı Ali Şükrü Çoruk yapmıştır: Çoruk, A., Ş., (2008), *Mizah Şairi Fazıl Ahmet Aykaç*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Bu tez çalışmasında öncelikle, Fazıl Ahmet’in felsefî, ilmî, mizahî, siyasî yazılarının yer aldığı *Şeytan Diyor ki* adlı eseri incelenmiş; Kâzım Yetiş’in *İslam Ansiklopedisi*’nde yer alan Fazıl Ahmet Aykaç maddesi başta olmak üzere genel olarak yazar üzerine yazılmış pek çok makale ve kitap taranmıştır. Ali Şükrü Çoruk’un doktora tezi olarak yazdığı monografi kitabı *Mizah Şairi Fazıl Ahmet Aykaç*, çalışmamızın ilerleyişine büyük katkı sağlamıştır.

Çalışmamızda, Fazıl Ahmet’in muhtelif dergi ve mecmualarda, gazetelerde yayımlanan makale, sohbet, mizah yazılarını kitap hâlinde topladığı 1927 tarihli *Şeytan Diyor ki* (Hamid Matbaası, İstanbul) isimli eserinin öncelikle Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine çevirisi yapılmış ve bu yazılardan yola çıkarak matbuat, dil ve edebiyat, siyaset, şehircilik, eğitim ve spor gibi konular kitaptaki yazılar çerçevesinde incelenmiştir.

Tezimiz; Önsöz, Giriş, Fazıl Ahmet Hakkında- Eserleri, *Şeytan Diyor ki*’nin İncelenmesi, *Şeytan Diyor ki*’nin Latin Harfli Metni, Sonuç, Kişi Adları İndeksi, Kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır.

Tezimizin birinci bölümünde (Giriş) *Şeytan Diyor ki*’nin yazarı Fazıl Ahmet Aykaç’ın hayatından, edebi kişiliğinden ve eserlerinden bahsedilmiştir. Fazıl Ahmet’in biyografisi hakkında basılı kaynaklardan ve arşiv kaynaklarından faydalanılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünü *Şeytan Diyor ki*'nin incelemesine ayırdık. Kitabı “matbuat, dil ve edebiyat, siyaset, şehirleşme, eğitim ve spor” gibi konular bağlamında inceledik.

Üçüncü ve ana bölümde *Şeytan Diyor ki*'nin Latin harflerine aktarılmış hâlini verdik. Aktarma metnimizde sözcüklerin günümüzde kullanılan şekilleri tercih edilmiş; düzeltme işareti (^), hemze ('), ayın (°), uzun a(ā) gibi transkripsiyon öğeleri Arapça ve Farsça sözcüklerin tamamında değil, günümüzde anlam karışıklığına neden olabilecek sözcüklerde, tamlamalarda kullanılmıştır: bî-günah / bi-günah, kâbil / kabil... Noktalama işaretleri orijinal metindeki şekliyle kullanılmıştır.

“Sonuç” kısmında yazar ve eseri hakkında bir değerlendirme yapıldıktan sonra *Şeytan Diyor ki* 'de geçen isimlere ait indeks bölümüne yer verilmiştir.

Bu tez çalışması, unutulmaya yüz tutmuş ama bilinmesi gereken bir yazarı ve eserini, onunla ilgili görüş ve değerlendirmeleri ihtiva etmektedir. Bugün üstünden yüz yıla yakın zaman geçmiş *Şeytan Diyor ki* adlı eseri, daha yakından tanıyabilmek ve içerdiği bilgi ve görüşlerden faydalanmak için Türkçeleştiriyoruz. Bu çalışmanın, Fazıl Ahmet'i anlamaya yönelik yeni bir yol açmasını ve yazarın eserlerini ele alacak bundan sonraki çalışmalar için bir zemin oluşturmasını umuyor, Fazıl Ahmet'in yeni kuşaklarca tanınmasına katkı sağlamasını diliyoruz.

Tezin hazırlanma sürecinde yardım ve yapıcı eleştirileriyle beni yönlendiren, ufuk açıcı, yol gösterici değerli danışman hocam Doç. Dr. Bâki ASİLTÜRK'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimle ilgili önemli kaynakları benimle paylaşan değerli hocam Doç. Dr. Ali Şükrü Çoruk'a şükranlarımı sunarım.

Tayfun CANKİ
Moda, Haziran-2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
YEMİN METNİ	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	VII
I. BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. Fazıl Ahmet Aykaç Hakkında ve Eserleri	2
1.1.1. Hayatı	2
1.1.2. Edebi Şahsiyeti	3
1.1.3. Eserleri	5
II. BÖLÜM: ŞEYTAN DİYOR Kİ'NİN İNCELENMESİ	8
2.1. Dil ve Edebiyat	8
2.2. Matbuat	10
2.3. Şehircilik	12
2.4. Eğitim ve Spor	13
2.5. Siyaset	14
III. BÖLÜM: ŞEYTAN DİYOR Kİ'NİN LATİN HARFLİ METNİ	17
SONUÇ	188
İNDEKS	190
KAYNAKÇA	192

KISALTMALAR

S	:	Sayı
s	:	Sayfa
Ss	:	Sayfadan sayfaya
Vb	:	Ve benzeri
Vd	:	Ve diğerleri

I. BÖLÜM

GİRİŞ

İlim, felsefe ve sanat sahalarındaki derin bilgisi ile fikir hayatımızın, düşünce dünyamızın değerli ve sevimli imzası Fazıl Ahmet Aykaç (1884-1967) edebiyatımızda mizah ustası olarak tanınmaktadır. Mizah edebiyatımızın batılı anlamda değişmesine ve gelişmesine XX. yüzyılın başlarında önemli katkılarda bulunmuştur. Osmanlının son döneminden yakın Türkiye tarihine kadar geniş bir alana hâkim bilgisi vardır; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin sancılarını yaşayan tipik bir aydındır.

Fazıl Ahmet, batı düşüncesinin genişliği ile, doğu duyarlılığının derinliğini kendisinde toplamış aydınlarımızdandır. Divan edebiyatının inceliklerini batı klasikleriyle kendisinde sindirerek, yerli duyarlılığı modern anlayışı taşıma çabası içinde olmuştur. (Duru, 1968:21)

Eski edebiyatımızda genellikle hakaret amaçlı kullanılan mizah, yakın tarihimizde Fazıl Ahmet'in elinde ve kaleminde temizlenmiş, kibar ve sevimli bir zekâ ve sanat eseri kılığına girmiştir. Fazıl Ahmet, hadiselerin ve şahısların içini gören, bu içlerdeki tuhaflıkları pek sevimli buluşlarla süsleyerek söyleyen ince bir sanatkârdır; onun içindir ki bu kitap (*Şeytan Diyor ki*) yakın tarihin vakalarını ve adamlarını muzip bir şaka projektörünün ışığı altına alıp bize sunmaktadır. Fazıl Ahmet sahip olduğu akıl ve zekâ güçlerini "hiciv"le dökebiliyordu. "Zekâ, onun şeytanıdır ve bunu bildiğinden kitabının adını *Şeytan Diyor ki* koymuştur." (Yücel, 1937:285)

Şeytan Diyor ki Fazıl Ahmet'in; "İki Kafadar", "Eski Anadolu", "Cumba Sohbeti", "Köşe Bucak", "Edebiyat Bahisleri", "Söz Aramızda" gibi müşterek başlıklar altında çeşitli yazılarını, yine zamanının toplumsal ve edebi hadiselerine ait görüşlerini, kendisinin neler okuduğuna, kendisi ile insanlar arasındaki karşılıklı telakkilere, fikirlerine ve karakterlerine dair itiraflarını, hürriyet ve esarete, bedbinlik ve nikbinliğe dair düşüncelerini, Yunus Nadi, Ahmet Emin, Ziya Gökalp, Süleyman Nazif, İzzet Melih, Yakup Kadri, Halide Edip, Halil Nihat, Ahmet Haşim hakkındaki görüş ve eleştirilerini içeren 63 mensur yazısından ve 304 sayfadan ibaret, nesir hâlindeki mizahî yazılarını topladığı kitabıdır. (Yazar, 1940: 15)

Şeytan Diyor ki'nin orijinal baskısı maalesef teknik hatalarla doludur. Yazar kitabın arkasına hata-savab cetveli koymuştur ama o cetvele dâhil edilmeyen epeyce bir dizgi hatası mevcuttur. Biz metni yeni harflere aktarırken sık sık metin tamiri yapmak zorunda kaldık. Buradaki amacımız *Şeytan Diyor ki*'nin bugünkü alfabeyle hatasız olarak çevrilmesiydi.

1.1. Fazıl Ahmet Aykaç Hakkında ve Eserleri

1.1.1. Hayatı

23 Temmuz 1884'te Beyazıt'ta Yenidoğan Sokağı'nda doğdu. Babası, çeşitli yerlerde mutasarrıflık yapmış olan Mehmet Cemal Bey, annesi Sâbire Hanım'dır.

İlk eğitimini Numûne-i Terakki Mektebi'nde, rüşdiyeyi babasının mutasarrıf olarak bulunduğu Gümüşhane'de, idâdîyi Musul'da tamamladı. Süleymaniye kasabasında Şeyh Mahvî Efendi'den Farsça dersleri aldı. İstanbul'a döndükten sonra, önce Lycee Français'ye, ardından Sanâyi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Okulu) mimarlık bölümüne devam etti; Paris'teki Ecole Libre des Science Politiques'in kurlarını İstanbul'dan takip etti.

Maarif Nezâreti Mekâtib-i Ecnebiyye Kalemî'nde çıraklık, Darphâne kâtipliği ve İzmir Valisi Kâzım Paşa'nın hususi kâtipliğinden sonra Celâl Sahir'in çıkardığı *Seyyare* mecmuasındaki yazılarının da tesiriyle 1908'de Dârülmualimîn'e (Erkek Öğretmen Okulu'na) hoca tayin edildi. Daha sonra Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde estetik ve mitoloji, İstanbul ve Galatasaray liselerinde edebiyat, felsefe, pedagoji, Fransızca ve usûl-i tercüme derslerini okuttu. 1927'de Elazığ milletvekili seçildi, on yıldan fazla milletvekilliğinde bulundu (1927-1938). Milletvekilliği sırasında Dil Encümeni üyeliği de yaptı. Osmanlı Türkçesinden modern Türkçeye geçiş aşamasında yazı dilinin ve edebî dilin oluşması noktasında önemli katkılar sağladı. Dil Encümeni üyeliği sırasında ileri sürdüğü düşünceleri yazılarıyla örneklemeye çalıştı.

1960 yılında ciddi bir rahatsızlık geçirir ve ayakları felç kalır. Bu tarihten itibaren ölümüne kadar Cerrahpaşa Hastanesi'nde kalmıştır. 5 Aralık 1967'de Cerrahpaşa Hastanesi'nde vefat eder. 7 Aralık Perşembe günü Şişli Camii'nde öğle namazının ardından cenaze namazı kılınır. Daha sonra da Zincirlikuyu Mezarlığı'nda defnedilir.

1.1.2. Edebi Şahsiyeti

On iki on üç yaşlarına kadar resim ve çizgiye ilgi duyan Fazıl Ahmet daha sonra şiirle meşgul olmuş ve ilk denemelerini *Seyyare*'de yayımlamıştır. Bir süre *Fecr-i Âti* topluluğu içerisinde de bulunmuş, *Seyyare*'den başka *Hilâl*, *Tarım*, *Akşam* gibi gazete ve mecmualarda mizahî yazı ve şiirler, felsefî ve ilmî makaleler neşretmiştir. Devrinde, kalemine “ucu pek sivri ve maktâ pek keskin” sıfatı verildiği gibi kendisine de “edebiyat mabedinin şeytani” denmiştir. Tenkitçi bir mizaca sahip olan Fazıl Ahmet, başta Abdülhak Hâmid, Recâizâde Ekrem, Süleyman Nazif ve Mehmet Emin (Yurdakul) olmak üzere devrin meşhur şahsiyetleriyle birlikte zamanındaki bazı hadiseleri alaylı bir dille tenkit etmiştir. Şiirlerinde keskin ve kıvrak bir zekânın mizahından çok, nazîre-mizah karışımı (tehzil) ve çoğu zaman basitleşen bir alay hâkimdir. (Yetiş, 1991: 254)

“Fecr-i Âti” edebî ekolünün bir mensubu olarak edebiyat âlemine giren Fazıl Ahmet Aykaç, ilk zamanlarda neşrettiği felsefe, terbiye ve psikoloji sahalarına ait yazılarının bir kısmını “*Terbiyeye Dair*” adıyla toplar ve bu suretle ilk eserini verir. *Tanin* gazetesinde mizahî manzumeler yazar.

Fazıl Ahmet Aykaç edebiyatımızın zeki buluşları, ince ve zarif nükteleri, ölçülü tenkit ve iğnemeleri ile mizah ve hiciv sahasının, bilhassa mizahî şiir vadisinde büyük başarı göstermiş usta bir sanatkârdır. Mizah sahası edebiyatın en güç koludur. İbtizâle, bayağılığa düşmeden bu vadiye başarı kazanmak kolay değildir. Bunun için keskin bir zekâ, geniş kültür, derin görüş ve sezîş, espri ve zarafet ister. Bu meziyetler Fazıl Ahmet Aykaç'ta bol bol mevcuttur. Bunları iyi kullanarak kudretli bir mizahçı olmuştur. (Timurtaş, 1968:195)

Fazıl Ahmet, mizahta fazla iğnelemeğe, aşırı hicve ve mübalağalı tevhide kaçmaz. Daha çok şaka ve latife maksadıyla hareket eder. O, mizahî manzumelerinde eski şairlerimizin beyan ve anlatışından faydalanmıştır. Fakat bu, rastgele nazirecilik değildir. Sadece aynı vezin ve manzumeler meydana getirmemiş, eserine nazire yaptığı şairin eda ve beyanına bürünmüştür. Şekil ve kelime bakımından eski olan ve eski şairlerin eserlerine nazire mahiyetinde olan bu mizahî manzumelerin konusunu İkinci Meşrutiyet'ten (1908) sonraki durum, siyasi şahsiyetler ve hükümet erkânı oluşturmaktadır.

Nesirlerinde de, fikrî ağırlık yanında yine alaycı ve şakacı bir hava hâkimdir. Geniş bir kültürle beslenen, zeki bir kalemin mahsulüdür bu yazılar.

1908'den sonra parlayan ve şöhret kazanan Aykaç, hayatının son yıllarında eser vermemiş, daha doğrusu yazdığı halde neşretmeyen üstadın edebî faaliyeti ölünceye kadar devam etmiştir. Hasta döşesinde bile bazı manzumeler yazdığı bilinmektedir. Bunlardan bazıları gazetelerde çıkmıştır. (Timurtaş, 1968:194)

Malûmatı çok geniştir. Fizik, metafizik, riyaziye (matematik), kimya, hukuk, tarih, mimarî, hatta teoloji bilir. Fakat ne fizisyen, ne filozof, ne matematikçi, ne kimyager, ne hukukçu, ne müverrih, ne mimar, ne din ulemasıdır. Bunların hiçbirini olamamıştır. Onun olduğu şey, şairliktir. Fakat şairlikte de yalnız kendisi olmakla kalmamış, kâh Abdülhak Hâmid, kâh Ziya Gökalp şekline girmiş ve onların diliyle yine onlara etmediğini bırakmamıştır. (Yücel, 1937:285)

Fazıl Ahmet sanatsal güzellikte şekle hiç bağlanmamış, hür ve hercaî bir ruh ile sanatın hudutsuz ufuklarında değişik ihtisaslar ve yeni yeni bedîî heyecanlar aramıştır. Her gittiği memlekette oranın ruhuna girerek âlemşümul ve beşerî bir hüviyet alan seyyahlar gibi, Fazıl Ahmet de bize sanat ülkesinin muhtelif manzaralarını göğsünde aksettiren berrak bir taze göl genişliği alır. En eskilerden en yenilere varıncaya kadar, bütün şairler, bütün meşhur vezinler, kafiyeleler, gazeller, kasideler, nazımlar ve nesirler Fazıl Ahmet'in elinde hepimizle eğlenen sevimli tebessümü bize göstermek, müstehzî müşahedelerini bize duyurmak için bir vasıtaadır. Şimdi Hâmid'dir, şimdi Nazif'tir, Kemal'dir, Erkem'dir, Cenab'dır, Nefi'dir, Nedim'dir. Fakat bunların hiçbirisi değildir, yalnız Fazıl Ahmet'dir! (Yalçın, 1935: 252)

Fazıl Ahmet'e tam manasıyla şairdir diyemeyiz. O şiiri bizim kusurlarımızı bir iki çizgi ile tespit ederek yüzümüze berrak bir ayna içinde tutmak için vasıta olarak kullanmıştır. Fakat kötü ve zehirli bir ruhu olmadığı için en acı iğnelerini bile insan zaaflarına aşına ve kabahatlıları evvelden affetmiş bir ruhun müsamahakâr tebessümleri arasında gizlenmiştir. Çok okuyan ve araştıran eden Fazıl Ahmet gülme ve güldürme hissini psikolojisine tamamen vâkıftır. (Yalçın, 1935: 252)

İbnülemin Mahmud Kemâl Bey'e yazdığı mektupta “*Sözetmeğe değer bir eserim ve hizmetim yoktur*” diyor. Böylece, unutulma sebeplerinden birini anlamış oluyoruz. Çünkü bizde, alçakgönüllülük daima yanlış anlaşılır. Kendi reklamını yapanlara önem verilir. İbnülemin Mahmud Kemâl Bey “*Fazıl Bey, örnekleri çok azalmış*

edebiyatçılardandır. Yazdığı mizahi eserler edebiyatın iki anlamı ile de kıymetlidir” diyor. Bununla edebiyat sözcüğündeki edep, terbiye anlamı ile edebiyat anlamının bir araya geldiğini söylemiş oluyor.

Bugünden bakıldığında, Fazıl Ahmet’in en dikkat çeken yönü fıkra, sohbet, deneme, eleştiri türlerini harmanlayan gazete ve dergi yazıdır. Şairlik yeteneğini “tehzil” türü şiirlerde göstermiş fakat bu şiirleri türün doğası gereği kalıcı olamamıştır. İçinde yetiştiği XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın ilk yarısı Türk tarihi ve Türk edebiyatı tarihi için çok önemli bir dönemdir. Bu yıllarda büyük yazarlar ve şairler yetişmiştir: Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Yakup Kadri, Halide Edip, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Reşat Nuri vd. Hal böyle olunca Fazıl Ahmet gibi edebiyat yeteneğini tehzillere, gazete ve dergi yazılarına harcayan, büyük bir esere çalışmayan yazar tipinin dönem içinde belirleyici olması beklenemezdi. Ancak Fazıl Ahmet belki de asıl yeteneğinin tehzillerde ve gazete ve dergi yazılarında olduğunu fark etmişti, yazarlık mesaisini buralara vakfetmesinin sebebi bu olsa gerektir. Dolayısıyla onun ince mizah yeteneği, parıltılı zekâsı ve kalem gücü kendine özgü yazılarında ciddi olarak görünür.

1.1.3. Eserleri

1. *Terbiyeye Dair*, İstanbul 1326 (1910), 144 s.

Fazıl Ahmet’in ilk eseri olan *Terbiyeye Dair*, 1910 yılında Tanin, Tenkit ve Servet-i Fünûn’da yazdığı eğitim ve felsefe ile ilgili yazılarından meydana gelmektedir. Fazıl Ahmet, kitapta bulunan on üç yazıda, terbiyenin önemini, Türkiye’deki eğitim müesseselerinin durumunu, felsefe, ahlâklı nesiller yetiştirmede hanımlara düşen vazifeler üzerinde durur.

2. *Divançe-i Fazıl fî- Vasf-ı Efazıl*, İstanbul 1329 (1911), 152 s.

Fazıl Ahmet’in ilk şiir kitabı olan ve Tanin matbaasında basılan ve Muhtar Halit Kütüphanesi neşriyatından çıkan bu kitapta, şairin 1910-1911 yıllarında Tanin’de yayımlanan mizahî şiirlerinden seçmeler bulunmaktadır. Kitapta 13 kaside, 2 mesnevi, 5’i kaside tarzında, 6’sı mesnevinin içinde, 2’si de normal tarzda yazılmış olmak üzere toplam 13 gazel, 2 murabba, 1 şarkı yer almıştır.

3. *Harman Sonu*, İstanbul 1335 (1919), 34 s.

Fazıl Ahmet’in 1919 yılında yazdığı şiirleri ihtiva eden kitap Evkaf Matbaası’nda basılıp, Halk Kütüphanesi neşriyatından çıkmıştır. Kitapta yer alan 19 şiirin yanı sıra 6

adet nesir parçası bulunmaktadır. Fazıl Ahmet bu kitapta bulunan şiir ve nesirlerinde Mütareke döneminin olumsuz şartlarını (sansür, ev ve geçim derdi vs.) mizahî bir bakış açısıyla ele alır.

4. *Kırpıntı*, İstanbul, 1342/ 1924, 85 s.

Fazıl Ahmet, Meşrutiyetin ilânından Ahmet Samim'in katledilişine kadar olan devreye ait hatıralarını 1919, 1920 yıllarında Memleket ve Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika hâlinde neşretmiştir. Daha sonra bu tefrika kitap hâline getirilerek 1924 yılında Kırpıntı adıyla Yeni Matbaada basılmıştır. 31 Mart İsyanı sırasında başından geçen hâdiseler, çalıştığı Hilâl gazetesinin basılması, Ahmet Samim'in yanı başında vurulması gibi hâdiseler hatıratın en ilgi çekici bölümleridir.

“*Kırpıntı*”da bilhassa 31 Mart ayaklanmasını ve ittihatçıların İkdam gazetesindeki yazılarından dolayı öldürttükleri zavallı Ahmet Samim faciasını çok canlı anlatır. Bahçekapı’da ve karanlıkta işlenen bu cinayet esnasında kendisi de köprüye doğru gitmek için Samim ile birlikte yürümekte idi. Tabancalar işte poğaçası fırınının önünde patladı ve Samim cansız yere serildi. Fazıl Ahmet’in kurtuluşu bir mucizedir. Kepenklerin kapalı ve yalnız kapı kepenginin yarı inik olması onu kurtardı ve hemen kendisini içeriye attı. Bu esnada Samim’in öldüğünü bilmiyordu, perişan bir hâlde idi. İşte 1908 inkılabından sonraki bu iğrenç cinayet ve başka acı hatıralar bu kitapta yer almaktadır. (Ozansoy, 1970: 63-64).

5. *Şeytan Diyor ki*, İstanbul 1927, 304 s.

Daha önce gazete ve mecmualarda neşredilmiş nesir yazılarını ihtiva eden kitap Hamid Matbaası’nda basılmıştır. Kitap, edebiyat hayatından İstanbul gezintilerine, felsefeden eğitime kadar pek çok konunun işlendiği 63 yazıdan meydana gelmektedir.

6. *Gelecek Asırlarda Tarih Dersi*, İstanbul 1928, 8 s.

1927 yılında aynı adla Hayat mecmuasında neşredilen şiirin broşür şeklinde tabedildiği bir eserdir. Eserde, inkılâplardan sonra Türkiye’de görülen değişim, gelecek yüzyıllarda yaşayacağına inanılan bir tarih hocasının ağzından anlatılır.

7. *Fazıl Ahmet, Hitabeler, Şiirler, Hicivler Vesaire*, İstanbul 1934, 272 s.

Fazıl Ahmet’in Meşrutiyet’ten 1934 yılına kadar olan devrede yazdığı şiirlerden ve “Onlar Gibi” serisinde çıkan nesir yazılarından seçmelerin yer aldığı kitap Akşam Kütüphanesi tarafından neşredilmiştir. Kitabın baş tarafında İsmail Habip Sevük’ün

Fazıl Ahmet hakkında yaptığı ve Edebî Yeniliğimiz adlı eserine aldığı değerlendirme yazısı bulunmaktadır. Kitap, altı bölümden oluşmaktadır.

8. *İkinci Sis- Tehzil, Hiciv, vs.-*, İstanbul 1952, 160 s.

Adını, Tevfik Fikret'in "Sis" şiirine nazire olarak yazdığı " İkinci Sis" şiirinden alan kitap Sinan Matbaası'nda basılmıştır. İki bölüme ayrılan kitabın birinci bölümünde 1940'lı yıllardan sonra yazılmış 59 mizahî ve didaktik şiire yer verilir. İkinci bölümde ise yine büyük kısmı 1940'lı yıllardan sonra yazılmış lirik ağırlıklı 85 şiir yer alır.

Fazıl Ahmet'in bu eserlerinden başka 17, 18, 19. asırlarda Fransız edebiyatına dair üç ciltlik bir tetkik eseri, "*Yol Karnesi*" adlı bir seyahatnamesi, felsefî, hukukî diğer bazı kitapları ile mizahî bir şiir tezkiresi, son zamanlara ait hiciv ve mizahtan oluşan bazı manzumeleri, değerli tenkitleri ve müsahabeleri varsa da kitap halinde bastırmamıştır. (Çoruk, 2008: 117-121)

Politikaya küskünlüğü sebebiyle son yıllarda yazı neşretmeyen Fazıl Ahmet, eldeki yazılarını birkaç kitap hâlinde yayınlamayı planlamıştı. 27 Mayıs 1960 ihtilâli üzerine bu planını gerçekleştirememiş, hatta elinde bulunan on iki defter tutan şiirlerini de yaktığını kendisi beyan etmiştir. (Aktaş, Ş., Okay, O., 1992: 188)

II. BÖLÜM

ŞEYTAN DİYOR Kİ'NİN İNCELENMESİ

2.1. Edebiyat

Fazıl Ahmet, yazılarında Türk edebiyatının devirleri ve bu devirlerde yaşayan şahsiyetler hakkında zaman zaman değerlendirmeler yapmış, eleştirilerde bulunmuştur. Yunus Nadi, Ahmet Emin, Ziya Gökalp, Süleyman Nazif, İzzet Melih, Yakup Kadri, Halide Edip, Halil Nihat, Ahmet Haşim hakkındaki mülâhaza ve tenkitlerde bulunduğu görülür.

Yakup Kadri Bey'in *Erenlerin Bağından* adlı kitabını beğendiğini söyler ve Yakup Kadri'yi kutlar. "*Erenlerin Bağı*"nı uçsuz bucaksız bulur. Nasıl okuyacağını, nereden başlayacağını bilemez. Eseri okunsun ister. Halide Edip ile Yakup Kadri'yi mukayese eder. Halide Edip'in ifadesi "*kılçığı çok sardalye gibidir*" der. Yakup Kadri'yi bir "üslup ustası" olarak değerlendirir, üslubunu tortusuz, musaffa bulduğunu söyler ve onun Türkçeyi çok güzel kullandığını vurgular.

Rıza Tevfik'teki temsil ve temessül kuvveti fevkaladedir. Rıza Tevfik Bey, eski koşmaların, nefeslerin, devriyelerin çeşnisini herkesten iyi tatmış ve okuyucusuna tattırmıştır.

Halil Nihat Bey'i neşriyat âleminin güler yüzlü, tatlı dilli bir misafiri olarak görür. Halil Nihat Bey'in *Siham-ı İlham*'ını beğendiğini söyler. Onun nükteci ve mahir bir sanatkâr olarak değerlendirir ancak hece veznini kullanmada aruzu kullanmada olduğu gibi başarılı bulmaz. Yeni fikirleri eski üstatların lisani içine yerleştirmedeki başarısına dikkat çeker. Halil Nihat'ın Yahya Kemal'i ve kendisini iltimas ettiğine sevinir, fazlaca hırpaladığı kimselerin hâline bakınca kısılcacın içine düşsem hâlim ne olacaktı sorusunu sorar.

Ziya Gökalp hakkında önemli eleştirilerde bulunmuştur. Öncelikle Gökalp'in bilgili ve temiz bir düşünür, iyi bir sosyolog olduğunun altını çizer ancak onu ittihatçı olmakla suçlar. Ayrıca Gökalp'in yaptığı tasnifleri de eleştirir. "Rica ederim; Gökalp Bey vâri tasnifler yapma! Zira bir dostumun dediği gibi, büyük üstâdımız böyle her şeyi üçe ayıra ayıradır ki zekâlarımızı garip birer müselles şekline soktu!" (Aykaç, 1927:21)

“Ziya Gökalp Bey’in zekâsını neye benzetirim bilir misin? Kuyuya! Hakikaten bana öyle geliyor ki bu büyük ve muhterem adamın zihni, ağzı dar fakat kâidesi geniş bir kuyudur. Ama gayet derin, yüz kulaç, bin kulaç derinliğinde bir kuyu!” (Aykaç, 1927: 57)

“Ziya Bey, sosyoloji hamuruyla, dünyanın bütün avânîsini yapmağa kudret kazandı. Fakat dehası hassaten vücuda getirdiği eserlere taktığı kulplarda sabit olmuştur. Zira kendisi belki imalatta büyük bir sanatkâr, fakat kulp bahsinde büsbütün harika! Onun için önünde eğiliyorum. Hem de en büyük takdir ve hayranı ile!” (Aykaç, 1927: 58).

Süleyman Nazif Bey’i onun yazdığı üslup ile yazdığı mektupla eleştirir. Süleyman Nazif’i inatla zincirleme terkipler kurmakla suçlar ve mektubunda onun kullandığı gibi uzun terkipler kullanarak hicveder.

Ahmet Haşim, Fazıl Ahmet’in üzerinde en fazla durduğu şairlerdendir. Fazıl Ahmet, Ahmet Haşim’in şiir zevkini takdir eder. Haşim’i beğendiğini “Şu Ahmet Haşim cidden enfes adam... Göl Saatlerini okurken kaç kere kendisini kıskandım... Onun hezeyan söyleyişinde bile öyle tuhaf bir hususiyet var ki insanın ezberlediği inandığı bir çok şeyleri tamamıyla çelmeliyor... Doğrusu büyük muvaffakiyet!” (Aykaç, 1927: 234) söyler.

Göl Saatleri münasebetiyle yazdığı bir yazıda Haşim’in şiiri hakkında yapılan “manasız” değerlendirmesine katılmayan Fazıl Ahmet, güzelliği hissedilen her şeyin kelimelerle ifade edilemeyeceğine Haşim’in şiirlerini örnek gösterir: (Çoruk, 2008:431)

Lakin Ahmet Haşim’de manadan çok daha güzel, çok daha nûşîn bir şey var. Şayet bana bunun adı nedir deseniz kamuslarda bir kelime bulup bulamayacağımı pek iyi bilmiyorum. Lakin davamda ısrar edeceğime emin olun. Mesela melizenin bir kokusu vardır; bundan anlamak kelimesinin mefhumuyla ne istidlal edersiniz? Zannederim ki hiçbir şey. Fakat, duyarsınız ve pek vuzuhla duyarsınız ki bu koku, adeta büyüülü, mucizeli bir şeydir (Aykaç, 1927:235).

Ahmet Haşim hakkındaki değerlendirmelerine “Ahmet Haşim ve Piyalesi” adlı yazısıyla devam eder. Fikirleri itibarıyla Haşim’i Türk edebiyatının “Haccâc-ı Zâlim” i olarak gördüğünü söyler. Çünkü Ahmet Haşim şiirde “zarafet” uğruna “vuzuh”u kurşuna dizmekten çekinmemiştir. “Türk edebiyatında yenilik için onun kadar müşkülpesent ve titiz, eskimiş ve tozlanmışın karşısında gene onun kadar hiddetli kimse” olmadığını ileri sürer. Şiirlerini siyasî ve sosyal meselelerden uzak tutması yönüyle Ahmet Haşim’i takdir eder. (Çoruk, 2008:431)

Ahmet Haşim Bey hâlâ sanatı her türlü içtimaî, siyasî ve ahlakî endişelerin çok üstünde tutan ve güzellik zarafet bahsinde diğer tâli mülahazaların hiçbirisine tahammül edemeyen bir insandır. Kendisinin zevki titiz bir âbid ve mutaassıb bir şiiir sofosu ruhunu elan muhafaza ediyor. Hem de ne hâlis bir itikat ve sadakatle! (Aykaç, 1927:241).

Fazıl Ahmet, Haşim'in dilinin eski olmasına rağmen, onun bu dille taze şiirler yazabilmesini beğendiğini dile getirir: "Lisan eski, fakat taze. Bu lisan çok yaşamış fakat yıpranmamış, ihtiyarlamamış bir adama benziyor. Şiirleri fevkalade bir Japon yelpazesi, bir fağfuri kâse yahut Çin kârî" (Aykaç, 1927:241)

Böyle devam eden tenkit yazısının sonunda şunu söyler: " Al oku ve mest ol."

Fazıl Ahmet, dil konusunda daha çok Türkçenin sadeleşmesi ve alfabe değişikliği konularında fikir yürütür. Gazete ve mecmualarda yazdığı yazılarla alfabe meselesi ve dilin sadeleşmesi hakkındaki fikirlerini dile getirmiştir. Ancak bu konulardaki fikirleri devirlere göre değişiklik arz etmektedir (Çoruk, 2008:403).

"Akademi Bahsi" başlıklı yazısında dille ilgili görüşlerine geniş bir şekilde yer vermiştir. İsmet İnönü dil ve kültür üzerine bir akademi kurmayı müjdelemiştir ve yazar bundan mutluluk duyduğunu dile getirir.

Türkçenin sadeleşmesi ve akademinin kurulması ile ilgili görüşlerini *Akşam* gazetesi okuyucularına sunmayı borç bildiklerini söyler ve düşüncelerini maddeler hâlinde sıralar.

Ayrıca yazar *Şeytan Diyor ki*'de yer alan yazılarında orijinal sözcükler de kullanmıştır. Ele aldığı yazılar dil devriminden önce yazılmıştır ve kitap 1927 yılında basılmıştır. Eseri incelerken dikkatimizi çeken bazı sözcükleri vermek istiyorum: "Vantilatör, kokain, artist, fütürizm, kübizm, projektör, granit, oportünist, epiküryen, sanatoryum, sur-alimantasyon, bandrol, spekülasyon, hiperoglif, prestij, konferans, isagoji, komünizm, komünist, sosyalist, kolektivist, anarşist, nihilist, redingot, Bolşevizm, jimnastik, fihrist, klişe, zeoloji, kokteyl, morfin, albatros, gliserin, klima, lokomotif, step vb..."

2.2. Matbuat

Fazıl Ahmet şair olmasının yanı sıra aynı zamanda bir gazetecidir. Yazarlığa Türkiye'de yeni dönemin başladığı 1908 inkılabından sonra uzun ömürlü olmayan *Seyyare*, *Demet* ve *Musavver Mevsim* gibi siyasî-edebî periyodiklerle giren Fazıl Ahmet, iyi derecede Fransızca bilmesinden dolayı Hüseyin Cahit tarafından *Tanin*'e

mütercim olarak alınır. *Tanin*'deki yazı hayatı yabancı gazetelerden haber tercümesiyle başlar. Bunu eğitim ve felsefe konularında yazdığı makaleleri ve devrin siyasî hayatını ele aldığı şiirleri izler. Kısa zaman içinde *Tanin*'in en beğenilen yazarlarından biri olur. Onun yazı faaliyeti sadece *Tanin* ile sınırlı kalmaz. *Servet-i Fünûn*, *Sabah*, *Peyâm*, *Vakit*, *Tasvir-i Efkâr*, *Akşam*, *İkdam*, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Ulus*, *Zafer* gibi Meşrutiyet, Mütareke, ve Cumhuriyet devirlerinin önemli gazete ve mecmuaları Fazıl Ahmet'in altmış yıla yaklaşan yazısı görülen seksene yakın periyodiklerden birkaç tanesidir (Çoruk, 2008:233-234).

“İki Kafadar” üst başlıklı yazının 7. bölümünde matbuat âlemi hakkında görüş beyan eder ve eleştirilerde bulunur. Matbuat âlemindeki arkadaşlarının gülünç, sakat, vebâli ve mücrim fikirlerine şaşırmayacağını söyler. Onlara verdiği hürmet avansı için pişmanlık duyar. *Hakimiyet-i Milliye*'yi anonim bir şirkete benzetir. İttihatçı olmadığı için kendisinin suçlandığını dile getirir. Gazete ile halkın dalga geçtiğinin altını çizer :

“Artık kadinnineler, mahalle çocukları ve hamal sınıfı bile anlamış. Gazete sözüyle alay edip geçiyorlar!” (Aykaç, 1927:39)

Fazıl Ahmet, eskiden memleketin işlerini idare edenlerin matbuata kulak asmadığı için sinirlendiğini, şimdi ise yazıları memleketin işlerini idare edenler tarafından okunursa diye endişe duyduğunu dile getirmektedir.

“Ramazan Sergisi” başlıklı yazısında yazar sıfatıyla bulunduğu matbuat dünyasında okuyuculara tahammüllerinden dolayı kızgın olduğunu söyler ve okuyucunun neden ve nasıl bu kadar sabırlı davrandığını sorar. Fazıl Ahmet'e göre bu matbuatın okuyucusu olmak isyan ettirici bir şey gibi görünmektedir.

On beş senedir matbuatta şunu gördüm; inatçı çocuk ve cadaloz kadın hâli. Kaç gazetenin kaç sütunu var ki içinde aynı şahıstan bazen kahraman, yazın mütefekkir, sonbaharda cahil, kışa doğru alçak, gelecek sene âlim ve dâhi diye bahsedilmemiş olsun? Muharrirlerin çoğu vehmediyor ki kâri'lerin hafızası da kendilerinininki gibi delik bir koğadır. Hamdolsun hiç öyle değil! (Aykaç, 1927:134).

Fazıl Ahmet, döneminde yapılan haksızlıklara değil de ondan şikâyet edenlere kızıldığını söyler. Memleketin durumu kötüyken, kendi menfaatini düşünüyor denildiğinin altını çizer.

1919 yılında yazdığı “Sahilin Gölgesi” başlıklı yazısında *Akşam* ve *Tercüman* gazetelerini okuduğunu görürüz.

“*Tez Veren Sultan*” başlıklı yazısında matbuat âleminde beklentilerini sıralar:

1- Yeni hatiplere ihtiyat ve itidal ,
 2- Gazetelere temkin ve ciddiyet,
 3- Muhtekirlere ya küçük bir insaf veya büyük bir korku,
 4- Memurlara behemehâl birer maaş,
 Ve mümkünse (Tercüman-ı Hakikat)'e birkaç kâ'ri!! (Aykaç, 1927:171)

2.3. Şehircilik

Fazıl Ahmet, “Eski Anadolu” üst başlıklı “*İlk Sevda*” yazısında on üç yaşında iken Anadolu’ya aşık olduğunu ve vatan coğrafyasından ilk öğrendiği ismin Malatya olduğunu söyler.

“Karadeniz’e Çıkış” yazısında, Gümüşhane’ye gidecekleri için vapurla önce Trabzon’a gideceklerini ve oradan arabayla Gümüşhane’ye geçeceklerini dile getirir. Vapur yolculuğunun iyi geçmediğini, Giresun’a varıncaya kadar başını yastıktan kaldırmadığını söyler.

“Trabzon Seferi” yazısında vapurla İstanbul’dan Trabzon’a seyahat izlenimlerini anlatır. İstanbul’dan ayrıldıktan sonra ilk kez Anadolu toprağına, Trabzon’da ayak basacağını söyler. İstanbul’da iken gördüğü en mağrur başlı dağın Yuşa Tepesi olduğunu, Karadeniz’de gördüğü dağların babayiğit, birbiriyle omuz omuza vermiş pehlivan alayları olduğunu ve Trabzon’un bu dağlardan görünmediğini vurgular.

Trabzon’a vardığında şehri hayal ettiği gibi bulmaz. Trabzon’un evlerini beğenmez. Buna karşın insanlar sıcakkanlıdır. Lazları neşeli ve sıcak bulduğunu dile getirir.

“Yine Trabzon” başlıklı yazısında Trabzon’u yaşadığı hayal kırıklığından sonra yavaş yavaş tanıdığını söyler. Trabzon’a yaptığı seyahatin Brest-Litovsk anlaşmasından sonra olduğunu, zavallı Trabzon’un muharebe senelerinde yaşadığı zorlukları, Rus işgalinden sonraki Trabzon’u anlatır. Trabzon’u dostu Ruşen Eşref Bey ile gezdiğini, Ruşen Eşref’in ona rehberlik ettiğini söyler. Ruşen Eşref ile şehri dolaşmaya çıkarlar ancak pişman olur. Trabzon’u her yeri çürüyen bir naşa benzetir:

“Bugün bedbaht ve bî-günah vatanın en uzun bir hüsrân menkıbesini iki kelime içinde teksif etmek istersem orada gördüğüm sefalet ve ıztırabı, harâbî ve inhidamı hatırlayarak sade derim ki: Zavallı Trabzon! Zavallı güzel Trabzon!” (Aykaç, 1927:77).

“Hamsi Köy ve Zigana” başlıklı yazısında, Trabzon ile Gümüşhane arasında kalan Hamsi Köy ve Zigana Dağı hakkındaki izlenimlerini aktarır. Trabzon’dan arabaya binip Gümüşhane’ye varana kadar seyahatinde hayal ettiği tabiatla karşılaşmadığını söyler ta

ki Hamsi Köyü'ne varınca kadar. Zigana Dağı'nı görünce cömert tabiatlı, hayal ettiği Anadolu ile karşılaştığını dile getirir.

“Bahar ve Belediye” başlıklı yazısında, Kınalı Ada'da iken belediyeden şikâyetçi olduğunu, cumhuriyet ve demokrasi prensiplerine uygun halkçılık yapmadıklarını söyler. “...belediye ise vaktiyle haylice himmetle açılan yolları dahî, islah şöyle dursun, müthiş bir çakıl tarlası hâline koymuş. Niçin? Neden? Anlamak kâbil değil!” (Aykaç, 1927: 148) diye Kınalı Ada'daki belediyeciliği eleştirir.

“Marmara'da Mısır” başlıklı yazısında, İstanbul'u ressamalar, şairler, musikişinaslar idare etse, İstanbul cihanın merkezi olacakmış der. Burada Fazıl Ahmet'in sanata ve sanatçıya verdiği büyük öneme işaret etmek gerekir.

“Eski Zaman Vapurlarında” başlıklı yazısında, Kınalı Ada'dan bindiği vapurun bakımsızlığından şikayetçidir ve yolculuk boyunca vapurda ıslandıklarını, vapurun zor hareket ettiğini söyler. Gemi memuruna vapurun durumunu idareye söylemiyor musunuz diye serzenişte bulunurlar. Memur:

“-Bana ne söylüyorsun! Ben de bir emir kuluyum! Bizim lakırdımızı kimin dinlediği var? Kaç kere (laport) verdik! On gündür iskelenin lambası için gaz yağı istiyoruz da cevap veren bile olmuyor! Sen ne diyorsun efendi!.” (Aykaç, 1927: 163) diye cevap verir.

2.4. Eğitim ve Spor

Fazıl Ahmet'in, “Cunba Sohbeti” başlıklı yazısında oğlu Müşfik'e verdiği öğütler içerisinden eğitim ile ilgili anlayışlarını görürüz. Oğluna faydacı olmayı ancak şarlatanlıktan uzak bir faydacılık anlayışını benimsemesini öğütler. Eğer hoca olacaksa çok şey öğrenmesi gerektiğini söyler. Muallimlikte de az şey öğretebilmek için çok şey bilmek gerektiğini vurgular. “Ve zannımca ilk tahsil edeceğin ilim, haddini bilmek olmalı” (Aykaç, 1927: 87) der.

Menfaatçi insanları ve onların fikirlerini total ve kötürüm bulur. İnsanların birbirine az zarar vermesini sağlamak için fazilet tohumunu her kalbe ekmek gerektiğini, arzu, haset, ihtiras, hiddet, kin ve gazap, kuvvet, musâraa ve kandan uzak durması gerektiğini vurgular. Oğlu Müşfik'e tarih okumasını öğütler. Ancak tarih okurken dikkatli olması gerektiğini, tarihin eksik ve yalanlarla dolu yanlarının olduğunu vurgular. Tarih içerisinde yer alan âlimlere, mütefekkilere, şairlere önem vermesini

söyler, onları (Şinasi'den ödünç bir kavramla) “medeniyet peygamberi” olarak tanımlar. Müşfik'e:

Aynı tarihin daha tenha, daha gösterişsiz semtlerinde oturan şurada burada tek tek görülen bazı adamlar işiteceksin. Âlimler, mütefekkirler, şairler, vesaire gibi. İşte asıl onlara ehemmiyet ver Müşfik ve bil ki mazinin bütün dehlizlerini dolduran firavun kıyafetli sanâdîdi bir gün kökünden tamamıyla da verecek ve her ferdi kendi âleminde bir sultan yapacak olan medeniyet peygamberleri, onlardır. Onlardır ki müstakbel insaniyete ilim ve zekâ mabudu tarafından resul olarak bahsedilirler. İşte sana tavsiye ediyorum, sen de o peygamberlerden birine gönlini bağla, anladın mı oğlum? (Aykaç, 1927: 96-97) der.

“Okumak Bahsi” başlıklı yazısında, eskiye nispetle kitap okuyan insan sayısının hayli arttığını ve bu okuyucular arasında hanımların da sayısının artmasından heyecan duyduğunu ve bu cereyanın devam etmesini ümit ettiğini dile getirir.

Ancak adımlarını yavaş yavaş atan, fakat herhâlde vücudu sevinç veren bir terakki var ki inkar etmek günah olur. Düne nispetle bugün kitap sahifesi çeviren parmakların adeti hayli artmıştır. Buna hamd etmeliyiz, sonra adeti artan bu okuyucu sınıfı arasında hanımlarımızın nispeti insanı cidden müteheyyc edecek bir tezayüt gösteriyor. Arzumuz ve ümidimiz budur ki artık şu cereyan devam etsin. (Aykaç, 1927: 212) der.

“Cismâni Terbiyemiz” başlıklı yazısında, beden terbiyesi meselesine değinir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra terbiye-i bedeniyeye önem verilmesini olumlu karşılar. Selim Sırrı (Tarcan)'ın yaptığı hizmetlerden dolayı anılması gerektiğini vurgular. Jimnastiği yıllarca ağır gülle kaldırmak gibi zorlu idmanları zannettiğimizi, Avrupa'da meydana gelen yeniliklere yabancı kaldığımızı, yanlış yapılan sporlarla vücutlarımızı boşu boşuna yorduğumuzu söyler.

...fakat sonradan öğrendik ki jimnastiğin kimsenin yapamadığı marifetleri öğreten, terakkiye irileştirip sertleştiren bir kelepçe değil, uzviyetin teşekkülü itibariyle teşrihe, ve havassın terbiyesi ile fizyolojiye, zekâ ve ihtisas melekelerinin iktisabı dolayısıyla psikolojiye, ahlak ve seciyenin tekevünü itibariyle içtimai hayatıyâta ve nihayet takip edilen usulün esasâtı ile terbiye ilmüne taalluku olan biyolojik bir fendir (Aykaç, 1927: 290-291)

Spor yapan insanların futbola bir ayak darbesi vurmakla terbiye-i bedeniye aynı şey zannetmelerini eleştirir.

2.5. Siyaset

Fazıl Ahmet, “İki Ziyaret” başlıklı yazısında Mütareke dönemine dair izlenimlerini aktarır. Ayasofya ve Sultan Ahmet Camii'lerine gittikçe mütarekenin ilk gününü hatırladığını söyler. I. Dünya Savaşı'nın ilk günü Kınalı'da olduğunu, İtilaf

donanmasının İstanbul'a gelişini adadan seyrettiğini anlatır. Ayasofya'nın bizim olduğunu, bu toprakların, İstanbul'un bizim olduğunu ve bizim kalacağını söyler. Çanakkale'de vatan savunması için toprak olan yarım milyon Müslüman olduğuna dikkat çeker.

Mütareke dönemi İstanbul'u üzerinde durur. Sultan Ahmet Camii'nin altı minaresini hatibe benzetir ve bu hatip İstanbul'un zengin ve fakir ailelerinden oluşan cemaate her gün "Haydi kurtuluşa!" diye seslenmektedir. Sultan Ahmet'i mütareke günlerindeki karamsarlığını "Cemaat olarak tek bir insan yoktu. Camide hemen hemen hiçbir hâlî de kalmamış! Ne büyük ve muhteşem eserler yaptıktan sonra ne kadar fakir ve zavallı bir hâle düştüğümüzün bir misali işte bu cami!" (Aykaç, 1927: 104) şeklinde ifade eder.

"Sıratsız Cennet" başlıklı yazısında sosyalizm ve komünizm meseleleri üzerinde fikir beyan etmiş ve sosyalizm ve komünizm nedir sorularına kendi tarifiyle, üslubuyla cevap aramıştır. Yirmiden yirmi dört yaşına kadar sosyalist, kolektivist, komünist, anarşist ve nihilist olduğunu, o zamanlar ihtilal kitapları okuduğunu söyler.

Sosyalizm ve komünizm nedir sorularının iktisat ve sosyoloji kitaplarındaki cevaplarını değil de psikoloji nokta-i nazarından manasını beğendiğini söyler.

Sosyalizm, cenneti ahrete bırakmayarak, dünya yüzünde kâbil gibi gösteren mezheptir. Ve işte bundan dolayıdır ki bugün bir çok ümmeti var. Ve yarın daha çok olacak. İştihası gündün güne artan mahrum bir sınıf, müreffeh ve mesut sandığı diğer bir kısım benî nevine karşı gayzlar içinde. Ve çalışıyor ki bugün hâkim ve mütehakkim olan iktisat sisteminin yerine kendi düsturlarını ikame etsin. Ben çalışan, didinen ve buna mukabil sürünüp kahrolan sınıf-ı insaniyetin müddeiyatı içinde pek muhakk ve kâbil-i icra taraflar bulunduğu kaniim. (Aykaç, 1927: 122-123) şeklindeki tarifin hoşuna gittiğini söyler.

Komünizmin toprağımızda bir sivilce gibi belirdiğini, memleketin düşünceli başları için önemli bir mesele olduğunu, bu meseleye önem verilmesi gerektiğini vurgular.

"Etiket Karışıklığı" başlıklı yazısında mürteci, halaskâr, ittihatçı, muhalif, itilafçı gibi sözcüklerin özel bir kimlik ifade etmek için kullanılırken sonraları bir fazilet ve iftira markası gibi kullanılmaya başlandığına dikkat çeker. Abdülhamit saltanatının yıkılmasından sonra piyasayı; mürteci, halaskâr, ittihatçı, muhalif gibi unvanların istila ettiklerini, kendinin züğürt unvanını aldığını alaycı bir dille verir.

Ziya Gökalp'i vatana bakmak için gözlerini ittihat fırkasının dürbününe yaklaştırdığı için eleştirir. "Zira ittihat fırkasına mensubiyetlerini bir meslek, bir unvan-ı

şeref, gibi telakki ediyorlardı” (Aykaç, 1927: 28) diye ittihatçı olmakla övünenleri, bunu bir meslek görenleri hicveder.

“Hürriyete Müteallik” başlıklı yazısında, Meşrutiyetin ilanından sonra “hürriyet” sözcüğünün yanlış anlaşıldığını hicveder, gerçek hürriyetperver kimdir, nasıl olmalıdır sorularına örneklerle cevap verir:

İptida kendime bakıyorum; ben hürriyetperver miyim? Asla! Belki çok müstebit değilim o kadar. Diğer hemcinslerimle kendi aramda da ancak bir derece fark var. Fakat mahiyetim yine aynı madde. Binaenaleyh şimdiden sonra bana en hürriyetperver kimdir deseler şöyle cevap vereceğim: İstibdadı en tath, en kâbil-i tahammül olan kimse! (Aykaç, 1927:132)

“Bayram Münasebetiyle” yazısında, Kurban Bayramı’nın ilkbahara denk gelmesiyle İslam ve Türk toprağını bayramın kucaklamak istemesini sevinçle karşılıyor. Lakin sonra Anadolu’yu, Trakya’yu ve tüm vatan coğrafyasını düşünüp:

“Biliyorum ki henüz yüz binlerce vatandaş, bu bayramı da seyranda, çadırında, kışlasında geçirecektir ve yine memleketin köylerine, kasabalarına, şurasına burasına dağılmış yüz binlerce çocuk, anne, baba ve kardeş gözü henüz ıslak ve şevksiz duruyor. Bir çok hemcinsimize “artık sevin! Bugün sevinme ve eğlenme günüdür” diyen bayram, o annelere, babalara ve evlatlara karşı henüz dilsizdir.” (Aykaç, 1927: 142-143)

der ve sosyal devletin tüm ulusu kucaklaması gerektiğine inandığını vurgular. Çoğu insan matbuat âleminde şeref ve hamiyet paylaşmakla uğraşırken, savaşta bacağı kaybetmiş kahramanların köprü üzerinde avuç açtığını, kocası şehit olmuş kadınların kaldırımlarda olduğunu söyler ve bayramın gelişini müjdeleyen top seslerinin bir anlam ifade etmediğini belirtir. Bayramın en takdire şayan insanlarının Türk Kızılay’ı hemşireleri olduğunu, herkes eğlenirken onların insanlara yardım topladığını dile getirir.

“Havailer Meşrutiyeti” başlıklı, iki kırlangıcın birbirine verdiği mektuplardan oluşan alegorik tarzda kaleme aldığı yazısında, hürriyetin yanlış anlaşıldığını, herkesin yaşasın hürriyet, yaşasın meşrutiyet dediğini lakin hürriyeti doğru anlayamadıklarını vurgular. “Evet, işte hürriyet güneşi nihayetsiz bir semahatla her çöplüğe ışık tevzi ediyor.” (Aykaç, 1927: 281) diye hürriyetin eski zamanlardan farkını ortaya koyar ve hürriyetin körpe hayalini yıllardır kurduğunu söyler.

III. BÖLÜM

ŞEYTAN DİYOR Kİ'NİN LATİN HARFLİ METNİ

MUKADDİME

Vaktiyle yazılıp bastırılmış olan bu eserleri toplayarak kitap hâlinde neşrederken tek bir maksadım vardı: Onları bir defada mümkün olduğu kadar yanlışsız bastırabilmek! Mamafih bütün itinalarıma rağmen emelime nâil olamadım. Binaenaleyh nihayete bir hata savâb cetveli ilavesi icap etti. Yazılarımı okumak lütfunda bulunanlar ibtida o cetvele müracaat ederlerse zaten ekserisi eski devirlere ait olan eserlerimden belki daha az sıkılırlar. Kitabımın kıymetsizliği hakkında benim yeni bir söz söylememe lüzum görmüyorum. Zira kâri'ler bu hakikati elbet benden daha iyi bilir. Ancak benim onlardan fazla bildiğime emin olduğum cihet kendilerinin lütufkârlığı ve müsamahaperverliğidir. Zannetmiyorum ki bu kanaatim her hangi bir suretle tekzibe uğrasın.

Türkiye bugün en feyzli bir istikbâle namzetliğini koymuş ve çalışmağa başlamıştır. Yorgun ve me'yûs devirlerin bazı kesel verici ilhamlarını taşıyan yazılarım ise maalasef gayet buruşuk ve yıpranmış bir çehre taşıyor.

Temenni ederim ki yeni hayatın tazeliği içinde benim naçiz kalemimde mahcub olmayarak neşredebileceğim eserler vücuda getirebilsin. Çünkü hayatımın yegâne şeref ve muvaffakiyeti bu olacak.

27 Mart 1927

Fazıl Ahmet

ŞEYTAN DİYOR Kİ

Fazıl, meğer çok basit kafalı ve pek istidatsız doğmuş bir adammışsın! Emin ol; ben seni bu kadar anlayışı ve iradesi çözükle bilmezdim. Meğer tahmin edemeyeceğim kadar köksüz ve hâsiyetsiz bir otmuşsun Fazıl! Yosunun, deniz kadayıfının sana nisbetle çok fazla akli vardır. Ve tabii sende pek ziyade yararlığı! Dünyada senin gayen nedir a kuzum? Ve zannına göre kimdir o ki senden müstefid olur?

Doğrusu halka şaşıyor ve senelerce zihnini açmak için sarf ettiğim emeğe acıyorum. Yazık sana Fazıl! Hatta sade sana değil bana da eyvahlar! Zira seni insan edebilirim zannıyla israf ettiğim emeklere yanmamak kâbil değil! Evladım, hiç mi uyanmayacaksın? İdrakin hangi ezeli pipodan esrar içti ki böyle ebedi bir gaflet içindesin? Bu seninki uykuya da benzemiyor; çünkü onun içinde insan hiç olmazsa avunur ve istirahat eder! Hâlbuki sen gece gündüz didinmekten başka bir şey yapamıyorsun... Bütün hayatın nâ-mütenâhiye taksim edilmiş. Bir sara' gibi; mamafih ortada ne kendine, ne de başkalarına yarar bir semere mevcut değil! Eğer granit üstüne şakayık, deniz dibine manolya ekseydim şimdiye kadar bir çiçek alırdım. Hâlbuki senin zihnini ne kadar nadas etsem, ne kadar sulasam ısırgan yetiştirmek ihtimalin bile yok!

Fakat işte bugün sonuncu defa olarak seni sarsmağa geldim. Filhakika seni silken bir adam senden dökülecek leziz meyveler bekleyemez. Çünkü öyle şeyin yok. Ancak şu irtiâş üzerine tek mil dallarını, budaklarını kemiren, tırtılların bir kısmı yere düşerse yine bir şeydir! Zaten merhametim sana değil, evvelki emeklerime! Bataklı müşteri ile alışveriş eden mirâceçiler gibi işte müfekkirelerine, son bir avans veriyorum:

Oğlum aklına başına topla! Sen ki göklerin, kitapların, ayetlerin, hadislerin, feylosofların, âlimlerin iddialarına kulak vermezsin; nasıl oluyor da bir takım politika veya gazete adamlarının sözlerinde ehemmiyet bularak sinirleniyor, yazı yazıyor, bin türlü ukalalıkla gülünç olmağa rıza gösteriyorsun? Tuhaf şey doğrusu! Hakikaten adalet-i mutlakaya mı inanıyorsun? Zihninin üzerinden bu gibi şaibeleri silmek için yalnız sünger geçirmek tahta bezi kullanmakla da iktifa etmeyerek müfekkirene tuz ruhu döktüğü mü unuttu mu? Şüphesiz ki hayır! O hâlde telaşın neden ve infialin kime?

İnsanlığın (takvim-i vekayını) gözden geçirmemiş olsaydın, seni biraz mazur görmeme imkan vardı. Fakat şimdi? Bilmez misin ki değil siyasette, hatta en tasfiye olunmuş ruhlarda bile daima bir vakar ve hakperestlik aramak, Celal Muhtar Bey'den

inayet, Yunus Nadi Bey'den nezahet ve mantık beklemek kadar, hatta belki bunlardan daha abes bir harekettir.

Daha dün emin değil miydin ki bugün görüp metelehhif olduğun şeyler behemehâl vuku' bulacaktır? O hâlde? Bugün yine pek iyi bilmiyor musun ki şimdi arkadaş, dost, muhasım, mübariz vesaire mevkilerinde bulunan insanlardan bir çoğu yarın tebdil-i vaziyetle muhâsım, dost taraftar vesaire locasına oturacaklar. Ve bu da pek tabii bir şey! İşte sana soruyorum: Hayatında sen menfaatin ve diğer necabetsiz emellerin için yalan söylemiş, tekâpû ve müdarada bulunmamış biri misin? Haddin varsa haydi (evet) de bakayım? Biliyorum; diyeceksin ki bunları yaptım ama, ben alelaide bir insanım; zihnimden ne bir memleketin mukadderatı ile oynamak ne de hâl ve istikbale hâkim olmak gibi hülyalar ve cüretler geçiyor. Hâlbuki onlar demekle muhayyilenin hangi merdivenden çıkarak hangi çatıya kadar yükseldiğini anlıyorum. Fakat dikkat edersen anlayacaksın ki yine haksızsın. Zira mesele yine bir mahiyet değil bir derece farkı meselesi! Belki sen daha haris, fakat beceriksiz ve korkaksın; onlar daha hırslı, lakin mütecasir ve becerikli! İşte hakikat bundan ibaret.

“Benim bir şeyde gözüm yok! Ben hiçbir şey istemiyorum!” Gibi pinti ve uyuşuk lakırdıları bana dinletemezsin! Zira biliyorum ki bir parça rahat için çıldırıyorsun. İstemediğin şeyse dağdağa ve mes'uliyet! Hâlbuki tuttuğun yol tamamen ters. Bu gidişle arzu ettiğin menzile varamazsın. Zira belahet derecesinde müşkülpesentsin. İstiyorsun ki gönlün tamamen müsterih kalsın. Sonra herkes seni arayıp istediğin şeyleri birer birer sana versin. Sen de bunları adeta biraz nazlanarak kabul edesin!!! Doğrusu bu kadarı pek fazla oğlum. Bu tıpkı Hüseyin Cahit Bey'in biz çok şey istemiyoruz; biraz asayiş, biraz emniyet ve bir parça refah ve umran! Değişine benziyor. Evladım nerde bu bolluk? Sizin tevazuunuz, tok gözlülüğünüz bu mu? Ya maazallah bir de iştahınız açılırsa ne olacak?

Sen beni dinle: Gazeteleri filan bırak; lazım gelen yerlere intisap etmenin çaresini bul. Ama sana (dönek) diyeceklermiş; hiç kulak verme. Zaten başkaları senden daha mı sebatkâr? Herkesin bulunduğu mevzie gelmek için kaç türlü turnikeden geçtiğini unuttun mu? Yeter ki cidden işe yarar birisi olasın. Ve nihayet bir gün büyüklere diyebilirsin ki ne yapayım? Dön demese de sizi taklit ettim. Zaten bu memleket bir semahane değil mi? Yaşamak için hepimiz az çok Mevlevi olmak mecburiyetindeyiz. Dua edin ki ben Rufailik veya Bektaşilikte kalmadım!

Bak sana tekrar ediyorum, bu şimdiki kafa ile yaşadıkça, sen cihanı faziletine değil, iktidarsızlığına, sevmedüklüğüne kâni edeceksin. Zaten büyük bir fazlın dahi olsa akıl ve ihtiyat emreder ki onu saklayasın; zira düşkün bir cemiyet içinde o kadar giranbaha bir mücevher taşımak, yan kesiciler arasında pırlantalarla gezmek gibi bir hiffettir. Hem de, kendisinden ayrıldığını görürse muhitin seni affetmez. Zira onu, kendi nazarında da küçük düşürmüş olursun!

Hâsılı gözünü aç ve amelî ol. İhtiyarlamağa başladın, son pişmanlık faide vermez. Senin tahayyül ettiğin vefa, nevaziş-kârlık, hakka ve saraya riayet hissi nazırlarda mebuslarda, hatta müderris ve ediplerde bile yok. Hatta, hatta padişahlarda!

Görüyor musun; dünyanın her tarafında, herkes muradına nâil olmak için çığnemedik şey bırakmıyor. Veleve ki çizmesinin altına gelen hak ve hayatta olsa!

Sen bütün bunları gördükten sonra ne yapacaksın bakalım? Kanı donmuş damarlarına biraz hararet gelecek mi?

Yoksa yine çökük hülya viranelerinin yıkık bacaları üstünde mi öteceksin? Yani mıymıntı kukumavlar gibi.

Kânuni-Evvel 1920

İKİ KAFADAR

-1-

- Vaktiyle bir söz işitmişim. “Yarının muhafazakarları bugünün (radikal)leri içinden çıkar” mealinde bir söz. Acaba edebiyat ve felsefe zeminlerinde de bu hüküm bir hakikat ifade eder mi?

- Çok defa “evet” zaten davamızın doğruluğunu ispat için uzun külfetlere lüzum yoktur sanıyorum.

Bugünün inkılap fikirlerini anlayamayan, hatta onlara karşı çatık kaşlı bakan bazı çehreleri hatırla. İnkâr edemeyeceksin ki bunların içinde en şayan- ı dikkat olanlar dünkü ve evvelki günkü fikir hareketlerinde ele başlık etmiş kimselerdir. Öyle değil mi?

- O hâlde ne sebeptedir ki daha dün, evvel ki günü kâfi bulmayanlar bugünün de dün hakkında aynı mülâhazalar yürütebileceğini kabul edemiyorlar? Demek ki en müteceddid, en terakkiperver görünen başların bile çoğunda tekâmül kuvveti bir hadde kadar!

- Ona hiç şüphen olmasın. Eski inkılapların ekserisi müşterek bir vehmin mağlubu imişler. Zannetmişler ki kâinatta mevcut işlerin muayyen bir eğriliği vardır; ve şayet kendileri bir kere bunu düzeltirlerse artık yeni yetişenler için evvelce çatılmış tavan altında ilelebet esnemekten başka yapacak şey kalmayacaktır.

- “Zihi tasavvur-ı batıl, zihî hayal-i muhal”

- Binaenaleyh eski zaman inkılapçıları mevcut bir kanaat ve itikadı devirip onun yerine kendi vehim ve hülyalarını ikame etmekten ilerisini ne düşünmüş, ne de anlamış görünüyorlar. Yaptıkları şey tarihimizde adlarını gördüğümüz zorba paşaların, icraâtî nevinden yani haklı haksız birisini azledip yerine kendi adamını kayırmak gibi bir hareket. Hâlbuki yeni nesil, yeni Türkiye zihinlerimizden asıl bu gafleti kazımak istiyor. Bugünkü inkılabımızın bence en mebrûk ciheti falan veya filan klişe yerine falan veya filan klişeyi ikame etmeye maksur kalmak istemeyişidir. Yeni Türkiye, çocuklarına diyor ki benim vücuda getirdiğim tahavvüllerin gayesi, sizi küçük, kısa ve kasvetli bir takım desturlara bağlamak değil, bilakis zekânızda, vicdanınızda iradenizde ne kadar esaret bağı varsa bunların hepsini çözerek idrakinizi aydınlığa çıkarmaktır. Ve o aydınlıkta yürümeniz, mütemediyen ileriye doğru yürümeniz için önünüzden her türlü haili kaldırmağa çalışmaktır.

Bilmem ne dersin? Ben böyle anlıyorum. Veyahut böyle temenni ediyorum.

- Aynı fikirde olduğuma şüphe etme. Ancak sanıyorum ki lakırdıyı tabii yatağında çıkardık. Zira bahsimizin mevzuu, ilim, felsefe ve edebiyat gibi şeylerdi. Bana söyle ki o sahalarda neler düşünüyorsun?

- Yine aynı şeyleri... Lakin hakiki inkılapçılık ile inkılapçılığa özenmek, yani tabir-i caizse inkılap-füruşluk etmek arasında mühim bir fark olduğunu unutmayalım. Her sanatın göz boyayıcısı şarlatanı, kalpazanı eksik olmadığı gibi edebiyatın, ilmin, felsefenin dahi böyle bir çok sahtekârı vardır. Ve bu gibiler Mahmut Paşa yokuşu işportacılarıyla kalpakçılar başı satıcılarının fikriyat pazarlarında yetişen birer eşi gibidirler.

Ben son senelerde, böyle el çabukluğu ile geçinen kalem işgüzarlarını çok gördüm.

- Evet, hakikat şu ki ihtiyarlık insanda, tekemmül, ve teceddüt kudretini çok defa kurutuyor. Zira, yıpranan bir mevcudiyette hayati hamleler dahi gevşemiş ve soğumuş bulunuyor zannederim. Mamafih gençliğin kusurlarını da düşünecek olursak daha derin teessürlere düşmemek kâbil değil.

- Pek nüktedan bir muharririn bu babda zarifane bir şakasını hatırlıyorum. O adam diyordu ki bizim beğenmediğimiz akvam-ı ibtidaiye, kendilerine yük olan yaşlı akrabalarını imha ve bu suretle cemiyetin tekâmülünü teshil ederler. Hâlbuki biz mütemeddinler bilakis o tekâmülü ağırlaştırıyoruz. Akademiler falan vücuda getirmek suretiyle! Gençliğe gelince, Anatol Frans'ın sözü çok doğrudur. Yani körpe ve tecrübesiz ruhlar, bir şeye hayran olmak için behemehâl onu anlamış olmağa muhtaç değillerdir. Yeter ki gördükleri eser kendilerini teheyyüç edebilsin! Edebiyatta dikkatli bir münekkidin iptida anlamak isteyeceği nokta şudur sanıyorum:

Vücuda gelen değişiklikler, lisan ve zevk beniyesinde esaslı bir tahavülden mi hasıl oluyor, yoksa geçici ve şarlatan bir hevesin ortaya attığı moda kâbilinden hareketler midir? Zira ikinci hâl hakiki bir inkılap olmaktan ziyade edebi cereyanların kıvrıntılarını arttırarak çok defa süratini azaltan hilekâr tecrübeleridir, ve gayeleri cidden yenilik doğurmaktan ziyade eskiliği ve boşluğu bir takım acayip kıyafetler içine saklayarak nazarlardan kaçırmağa matuf bulunur. On beş yirmi seneden beri yazdığımız yazıların ekserisine bakınca ne görüyorum bilir misin? Şunu görüyorum ki siması en

çok buruşmuş eserler daha pek az zaman evvel bize en yeni ve en mütecasir ana görünenlerin arasından sırtmakta?..

- İstikbal hakkında ne düşünüyorsun? Yakın bir atide edebiyatımızı feyzli inkişafalara namzet görüyor musun?

- Bir kere azizim, geleceğinden nevmid olmak benim prensibim dahilinde değildir. Taş devrinden bugünkü seviyeye çıkmış olan insanıyet- ki biz de onun bir koluyuz- elbette bu mertebeden tekrar mağara hayatına inmeyecek.

Saniyen her millet için, dünü unutmamak ve yarından ümidini kesmemek desturunun bir nas-ı necât olduğuna kanaatim var.

Saniyen bir nokta daha aklıma geliyor: Derler ki; müstakbel ümit ve nikbini inşaatına en müsait olan arsadır. Binaenaleyh bütün mütefekkirler, temennilerinin husulünü geleceğin atıfetine terk etmişler. Biz niçin başka türlü düşünelim? Hiçbir şey olmasa bir çok genç edipler yarın behemehâl şu hakikati olsun teslim edeceklerdir: İktidar sahibi bir kalem için (ihtiras ve zina) harcında da pek güzel mevzuular bulunabilir. Ve biz onlara daha ziyade muhtacız!

-2-

- Kaç seneden beri evlisin?

- On sekiz.

- Mesut musun bari?

- Tamamıyla!

- Tuhaf şey doğrusu!! Çok zaman var ki izdivacdan şikâyet etmeyen ucubevî bir insan olmak üzere yalnız sana rastladım. Demek ki sen bu asrın en şayan-ı dikkat adamısın! Evlenme hakkında (Hippolyte Taine)'in ne dediğini bilirsin değil mi?

- Hayır. Söyle de öğreneyim.

- (Hippolyte Taine) dermiş ki en mesut bir izdivac içinde zevc ve zevce dört safhadan geçer. İlk üç hafta yekdiğeri tedkik devresidir. Ve ilk üç ay muaşaka. Bundan sonra tarafeyn üç sene kavga edip didişir. Ve otuz yılda bir birine tahammülle tevekkül eder.

- Daha sonra!

- Daha sonra ne olacak; doğan çocuklar aynı manevraya yeniden başlar.

- (Hippolyte Taine)'in sözü cidden güzel. Yalnız ben şunu bilirim ki Avrupa'da bugün izdivac aleyhinde olduğu gibi taaddüt-i zevcat lehinde bulunanlardan mürekkepte hayli kesif bir kitle var. Biz Türkler kabul ettiğimiz kanun- ı medeni ile birden fazla kadın almak vahşetinden kurtulduğumuz için kendimizi tes' id ediyoruz. Mamafih baksan a bir bazı Frenkler dünkü Türkler'i taklide özeniyor, yahut imreniyor.

- Akıllarına şaşayım, her hâlde cem'iyet –i medeniyenin vahşet – i beda'iyeye en büyük galebesi, taaddüt-i zevcat usulünü ilga etmiş olmasıdır diyenlerle hemfikirim. Okuduğuma göre İsviçre kanunlarında vaktiyle pek şayan- ı dikkat bir madde varmış. Şâyed iki kadın aynı adamın zevcesi olduklarını isbât ederlerse o adamı ortasından ikiye ayırıp yarısını birisine yarısını da diğerine verirlermiş! Şimdide aynı kanun taaddüt-i zevcatı şiddetle men ediyor.

- İsviçre kanunu çok güzel. Fakat ben onu büsbütün beğenecektim; şayet değil sade taaddüt-i zevcatı hatta bir defa izdivacı bile kökünden kaldırsaydı!

- Hani demin pek mesut olduğundan bahsediyordun?

- O başka bahis! Zaten bu ettiğim duâ' da sırf nazari ve felsefi bir nokta-i nazardan. Yoksa izdivacın pek manasız fakat zaruri bir keyfiyet ictimaiyye olduğuna kanaatim var. Şimdi ismini hatırlayamadığım bir Romalı dermiş ki kadın insanı bedbaht eder; fakat kadınsızda hayat idame kâbil değildir. Ve mademki yaşamak mesut olmaktan daha kıymetli addedilmiş; şu hâlde evlenmekten başka çare yok demek olur.

Ben de bugün o eski Romalı gibi düşünüyorum.

- Peki ama hayat bu kadar zahmete değer mi?

- Telakki meselesi birader. Ben biraz fazla miskin olduğumdan değmez zannediyorum.

- Öyle ise niye ölmüyorsun?

- Üşendiğimden bir, yer değiştirmeyi pek sevmediğimden iki. Üçüncü sebep de şu ki hayatın çok eziyetli bir şey olduğunu bilmekle beraber ölümün cidden rahat olduğuna dair elimde senet yok!

- Râbian, işte en mühim nokta: Demin evli olduğumu söyledim. Hem de on sekiz seneden beri. Artık yeniden ölüm aramağa lüzum kalır mı?

- Azizim, ne ittatsız adamsın! Beş dakika zarfında kırk kere fikir değiştirdin?

- Birader dünyada her gün hükümdarların, siyasilerin, diplomatların ve hatta âlimlerle feylosofların bile bilâ luzûm yapıverdiği bir hareketi yalnız bana gelince mi günah addediyorsun!

Öyle ise sen de insafsızların en büyüğüsün dostum.

- Mevzuumuzdan ayrılmayalım: Romalıların vaktiyle bekârlığa ceza ve evlilere de bir takım mükâfatlar tertip etmiş olduklarını okumuştum. Yalnız onlar ihtiyarların evlenmesine müsaade etmezlermiş. Meşhur “Ogüst” Roma asilzadeleri içinden evlenmemiş olanlara hitaben dermiş bir medine yalnız evlerden ve saraylarla umumî meydanlardan teşekkül etmez. Yurdu, yuvayı vücuda getirmek için adam lazımdır. Sizin mücerret duruşunuz yapıyalnız yaşamak isteyişinizden değil! Zira ki bekar yaşadığımızdan dolayı sofraya ve yatak arkadaşınız yok mu ki? Pekâlâ var. Demek ki, siz huzur ve sükûnu çapkınlıkta arıyorsunuz. Benim yegâne gâyem ise, Cumhuriyet’in devam ve selametidir.

Bu mevzua dair (Emil Fake) de az çok şöyle sözler okumadı:

Roma da yegâne gaye-i cemiyet Cumhuriyet’in devam ve bekâsı idi. O sebepledir ki gerek örf ve âdet ve gerek kanun marifetiyle az izdivacı kadr ü kıymetini nazarlarda if’laya çalışır ve evlenmeyi hüsn-i ahlakın en mühim istinadgâhı addederlerdi.

Romalılar nezdinde ahlak ve fazilet sahibi adam gençliğinde evlenen ve zevcesine sadık kaldığı gibi zevcesinin de kendisine karşı behemehâl muhafaza-i sadakat etmesini lâ büdd addeyleyen adamdı.

Binaenaleyh bu esasa nazaran bir kadının mâlik olacağı en büyük fazilet o kadının iffet ve ismeti idi. Diğer hususları Romalılar ikinci mevki ehemmiyete koymuşlar. Zira o hususları cemiyet ve Cumhuriyetin hayat ve bekâsı birinci dereceden bir âmil addetmişler.

-Çok güzel, çok yüksek, çok şâyân-ı temenni şey ama...

- Aması var değil mi?

- Lakin izdivacda binnetice meşru bir zinadan başka mahiyeti caiz midir?

- Kelime oyunu olarak değildir. Fakat iyi düşünürsen farkı görürsün. Saniyen aile ve sadakat hislerinin çürümüş olduğu bir cemiyet içinde hayat-ı umumiyenin ne kadar adileşeceğini tasavvur etmek pek kolaydır. Bilhassa bir demokrasi tahayyül edersen!

Mamafih bu cihet gayr-ı kâbil-i ictinâbtır sanıyorum. Biraz evvel bahsettiğin Emil Fake’nin derin bir mülâhazası da benim hatırımdadır. O nâfiz zekâlî adam der ki her

cemiyet bilhassa (aristokratik) her heyet-i ictimaiye, izdivacı teşvik ve teshil ile telakki eder, zinayı teşni³ ve gayrimeşru çocuklar meselesinde izhar-ı şiddet için pek muhikk sebeplere mâliktir demokratik bir cemiyete gelince bütün bu sebepler onda da mevcuttur. Şu fark ile ki böyle bir cemiyet talakâ daha müsait, zina bahsinde daha müsamahakâr ve zavallı piçler hususunda ise büsbütün yumuşak ve lütufkâr olur. Yani binnetice aile denilen hacire-i ictimaiyenin muhafazası sadedinde müfrit bir kıskançlık gösteremez.

-3-

- Garplılaşmak kelimesinden ne anlıyorsun?

- Pek muhtelif şeyler. En önce dikkat ediyorum ki bu kelime az çok laterna Arap çalgısı, yahut gramofon gibi zira gerek fikir ve mülâhazalarımızın, gerek hayal ve vehimlerimizin pilaklarını aynı lakırdı ile çalıyor!

- Ahmet Emin Bey'in tefsirini nasıl buldun?

- Aklıma en yakın gelen bir telakki olmak üzere!

Zaten Ahmet Emin Bey kendisine karşı pek ziyade kanım kaynamış bir arkadaştır. (Vatan) muharririni matbuat ağacının yetiştirdiği muhtelif meyveler arasında daima güzel bir çitlenbike benzettim. Zira şahsı bile tıpkı o semiz ve mücellâ, sâniyen mürdüm eriği yavrusunu, vişne cenînini hatırlatan meyvecik gibidir! Mazbût, çalışkan, ma'lûmâtlı ve cesaret kadar ihtiyâta da vâkıf arkadaşımız bu meseleyi (âfâkî) bir tarzda mütalaa ediyor.

(Âfâkî) kelimesini (enfüsî)'nin zıddı olarak yani Frenkçe (objektif) makamında kullanıyorum.

- Bu bahis daha kısa ve gayrı şahsi bir tarzda mütalaa edilemez mi?

- Niçin edilemesin? Garplılaşmak, Şarklılaşmak gibi lakırdılar mecâzî birer tabir. Bunların delalet edebileceği mânalar mütesallib bir hâle gelince karşımıza bir hakikat çıkar; teşbiye meselesi. Eğer sıkılmazsan bazı malûmları ilâm edeyim; belki o vesile ile birkaç mechûlu de halle imkân buluruz: Her insanın evvela sırf şahsî ve ferdî bir hayatı var. Bir de diğer insanlarla münasebetinden hâsıl olan ma'seri, ictimâ'i mevcûdiyeti. Mâlum ya: bunların birincisinde, yani insanın sırf şahsî ve ferdî mevcudiyetinde evvelâ cismânî, sâniyen zihnî ve sâlisen hissî ve iradî olmak üzere üç nevi faaliyet görürüz...

- Rica ederim; Gökalp Bey vâri tasnifler yapma! Zira bir dostumun dediği gibi, büyük üstâdımız böyle her şeyi üçe ayıra ayıradır ki zekâlarımızı garip birer müselle şekline soktu!

- Müsaadenle yine aynı üslûbu kullanacağım:

Her ferd, cismânî hayatında, yani yemesinde içmesinde, yatmasında, kalkmasında, hâsılı her türlü bedenî faaliyetinde bir takım itiyâdlara mâliktir. Ve bu itibârla mesela kadîm ananelerine bağlı bir Çinli hiçbir vechle (Prens Dugal) cenâblarına benzemez.

Hakezâ zihnî melekelerinin inkişâfî nokta-ı nazarından mesela bir Yezidî şeyhi veya Acem ahvendi ile meşhûr (Einstein) yahut (William James) arasında pek göze batan farklar görürüz. Bu iki sınıf insanda, izdivac, aile, hak, vazife, hayât-ı tabî'at, rûh, halk ve ilh. mefhumlarının telakkisi tamamen biri birinden ayrı birer kanaat makûlesi teşkil eder. Binaenaleyh, bu mütefâvit telakkîlerin ihzâr ettiği malzeme ile kurulan hukuk ve vezâif manzûmeleri de (yani ahlâkî inşâât ve mi'mâri) birbirinden pek farklı olur.

Şu hâlde Garplılaşmak kelimesine hâdisâtın tabîatından mülhem bir mana vermeye çalışalım:

Garplılaşmak demek, bizim cismânî, zihnî, ruhânî ve âilevî, siyâsî, ahlâkî ilh... Teşkilât ve inkişâfâtımızda müessir olup da tamamen şarktan, eski cedlerimizden gelen avâme-i terbiye yerine, aynı gâyeler için Garb'da müsta'mel olan âmilleri, usulleri ikâme etmek demektir. Ben şu ictisâm gâziye kadar elastikî kelimeyi en geniş manasıyla böyle anlıyorum.

Gerek gaye, gerek sûret-i icrâ itibâriyle!

- Peki, buna taraf-dâr mısın?

- Kısmen evet, heyet-i mecmuasına birden hayır.! Zaten ikincisinin ihtimâli de lüzumu da olmadığına kani'im. Zira Garp dediğimiz (küll) ün içinde bile bahsettiğim esâsların birçok furûku var. Ve Garp akvâmı tümünden, tekemmül itibâriyle at başı bir yürümez ve yürümeyecektir. Tekmîl çalışanlardan ibâret bir sınıf-ı talebe tasavvûr et; bunun içinde zekâsı hamleli veya metîn, azmi son derece salâbetli veya yumuşak, hissi fevkalâde rakîk veyahut örümcekli bulunanlar görülmez mi? Aynı sınıfta bir birinci, bir ikinci, bir üçüncü ilh... Mevcûd değil midir? Sâniyen numaralarının itibariyle onuncu olup da resim, musiki, yahut başka bir şey için birinci olanlar yok mu?

Kavimler ve milletlerde tamamen böyle. Falan kitle-i beşeriye bazı hususlarda rehabet ve liyakatsizlik gösteriyor, yahut falan filan noktalarda sahib-i istidat değıldir diye onu her türlü terakkiden bî-nasib, veyahut her nevi itilâyâ namzed telakki etmemeli!

- Sadetten çıkma! Garplılaşmak meselesindeyiz.

- Evet. Garplılaşmanın nice en geniş ve mücerret manası ne olduğunu yukarıda söyledim. Fakat efkâr-ı münevvere sahibi denilenlerin bu kelimedden anladıkları mefhumu başka türlü tahmin ediyorum: Onlarca Garplılaşmak demek Avrupa'nın bil-cümle müessesatından bize enfâc ve elzem olanlarını iktibas, taklit ve istiare etmek ve bir takım Avrupai itiyadât edinmek demek olacak. Ve işte bu iktibas ve istiarenin derecesiyle nevi meselesidir ki herkesin kanaat-ı hususiyesine, mizâcına -ta'bir-i diğlerle Şarklılığıyla Garp-perestliğinin manometresine- göre değışiyor!

Fakat doğrusunu istersen en büyük hata, hâlâ bu müphem kelimeyi kullanıp asıl terbiye umdelerini, mebdelerini bir kenara bırakışımızdadır.

Meseleyi bir de şöyle bir zaviye-i nazardan yoklayıverelim:

Garplılaşmış, bir gaye midir yoksa vasıta mı?

Bu suale verilecek cevap, hem ilk anlattığım manadaki telakkinin bizim için fazla olduğunu, hem de ikinci suret-i mülâhazanın daha muhtac-ı tasrih bulunduğunu gösterebilir.

- Yine ifaden bir konferans, bir mev'iza kesafeti almağa başladı. Şunları daha açık, daha külfetsiz bir tarzda söyleyemiyorsun? İnan ki son zamanların "ilmi" denilen münazaraları, münakaşaları ortaya çıkali beri ben cehle karşı şedid bir iştiyâk duymağa başladım. Ve sabrım zübân noktasına çoktan geçti!

- O hâlde hiç tafsilat üzerinde ısrar etmeden kısa bir söz söyleyeyim: Garplılaşmak, Şarklılaşmak ; bunların hepsi boş lakırdı. Bizim muhtaç olduğumuz şey adam olmak birader! Anlıyor musun? Adam olmak; ama asri (modernize, asra uygun), medeni, ve bilhassa terbiyevi manasıyla adam; işte bu kadar!

- Bakısı dürûg bî- nihâyet!

-4-

- Sana kalırsa bu memlekette yapılacak en büyük inkılap nedir?

- Cumhuriyetten sonra inkılap fikrine ilelebed veda etmek! İnkılapçılık bizde izcilik gibi, kalpak gibi, kırmızılı beyazlı meşrutiyet boyun bağısı gibi bir nevi meselesi oldu. Dürüst bir iş yapmakla ciddi bir iktidar ve meziyet sahibi olmaktan pek ümit-var bulunmayanlar -dikkat ediyorum- iki şeyde karar kılıyor: ya dahillik, ya inkılapçılık!

Benim şenpanzede insana sana pek faik bulduğum cihet nedir bilir misin? Mukallitlikte o kurnaz hayvanın biz insanlara nispetle çok daha makul ve zevk-i selim sahibi oluşu! Son tecrübe ve müşahedelerim bu kanaatimi büsbütün kuvvetlenmiştir. Eminim ki aziz kardeş, memleketimize uzliyet-i idariye lazım, asabiyet-i siyasiye değil! Galiba pek akıllıca bir şey söyledim. Fakat kısaca demek istediğim şu: Kuvvetlenmeye çok ihtiyacımız var; lakin kabadayılığa hiç! Ef'âl ve hareketini iyice tahlil edemeyen her kimse gibi biz de zahiren komşu ve kardeş, hakikatte ise tamamen yabancı ve düşman olan iki mefhumu birbirinden ayırt edemiyoruz: cüret ve cesaret.

Bunlardan ikincisi yüksek bir meleke, birincisi ise maalesef bedai bir harekettir. Ve garibi şu ki cüret en ziyade tabansızlarda bulunur.! Cidden zengin adamın servet sahibi görünmeye ihtiyacı olmadığı gibi hakikatten cesur bir kimse dahi cüretkârlık etmeye mütenezzil değildir de onun için! Anlatabiliyor muyum?

- Ben kendi hesabıma büsbütün başka türlü düşünüyorum. Zannediyorum ki bilakis her şeyi değiştirmek lazım. Hem hiçbir saniye tevakkuf etmeden. Bizde hangi müessese var ki hiç olmazsa esaslı bir tadil ve ıslaha muhtaç olmasın?

- Bir arsa için yirmi mimar, hiç birbirine benzemeyen inşaat projeleri yapabilir. Bunlardan bir kısmını pek güzel, pek güzide olması mümkündür. Aynı hasta için elli doktor ayrı ayrı tedavi yolları gösteriyor; ve bunlarında bazısı pekâlâdır. Yani demek oluyor ki bir maksada varmak için mutlaka aynı cadde üzerinde yürümek lâzım gelmez. Buradan Ankara'ya yayan gitmek de var, şimendüferle de. Hatta tayyareye binerek dahi! Ancak aynı şimendüferin üçüncü mevki'yle birincisi, yahut de-lüks ve ağvani ile forgonu arasında istirahat nokta-i nazarından epeyce fark olsa gerek! Gerçi seyyahlar katiyen hepsi bir! Diye ısrar ediyorsa da ben kanaatimi değiştirmiyorum. İşte vâsıl olmak istediğim netice: Bir memleketi idare ve a' lâ için muhtelif üsluplara müracaat eylemek mümkündür; müdürlerin iktidarı, azmi varsa, falan filan vasıtalarla da o vatan ileriye gidebilir. Diğer falan filan usullerle de! Mademki sen bana şahsi fikrimi sordun;

ben de sana kendi mütalaamı olduğu gibi söylüyorum. İşte tekrar edeyim: Bence yapacağımız en hayırlı iş inkılâpçılık fikrinde bir inkılâp husule getirmektir. Ben milyonla hurde-bini dahiye, kıvamını bulmuş, elle tutulur, gözle görülür bir iktidar sahibini yüz kere tercih ediyorum.

Her şeyi, behemehâl, yalnız değiştirmiş olmak için değiştirmek gayretine düzen zekâ cimcimelerini gördükçe sanıyorum ki zavallı Türkiye'yi yecüc tâifesinin inkılâp fırkası istila etmiş!!

- Sence buna çare var mı?

- Evet bir tedbir düşünüyorum. Hadd-i zâtında belki pek gülünç bir tedbir. Lakin sırf bu gülünçlüktür ki beni ümit-var ediyor. Yoksa makûl ve ciddi bir şey olsa kimsenin ehemmiyet vermeyeceğine eminim!

Diyorum ki inkılâpçılığın modasını geçirmeli. Bi'l farz bugün Gazi Paşa, başka türlü bir serpuş intihab etse, badema kalpağa iltifat etmek, yeni yetişecek vatanperverlerin aklından geçermi?

Aynı bu suretle, mesela Ziya Bey Gök Alp inkılâpçılığın milli hamiyete, hasseten (sosyoloji)ye muvafık olmadığını ispat eden bir makale yazsa, ve inkılâp kelimesi Türkçe olmadığı ve binaenaleyh milli harsa uyamayacağı için milli lügatimizden ilmi bir usulle tard edilse mesele bitiverir. Zira azizim, anlaşılıyor ki inkılâpçılığı bırakmadıkça hiçbir şeyde en ufak bir değişim göremeyeceğiz!

- Tabiat, senin gibi tenbel ve uyuşuk değil ki birader! O daima hareket istiyor.

- Bana kalırsa tabiatın siyasi mesleği ne muhafazakârlıktır, ne de Celal Nuri Bey gibi cezrîlik!. Ben onu bütün tekamülünde daima mutedil terakki-perverândan görmüşümdür, belki pek nadiren ihtilâl-perver ve acûl! Sen ne dersin?

- Hiç bir diyeceğim yok. Yalnız sana son bir sual soracağım: Nazarında memlekete edilecek en büyük hizmet nedir?

- Bu husustaki fikrim hiç "Oriijinal" değil fakat pek sarîh ve katidir. Ancak maalesef çok güç kâbil icra olduğuna kâni'im; inkılâp için dediğim gibi lâ-akal yirmi otuz sene fâsılasız bir sulh temini !

-5-

- En girift ve ehemmiyetli meselelere dair mütalaa yarışı edenlerin bu koşu esnasında pek celi ve şamil bazı hakayık-ı külliyeği çiğnemekte oldukları sık sık

görülüyor. Hatta bazı gazeteler düşünce sakatlığı ile insicam yırtıklarının ve vicdan seretânleriyle dirayet-i evramının teşhîrine mahsûs bu nevi teşrîh-i marazi müzesine dönmüştür.

- Mesela?

- Mesela bir gün insafı, idraki topal, fakat cüreti patırtısı payansız bir kalem görüyoruz. Kalpakçılar başında otomobil yarışı, Mahmut Paşa yokuşunda motosiklet tecrübesi yapar gibi yazılarla ortaya fırlıyor. Mantık, akıl ve bilgi hatta zavallı sarf ile nahiv derhâl tekerlekler altında! Şimendüfer o günden tramvayla kamyon sadmesinden kaçan mütedehhiş bir halk gibi mantıkla adalet, nezahetle hakikat-perverlik canını atacak, başını kurtaracak yer aramakla meşgul. Ve hepsinin gözleri dışarıya fırlamış hâlde. Ne oluyor? Bu kadar şamata ne içindir, anlamak kâbil değil! Sonra insan ortalığa bakınca fark ediyor ki bazen birkaç sütun içinde sayılamayacak kadar mecruh ve maktul serilidir. Yirmi yerde imlayı sarf ve nahvi tecavüze uğramış soyulup soğana çevrilmiş buluyoruz. Ön tarafta hak ve adalet kırık bir bacak, ezik bir gövde ile yerde yatıyor. Kırk cihette kazazede bir mantığın iniltisi, yaralanmış bir umdenin vâveylası var. Hâsılı bir sütun yazı, zelzeleden sonra Yokohama şehri gibi!

Emin olmalı ki hem acemi, hem körkütük sarhoş bir arabacı en kalabalık bir caddeden alabildiğine geçse, ne bu kadar adam ezebilir, ne bu miktarda tabele ile dükkan devirip yıkmak kabiliyetindedir!

Ve bu her gün böyle! Filhakika müvazene- i zihniyesi bozulmuş bir hayat için şu kargaşalık, anlaşılmaz bir hâl değil. Lakin âmmenin her gün yoğuran ukala böyle olursa, yapılacak hamur yarın neye yarar diye düşünmemek ve korku duymamak pek müşkildir!

- O kadar bedbin olma azizim. Ben matbuatta, biraderine kapısı durgunluğu görmektense, böyle bir arasta yaygarası işitmeyi tercih ederim. Nerde hareket orda bereket! Yalnız yeter ki hakikaten hürriyet-i münakaşa teessüs etsin: Ama böyle bir medeni nimete güvenerek birkaç ışiksız zekâ ile pejmürde seciye üstümüze saldırırmış; hiç ehemmiyeti yok! Hele matbuat hürriyetini emin ve sağlam bir surette zabt ve teshir edelim, elbette bu zaferimizin yanına nezâhat-i ifade, dürüst mülâhaza, hakikat sevgisi ve endişe-i tedkik falan gibi mefhumları da yavaş yavaş ilave etmeye başlarız. Ben akıl ve mantığın kuvvetinden nevmid bir adam değilim ki iftiraların tehdidi karşısında müfrit bir korku duyayım ve tebdil-i selâha lüzum göreyim.

- İfadenizde tenakuz var. Siz değil miydiniz ki daha geçenlerde akıl ve mantık dediğiniz şeyi matbahınızdaki kör satıra benzetiyordunuz?

- Çok doğru; mamafih dikkat ediyorum bizim matbah onsuz olmuyor! Benim korktuğum şey tamamen başka! Kendilerini bazı ilmi prensiplerin vazı zannederek haykıranlar, yarın o prensiplerin vaktiyle der-piş edilemeyen bazı neticelerinden ürkerek azimsizlik göstermeyenler! Dualarından caymasınlar; işte ben böyle bir ihtimalden titizleniyorum. Çünkü -doğrusunu söyleyeyim- matbuat arkadaşları içinde biraz mızıkçı olmayanlarımız, maalesef ekseriyeti teşkil etmiyor! Zarafetsiz bir mugalata ile şereften mahrum baskıncı galebesine iltifat etmemek için, insanda hem büyük bir seciye serveti, hem de salabetli bir bezaa ister. Ekmeğini bile güç tedarik eden, yırtık yırtık bir cemiyet içinde ise bahsettiğim kadar nadir ve giranbaha meziyetleri bol bol bulacağımızı zannetmek şu hasis toprağın atıfet ve ulüvv-i Cenâbına karşı pek saf-dilane bir eser itimad olur. Ne yapayım? Ben fitratı -haydi cimri diyeyim- fakat daha muktesid tanımış olanlardanım!

- Şu hâlde ne demek istiyorsunuz? Yani matbuatın bu yaygarasından memnun mu olalım?

- Demek istediğim şu ki matbuatın, mâlik olabildiği ser-bestiden dolayı sevinmek hakkımızdır ve bu ser- bestiyi nezahet ve ciddiyet dairesinde mevki-i istifadeye koyamayışından dolayı teellüm etmek de vazifemiz! Ancak o vazife burada nihayetlenmez. Hakikaten birçok sütun karşısında ben bulantı duyuyorum. Fakat kendi kendime diyorum ki bu işin necabet peyda etmesini istersem, ibtida asabımı tedavi etmeliyim. Saniyen sabır ve metanetle çalışmalıyım! Hâsılı, işin hülâsasını söyleyeyim mi? Benim ruhumun en şâmil ve mücerret umdesi (Proudhon)'a atıf edilen şu sözdür:

Öyle bir hürriyet isterim ki içinde kendim bile mürteci' görüneyim!

- Birader, aklın varsa sen her şeyden evvel nizam ve asayiş iste. Bu dediğin şeylerin ancak ondan sonra manası var!

-6-

- Terbiye ile uğraşan adamların pek çoğunda gördüğüm en gülünç şey nedir bilir misin? Mantığa ehemmiyet vermeyişleri!

- Tuhaf söylüyorsun?. Zavallı akıl ve mantığa ittihatçılar ehemmiyet vermez; peki deriz. İtilafçılar kulak asmaz; sesimizi çıkaramayız. Gazeteciler itibar etmez, yine

kârımız sükûttur. Bari lütfen, atıfeten bırak da bî-çareye ilimle uğraşan adamlar biraz tatlı yüz göstereyin! Emin ol; bizim toprağımızda akl-ı selime karşı açılan mücadeleyi ne sıtmaya, ne ihtikâra, ne filoksora ile tifüse reva görmüşüzdür. Artık sen bile eline altı patlar alarak münzevi, yatalak ve her himayeden mahrum kalmış mantığın üzerine hücum edersen bî-çarenin hâli ne olur? Biraz insaf ve mürvet lazım azizim. İdrak-i beşeri kara ağaç mezbahası zannediyorsun;

- Sözlerin öyle hoşuma gidiyor ki!.. Fakat sebebi ne biliyor musun! Mantıksız oluşları! Gayet sinirli, hiddetli söylüyorsun! Ve bütün güzellik oradan geliyor! Yoksa hüsnün, ibtila ve heyecanın yanında mantık dediğin o mütesallif, sufte bozuntusu, ukala mütekaidi, kılık düşkününü ve züğürt, çöpür ve sevimsiz şeyin ne ehemmiyeti olur?

-Demek ki senin için akıl, itidal gibi şeyler adeta ihtiraslarımızın yoluna dökülmüş bir çakıl, arzularımızın eteğine takılan bir nevi deve dikenini; yahut zevkimizin şarabına katılmış bir çeşme suyu nevinden öyle mi?!

- Hiç öyle değil ama hiddetinden böyle söylüyorum. Mantık ilimde, kalemde, fende en keskin makas. Fakat benî nevimizin büyük bir ekseriyetine karşı, emin ol ki en gür ve en küflü silah ol! Zavallıyı çok defa bizim matbahtaki kör satıra benzetiyorum; bazen aynı mantıkı sulfatoya İngiliz tuzuna teşbih ettiğim de oluyor. Evet faydeli şey; anladık ama lezzetine ne dersin? Dünyada iğdeyi bile büyük bir iştiha ile yiyen insanlara tesadüf edilir; fakat kansızlıktan ölen bir adam dahi lezzet duyarak kana kana içer mi?

- İşte âlimlerin, mütefekkirlerin çoğu bu noktaya dikkat etmiyor. Ve unutuyor ki avam, sabavetin tatlılığından da mahrum bir çocuk sürüsüdür. Ve kendisine lalalık edenlerin hayırhahlığından, ciddiyetinden ziyade laubaliliğinden ve hoppalığından hoşlanır.

Hangi çocuk vardır ki nasihat yerine şekerleme veren bir mürebbiyeyi sevimli vefakâr bulmayacak kadar zihnen ihtiyarlamış olsun? Binaenaleyh, halka iyilik etmek, ona bir şey öğretmek, bir hakikat kabul ettirmek (nasıl anlatayım) âmmeyi mantıkileştirmek isteyenler her şeyden evvel kuru ilimden, garnitürsüz hakikatden lezzetli! Halk her şeyi yiyip yutar. Fakat dikkat et ki hazırladığın yemek hem zarif bir tabak içinde olsun ve hem de hakikaten lezzetli! Onun sahte nafi veya muzır bulunması son safa bile gelmez! Cidden çok anlayışlı bir büyük edibimiz dikkat etmiş; diyor ki:

Heykel fazileti yaymak isteyen sanatkâr dahi önündeki mermere ince bir belle iki güzel meme, ve tatlı bir yüz koymazsa eserinin yüzüne kimse bakmaz!

İnsanların efaline müessir olan saikaların en bacaksızı hangisidir? Bilir misin? Akıl ve hikmet!

Bu sebeple bilhassa akıl ve hikmet sahiplerinin, insanları mantık ve makulatla idareye teşebbüs etmeleri bana gülünç gelir. Azizim, en hâzık ve hakîm doktorumuz dedi ki ipokrat zamanından biri tabâbet korse ile bila muvaffakiyet harp ediyordu. İlmin, fennin yıkmaktan aciz kaldığı bu hasarı kim hâkisâr etti sanırsın? Moda!

Hâsılı hayat-ı içtimâiyede sıcak bir yalan, hararetsiz bir vaazdan çok müessirdir ve doğru söylemek isteyen, güzel ve tatlı söylemeyi de öğrenmemişse kendisine pek güç sâmi' bulur. Buna hiç mütehâyir olmalı! Bilakis dirayet ve zekâ ister ki bunu bilip ona göre hareket edelim. Tevekkeli dememişler:

Akıl ve mantık ancak ilim ve fenni tevlid eder. Tarihi idare eden kuvvetse ihtiraslar ve hislerdir!

- 7-

- Bazı gazeteci arkadaşların müfekkirem üzerinde ihraz ettikleri gayet büyük bir zafer var. Hakikati elimden geldiği kadar az gizlemek taraftarı olduğum için işte mağlubiyetimi itiraf, hatta ilan ediyorum. Hadise pek basit: Sanıyorum ki artık matbuat sütunlarında ne kadar gülünç, sakat, vebâli ve mücrim fikir görsem hiç mütehâyir olmayacağım. Zira bu tecrübede ibtida beni kendi müfekkireme karşı muber eden bir nokta vardı. Demek ki diyordum hâlâ muhitimi anlayamamışım.. Ve hâlâ zuhuru yalnız mümkün değil, hatta pek muhtemel olan ruh-ı bî-çareliklerini, idrak kavrlarını hesap edemiyorum. Saniyen bir şey daha beni kızdırıyordu. Bazı kalemlere, zekâlara kendi kendime verdiğim itimat ve hürmet avansı!

Öyle ya, eğri büğrü mülâhazalardan bu kadar mütehâyir olmak için, mütalaa sahiplerinin dürüsti-i tefekkürüne önceden büyük bir kredi açmış olmam lazım gelirdi. Bunu ne hakla yaptım? İzah ettiğim şu muhakeme zihnime mühim bir asayiş temin etmişti. Ve bu suretle ruhumu, manasız tahayür ve teheyyüçlerin itişaşından epeyce koruyabiliyordum.

- İyi ya işte, en makul idare-i örfiyeyi sen zihninde ilan etmişsin. Şimdiki mağlubiyetin neden?

- Ben de onu söyleyeceğim ya azizim; görüyorum en bed- bînâne tahminlerim, en mübalağalı sandığım hükümler bile çocukça imiş!

Hem çocukça hem de çok iltimaslı ve yumuşak! Zira üç beş günden beri okuduğum makalelerden çoğu yine hayretimin dalgalarını göklere çıkartıyor. Bütün müfekkirem lodosa tutulmuş gibi! Durup durduğum yerde bana dediler ki sen bir şehir-i yâr-ı cüz-i ferdisin Hakimiyet-i Milliye diye mevcut olan anonim şirketi duymadık mı? İşte herkes gibi senin de orada bir sehmin var. Binaenaleyh bir de reyin artık eski zamanlar geçti. Bil ki senin bu hakkına tecavüz edecek hiçbir kuvvet mutasavver değildir. Onun için pinti pinti oturmak doğru olmaz. Çalış ve şirketin hâsılatını arttır. Artır ki bi'l- netice sen de müstefid olası!

Ben de tutup buna inanmayayım mı? Elimdeki aksiyonun verdiği salahiyet ile bazı kuponları tahsil etmek istedim. Etrafımda kıyamet koptu! Mütemadiyen, “Seni gidi hain!” sesleri işitiyorum. Bunların arasına, nankör! mürteci! falan gibi kelimelerde karışıyor. Sonra bir takım abur cubur sözler: Bak artık maskeyi yüzünden attı! Vay bozguncu! Vay muhalif vay!!

Anlamak arzu ediyorum ki suçum ne imiş! İttihatçı olmayışım mı?

Hiddetler, köpükler içine izah ediyorlar: Sen şirketin odacıları temiz gezmiyor demişsin; sen şirketin damı akıyor, galiba kiremitleri iyi aktarılmamış diye ilan ediyormuşsun; sen şirkette erbâb mesâlihın işi vaktiyle görülemiyor diye şikayette bulunmak denaetini mürtekipmişsin ilh...

- Azizim, mütehayyir olduğun şey bu ise, doğrusu ben de sana hayret ediyorum. Çocuk mu oluyorsun? Matbuatımızı daha öğrenmedin mi? Artık kadınnineler, mahalle çocukları ve hamal sınıfı bile anlamış. Gazete sözüyle alay edip geçiyorlar! Senin üşenmeden bu kadar lakırdı söylemeni ciddiyetine yakıştıramam!

Emin ol, tiksintiden ruhumun sıhhatini kaybettim. Binaenaleyh artık gülemiyorum. Dudaklarım tebessüme handeye mütehassir kaldı! Bulantıdan, öğüntüden öyle şeye vakit yok ki! Sonra işin daha acayip tarafı var. Ben ne için mücrim ve bozguncu idim. “İdarenin musluğu akıyor, acaba tıkalı mı yahut boruları kırarsanız bu sene sarnıç dolmaz. Sonra yarın susuz kalırız! Çok vad edip de az iş yapacağınıza, az vad edip de bir miktar fazlaca gayret gösterseniz halk daha memnun olur!” filan dediğim cihetle değil mi?

Hâlbuki böyle dediğimden dolayı beni dar ağacına kadar seferber etmek isteyenlerin feryadı ayyuka çıkıyor. İdarenin başında bulunana onlar diyorlar ki: “Aman merhamet et yetiş; zira şirket iflas ediyor! Meclis-i idare mefluç, bütün şaibeler ihtilâl içinde! Aksiyonerlerde ümit, bizde itimat kaldı! Koş! Durma! Aman kurtar bizi! “

Azizim, hani ağlar mısın, güler misin derler; o söz hakikaten çok yerinde bir sualmış!

- Bana sorarsan hem ağlarım, hem gülerim fakat en sonunda yine kahkaham galebe eder gibi geliyor!

- Şimdi benim korktuğum ne biliyor musun? Tesadüf bu ya, memleketin işlerini idare edenler, bu yazıları belki okurlar diye telaş ediyorum. Eskiden aynı müdiran, matbuata hiç kulak asmıyor diye sinirlenirdim. Bugün ise ya şayet bizi adam yerine koyup yazdıklarımızı bir gözden geçirirlerse diye yüreğim oynuyor?

- Niye?

- Niye olacak? İbtida bu teevvühatı okuyanların başında akıl ve izan kalabileceğine imkan vermiyorum; sonra azizim, benim kartın üzerinde de muharrir ünvanı yazılı? Bu iş böyle giderse ben o kartı sıkılmadan hangi dürüst ve ciddi adama gösterebilirim?

-8-

- Sen âtiyi çok düşünür müsün?

- Hayır!

- Neden?

- Maziden ibret aldığım için. Görürüm ki biz insanlar her gün geçmişin bıraktığı şeyleri değiştirmeye çalışıyoruz. Ve bütün medeniyet bunu böyle yapıyor. Şu hâlde derim, mademki ben mazinin hal üzerinde hakimiyeti kabul edemiyorum; ne hakla kendim istikbale tahakküm etmeyi isteyim? Geleceği fazla düşünmek, fazla kurcalamak bana ne gibi gelir bilir misin? Âtiye karşı nezaketsiz bir müdahale siyaseti; adeta onu çocuk veya mahcur sanarak vesâyet altına almak nevinden gülünç bir işgüzarlık!

Binaenaleyh en kapanık anlayışlı bulduğum insanlar, istikbal ve hassaten ebediyet namına peygamberlik spekülasyonu yapan; idrak fukarası ile tecrübe zügürtleridir.

- Tuhaf söylüyorsun!

Belki tuhaf fakat çok aykırı değil sanırım. Bir kere düşün; biz geçmişin feryatlarına ne kadar ehemmiyet veriyoruz ki âtînin bizim gürültülerimize kulak asacağını ümide hakkımız olsun?

Sözünden bir netice çıkaramıyorum ki... Yani insanlar çalışmasın mı demek istiyorsun?

- Hayır bilakis! Zira şayet çalışmasak bizde mazinin keyfine bağlı kalacağız. Hâsılı diyeceğim şu ki kendimizi eski hurafelerden çözelim. Fakat yarını behemehâl bugünkü hülyalarımıza zincir-bent etmiş vehmine düşmeyelim. Zira bu pek boş bir emek olur. Müstakbel öyle bir şey ki maziye kendisine hükümdar değil, behemehâl hizmetkâr görmek istiyor eski kafalılardan bir türlü anlayamadığı nokta bu.

Sana bir şey söyleyeyim mi? Çok ukalasin! Zaten akıllı adam olmadığında bundan belli. Her şeye kaide ve nizam vaz'ına kalkışmaktansa kendi ömrünü biraz intizam içine soksan daha iyi olmaz mı? Seni tanıdım tanıyalı, yıkık, meyus ve beceriksiz bir adamsın?

- Kabahat bende! Ve bunun böyle olması zarurî. Çünkü ben manevi bir gurbet içinde yaşıyorum. En büyük münasebetsizlik, kendimize komşu olan his ve zevk ve fikirlerle imtizaç edemeyip darılmak, büsbütün yabancı uzak düşünceler ve itiyatlarla ülfet bağlamaktır. İstanbul sokaklarında Çinli kıyafetiyle gezmek, halk üzerinde ne tesir yaparsa mütedavil fikirler çarşısına, gayrı meyus endişelerle girmekte aynı tesiri vücuda getiriyor. Sonra daha mühim bir nokta var. İnsan böyle bir piyasaya girince en aziz dostlarını bile kendisine düşman ediyor. Zira onlar yerleştikleri yerlerde rahatlarını gaib etmek korkusuna düşüyorlar. Şayet yeni gelen meta' revaç bulursa onların depolarında mevcut eşyanın modası geçer vehmi bî-çareleri bî-huzur ediyor. Ve derakap sen bir madde-i ecnebiye hatta muzır bir unsur şeklinde gösterilmeye başlıyorsun! Şaşacak şey yok. Dünya böyle. Naci merhumun dediği gibi:

“Gâh olur gurbet vatan, gâhî vatan gurbetlenir!”

Edebiyatta, siyasette, her şeyde, bunun pek mahdut istisnaları olduğunu gördüm. Ve kanaat getirdim ki hilkatın tezgahlarında en en az imal olunan madde necabetli ruhlardır. Tabiat, zekâ, zarafet kahramanlık ve hatta deha gibi hususları kullarına peşkeş çekmekte binnispe daha cömert. Büyük ve lekesiz inayetler hususundadır ki fitratı daima Celal Muhtar Bey kadar cimri buldum. Bilmem sen ne dersin?

- Diyecek bir şey yok. Maalesef benimde fikrim bu merkezde.

- Eşref merhumun kendisi için yazdığı mezar kitabesini hatırlarsın değil mi? Koca Heccav diyordu:

“gözlerim ebna-yı ademden o rütbe yıldırı kim

“istemem ben Fatıha tek çalmasımlar taşıımı!”

- Yani dostlarımızdan hiç mi bir şey istemeyelim?

- Yok yalnız bir şey isteyelim. Hatta bunun için büyük ibtihâller, istirhamlar bile caizdir. Rica edelim ki bize bilâ-lüzum ve sırf keyif için fenalıkta bulunmasımlar! Tabii her türlü cürüm ve hatamıza karşı istedikleri gibi hareket etmek hakkı yine kendilerinde mahfuz kalmak şartıyla; eğer dostlarımız hakkımızda bu kadar inayetskârlığı diriğ etmemizin ederlerse kendilerine cidden pek minnetdâr olmalıyız. Zira şu suretle hem kendileri bilâ- lüzum düşmanlık etmek günahından kurtulur. Hem de biz en büyük musibetlerden masun kalırız.

- İnsanlar hakkındaki hislerin ne fena! Seni dinledikçe hatırama hep Fuzuli'nin beyti gelir:

“Ayıp kılma ey Fuzûlî yüz çevirsem ehl- i âlimden

“Neden kim her kime yüz tuttum, andan yüz belâ gördüm.

- Evet içimde çok nefret var. Fakat zerre kadar kin olmadığını temin ederim.

“Bilinse ser hılfet kimsede taksir yoktur yok”

Diyenlerden birisi de benim. Ve en hakîmane bulduğum sözlerden birisi şu:

Emin olmalı ki dünya mesullerle değil, yalnız bedbahtlarla meskûn bir yerdir.

Binaenaleyh yine dönüp dolaşıp rakik bir zekânın düşündüğü düstura geliyorum:

İnsanlar hakkında kin ve husumet beslemek gibi bir fikir ve his zaafına düşünmekten ise onların bütün galatilerini hayr-hahane bir istihkar ile karşılamak çok daha temiz ve âkilane bir hareket olur.

-9-

- Şu penhaveri sürmeyesin?

- Hayır, asla!

- Sebep?

Kadınların düşmanı olduğu için.

- Sen güzel cinssin pek mi dostsun?

Bilakis! Lakin insan çok sevdiği şeylerin aleyhinde bulunmak salahiyetini kıymetli bir imtiyaz gibi kendi şahsına inhisar ettirmek istiyor. Bu hod-gâmlık bende de var. Zaten yine kadınları çok sevdiğim için değil mi ki bir türlü (feminist) olamıyorum!

Ve binaenaleyh gayri asriyim.

- Kadınların hangi nevini tercih edersin?

- Fazla koket olanlarını bir, edebiyat medeniyet gibi şeylerle uğraşmayanlarını iki!

- Pek tuhaf!

- Ben öyle zannetmiyorum! Zira koket kadının birinci fazileti şudur ki sevmekten kaçar ve aşktan anlamaz. Meşhur sözdür; aşka yakalanmış (koket) elinden tılsımlı değneğini düşürmüş peri gibidir derler.

- Bak şimdi aklıma ne geldi, “koket” kelimesini Türkçeye nasıl tercüme etmeli?

- Fındıkçı diye!

Pekâlâ! Lakırdımıza devam edelim.

Koketler hakkında ikinci bir teşbih daha hatırıma geliyor: Kazaen sevdaya tutulmuş bir “koket” neye benzemiş biliyor musun?

- Çiçeğe yakalanmış güzel yüze değil mi?

- Koket kimseyi sevemez mi?

- Hayır!

- Niçin?

- Herkesi sevdiklerinden dolayı! Yani onlar bir nevi toptancı tacir gibidirler perakendecilikle meslekleri müsait değildir. Anlatabiliyor muyum? Anatole France der ki...

- Yine mi Anatole France? İnan ki gına geldi!

- Ne yapayım azizim, mebus değilim ki paralı şirketlere girip faydalı işlerle uğraşayım. Kendi kendime bir Anatole France tutturmuş fakirane gidiyorum. Hiç olmazsa onun ne bana nefi ne de başkalarına zararı var!

- Ne ise, lakırdıyı mecrasından çıkarma. Söz senin. Yine Anatole France deyip başla!

- Evet, Anatole France, Paris’in koketlerinden bahsederken diyor ki: Bu kadar şuh ve oynak bir kadının, tutup birdenbire aşık oluvermesi kadar münasebetsizlik tasavvur edilebilir mi?

Genç, şakrak ve şık bir Pars kadını demek her şeyden evvel neşeyi şetareti, hatta her türlü eğlence ile hoppalığı seven bir kadın demektir. Şimdi böyle fıkrıdak ve keyifli bir ömür süren insanın, tutup da kendisini aşk gibi bin türlü belâ ve felâket kaynağı içine atıvermesi en müthiş kaza ve en acıklı tedbirsizlik olmaz mı?

Zira hoppanın aşıklığı fedakârlıkların hem en gülüncü, hem de en kıymetsiz ve korkuncu addedilmek lazım gelir. Öyle düşünmüyor musun? Kadın her şeye tercihen eğlenceyi seven bir mahluktur. Farkına varmayarak aşka düşüşü de sevdayı iptida eğlencelerin en tatlısı zannedişindedir. Hani her yaz deniz mevsiminde okuduğumuz hazin bir havadis vardır. Sahilden uzaklaşıp da boğulan çocuklar hikâyesi. Âşık olan şuh kadınlar işte daima bana o bedbaht çocukları hatırlatıyor. Zira tahmin ediyorum ki o zavallı çocuklar, üzerlerinde oynadıkları çakılları gelip okşayan denizi serin, taze ve munis bir unsur sanıyorlar ve o zan ile dir ki içine giriyorlar. Orada sade zevk ve haz bulacakları vehmiyle. Hâlbuki büyük ve sinsi unsur onları bir kere ağzına aldı mı, ilk yutkunuşunda gövdesine indiriveriyor!

İşte koket kadınlar tıpkı o nevi çocuklar gibi sevdayı -tehlikesini bilmedikleri- bir eğlence gibi alıyorlar. Fakat bir gün ayakları kaydı mı; sen sağ, ben selâmet!

- Senin kadınlar hakkında daha böyle çok vecizelerin var mıdır?

- Epeyce hatırıma gelenlerini istersen sayayım:

Birincisi: Eğer bir kadın kalbimize asla cefa etmiyorsa hemen anlayalım ki bizi zerre kadar sevmiyor! Zira gönlü değil ruhumuza saadet vermek hatta canımızı yakmak için bile üşeniyor demektir!

İkincisi: Bir kadın eskimiş bir âşığa fazla rahim davranıyor mu; anlayın ki yeni bir aşk var. Ve eskisinden gürültüsüzce sıyrılmaya çalışıyor!

Üçüncüsü: Kadını iyi eğlendirmeyi bilen behemehâl ona mâlik olur. En muvaffakiyetli âşık, sevdiğini okşamağı bilendir. Gerek eliyle gerek sözüyle!

Dördüncüsü: Kadınlar bizim her kusurumuzu affedebilirler; kendilerine lâ-kayd kalmamızı asla!

- Canım birader, bu zaten malum lakırdı! Sen de şimdi zamane üdebâsı gibi şunun bunun eserleriyle mi geçiniyorsun?

- Beşincisi: koket kadınların hemen hiç sevemediği insanlar kimlerdir derlerse işte cevap: Hakiki büyük adamlar! Meselâ ummam ki bir Newton'un, bir Spinoza'nın, bir Cüneyd-i Bağdadi'nin kadın nazarlarında ciddi ehemmiyeti olsun. Zira kadınların çoğu,

büyüklüğü, çocuk idrakiyle, yani pek küçük bir anlayışla anlar. Bu böyle olunca sen koketleri var kıyas et! Gerçi bu gibilerin bazen büyük adam sevmeğe özenir gibi oldukları görülmemiş şeylerden değildir. Fakat buna hiç aldanmamalı. Zira saiki ekseriyetle azamet, tasallüf, filan gibi sebeplerdir. Zaten sathı duygulu kadın nazarında büyük adam nedir ki?

Herhâlde küpe, yüzük, yahut manto ile gerdanlık gibi şeylerden çok sonra gelen bir mahluk! Ve zaten koket kadın büyük adamı ekseriya -şayet varsa- şöhreti için sever. Yani o büyük adamın en küçük ciheti için!

Koket kadın, hakiki büyük adamı görünce sükut-ı hayale uğrar. Hele bu bir iki kılığına, kıyafetine pek dikkat etmezse! Fakir, mühmlil Fuzulî'yi düşün; sonra şimdiki "asri" hanımlardan birini hatırla. Sanır mısın ki zavallı büyük şair zamanının ricali nezdinde makbul olduğundan fazla o genç hanımın indinde mergup görülecektir? Ben hiç zannetmem kardeşim! Çünkü züppe için büyüklük ya boyun bağındadır, ya iskarinde! Şayet pantolonun ütüsünde değilse!

Fakat, azizim, şu penahâvare aleyh-darlık edişini şimdi hiç anlamıyorum. Za ifade ki nazaran sen onun hakikaten en sadık tilmizlerinden birisinin! Yoksa kadınlardan çok mu fenalık gördün?

Şayet öyle ise ba' demâ korkmana lüzum yok. Çünkü hem genç değilsin hem de bir çok tecrüben var.

- Birader, sen tecrübenin, felaketin insanlara binde dokuz yüz doksan dokuz hiçbir şey öğretmediğini bilmiyorsun galiba? Bunun böyle olduğuna dair gösterilen en mühim delili hiç duymadık mı?

- Hayır!

- Öyle ise ben söyleyeyim: Karısından ayrılan bir adamın tekrar evlenişi!

-10-

- Ben felsefeyi neye benzetirim bilir misin?

- Neye?

- Hani midemize dokunacağını bildiğimiz hâlde bir türlü lezzetine dayanamadığımız bazı yemişler yok mudur; işte onlara. Zira ne vakit felsefî eser okusam zihnimin sıhhati, asayiş muhtel olur. Ve ruhumda müthiş bir hazımsızlık başlar. Mamafih bu rahatsızlık üzerinden biraz zaman geçti mi; mutlaka çektikleri mi unuttur ve

yeniden aç gözlülük ederim. Hayatta cidden elîm bazı iptilalardan yakamı sıyrabildim. Bu husustaki teşebbüslerim akim kaldı. Mesela sigarayı bıraktım; dansa, kumara kendimi kaptırmayacak kadar mukavemet gösterdim. Hatta vicdanımın saadet ve sıhhati nâmına öyle bir şey yaptım ki aklıma geldikçe mefharetim artıyor. Yani sabah gazetelerini okumak seyyiesinden kendimi halas ettim. Artık yataktan kalkar kalkmaz havâdis sormuyorum. Ve binaenaleyh ruhumda sabahleyin bir bir üstüne dört beş tabak çöriş yağı yemiş bir bedbaht midesine dönmüyor! Fakat felsefe bahsinde hayır... Şayet bir gün bu deritten de kurtulursam müfekkiremi en müzmin bir nezleden halas olmuş ad edeceğim ve inanacağım ki cidden feylosof oluyorum..

- Bense tamamen başka türlü düşünmekteyim. Ve kanaatim şu ki toprağımızda en lüzumlu olduğu hâlde en eksik kalmış terbiye sahasını felsefe teşkil ediyor. Hatta çok daha ileriye gidiyorum. Ve gerek rûzumuza hayatımızın, gerek siyasî, içtimaî varlığımızın uğradığı bir takım afetlerde (terbiye-i felsefiye) noksanını en zalim ve en kuvvetli amil gibi görüyorum! Beni bu kanaate ulaştıran mülâhazaları sana söyleyeceğim.

Lakin sen de bana ibtida niçin felsefeden bi-zaz olduğunu, ona ne gibi kabahatler bulduğunu anlatır mısın?

- Efendim, felsefe insanın fikrini teşviş ediyor. Yani zihni müşküllerimizi, itikadî endişelerimizi halletmek şöyle dursun, bilakis onları günden güne çoğaltıyor. Ve her öğrettiği şey, binnetice hiçbir şey bilmediğimizi yeniden yüzümüze urarak bizi reybi ve çekingen bir hâle koymaktan ibaret! Öyle değil mi?

- Belki bazen öyle. Fakat yalnız bazen. Hem de muayyen şartlar ve zarflar içinde. Ve yalnız zayıf, korkak, yimmetsiz ruhlarla müfekkireler için! Yoksa mesele tamamen ber-akistir zannediyorum. Biz ekseriya kendi hilkatimizin çürüklüğündeki mesuliyeti bırakıp da hiç suçu olmayan zavallı felsefeye iftira ediyoruz.

Zaten senin itirazına bundan çok zaman evvel cevap verilmiş: Bütün nev-i beşer içinde birbirinin hakikaten aynı olan iki fert gösterilebilir mi? Hepimizin elimiz; kolumuz, başımız, gözümüz ve kalbimizle karnımız başka. Herkesin kendine göre zevki, emeli, zaafi, ve kuvveti ile ulviyeti ve bayağılığı var. Memleketler ayrı. Usuller, kaideler ve nezaketlerle terbiyeler yekdiğerinin aynı değil. Hatta çok kere zıddı bile! Sen cazbanda bayılırsın, ben bütün musikiden sıkılırım. Mesela Hasan edebiyat âşığı, Hüseyin bütün üdebanın ipe çekilmesine taraftar. Demek ki hilkatin fabrikasında çalışan

usta başı daima elinden yeni işler çıkarmak istiyor. Ve fitrat mühendisi bir çizdiği planı bir kere daha tekrar etmeğe mütenezzil değil! Şimdi biraz insaf et. Bütün cihan üzerinde şu nihayetsiz tehalüfü görüp buna pekala rıza gösterirken ne hakla felsefe gibi çetin ve karanlık bir sahada herkesin hemre' y ve yek-zeban olmasını istiyorsun? Ve böyle bir şeyin olabileceğine nasıl ihtimal veriyorsun da olamamasından dolayı iştikâ kendini haklı buluyorsun? Cemadatta hayvanat ve nebatatta bu kadar servet ve tenevvüre var. Neden istersin ki aynı şey zekâlarda olmasın? Zaten felsefenin en mürebbi, en müfit ve necib hizmeti de burasında değil mi? İnsanların daima değişeceğini, benî nevimizin en açıkli nasibi, hiçbir zaman yekdiğerini tamamıyla anlayamamak olduğunu hiç bize öğretmek için felsefeden daha ciddi sözlü hoca bulunabilir mi? Ve yine onun telkinatı sayesinde anlamaz mıyız ki birbirimizi anlayamayışımızın ve binaenaleyh birbirimizle bilâ- lüzum boğuşmamızın başlıca sebebi, behemehâl kendi şahsımızı âlem için en münasip model farz etmek gaflet ve gıllzet içinde bulunuşumuzundur?

Hâlbuki felsefî terbiye fikir ve mizacımızı yumuşatmış olsa düşün ki ne kadar eblehçe müsademenin ünü alınmış ve binaenaleyh ne kadar kudret ve faaliyetin ziyan olmasına mahal bırakılmamış olur.

- Bu muhakemelerin zahiren pek güzel; fakat hani bizim son zamanlarda manasını bilmeyerek kullandığımız (Skolastik ve Aristot mantığı) filan gibi sözler yok mu? İşte bende senin mülâhazalarını o sözlerin hakiki medlulleriyle malul görmek istiyorum. Sebep de şudur: Senin de ekseriya tekrarladığın vecihle insanların ef'âl ve emaline başlıca hakim olan unsur, zekâ ve irfan değildir ki onun tenmiyesinde beşer için büyük bir salah ümidi bulabileyim. Bilakis insanın halâkıyeti (bu kelimeyi moralite mukabilinde kullanıyorum) en ziyade hısâlet ve seciyelerinden gelir. Haslet ve seciyeye karşı ise felsefenin elinden ne gelebilecek? Bilakis ben zannederim ki felsefe ancak necib bir ruha düştüğü zaman asıl ve nefis semereler verebiliyor. Eğer böyle olmazsa onun da terdi ettiğini çok gördüm azizim!.

Pek felsefî olan bu itirazınla farkına varmayarak bana hak vermiş oluyorsun; bir kere kabul ediyorsun ki necib bir ruha felsefe ile ülfetten hiçbir zarar yok, hatta fayda vardır; zaten medeniyeti, yahut ideali doğurup yaşatan en büyük unsurlar o fevkalade hılftetler değil mi? Ve mademki onlar felsefe ile tağditten büyük bir kuvvet alıyor; feylosoflar beşer dehasını tenmiye eden en feyizli iksiri ihzar etmiş demek olur. Hatta

pek haklı olarak dememişler midir ki beşeriyetin mesudiyeti için hükümdarlar feylosof yahut feylosoflar hükümdar olmalı?

- Doğrusunu söyleyeyim mi? Hükümdarların bir parça (görüyor musun, çok değil bir parça diyorum.) feylosof olmalarına ben de duakârım. Fakat feylosofların hükümdar olmalarına asla!

-11-

- Ziya Gökalp Bey'in zekâsını neye benzetirim bilir misin? Kuyuya! Hakikaten bana öyle geliyor ki bu büyük ve muhterem adamın zihni ağzı dar fakat kaidesi geniş bir kuyudur. Ama gayet derin, yüz kulaç, bin kulaç derinliğinde bir kuyu!

- Ben de tamamen senin fikrindeyim. Hakikaten üstadın dehası bin kulaç bir kuyu; lakin maalesef dokuz yüz doksanında su yok! Oradan bir dolu koğa çekmek için insanın zihni de mutlaka ya makara yahut çıkırık olmalı! Saniyen, azizim, farz et ki, kan ter içine battın da bir maşraba su elde ettin; rahat rahat içemezsin ki! Zira o kadarcık suyun içinde bile bin türlü maddeye rastlayacaksın ve düşüneceksin! İptida kendi kendine sorarsın ki bu içme suyu mu yoksa çamaşır veya matbah için mi; içmek içinse miktarı kifayetsiz. Matbah bahsinde de tamamen böyle! Mamafih yorulma! Tahayyüle devam et! Derakab görürsün ki bu suda pek mühim havas-ı şifaiye vardır. Bir çok şeye iyi gelebilecek maddeler orada miting addetmiş gibidir. Lakin hiçbir şeye yarayamayacak tarzda vişi gibi, çitli, gisarna gibi mide rahatsızlıklarına tavsiye etsen, görürsün ki içindeki kükürt buna müsaade etmez. Yok, egzemalığım desen bu defa da dokuz yüz dokuz yüz doksan metro derinlikten su çekerek hazine değil, hatta kurna doldurmağa kolların dayatmaz; hâsılı tuhaf şeydir ve el sepet!

- Pek mübalağa ettin! Çok iyi hatırımdadır; bir zamanda aynı adamın dehasını fabrikaya benzettindi!

- Hatırında iyi kalmış ama küçük bir noksanın var. Mamafih beş aşağı, beş yukarı senin dediğinde olabilir. Zira hakikaten pek sevdiğim Ziya Bey'in müfekkiresi Göksu'daki kavanoz ve desti imalathanelerindeki usta başılar gibi çalışır. O günde sosyoloji tezgahı muhtelif ilimlere bağlı bir nazariyat kayışı ile her vakit karanlıkta duran gizli bir motor sayesinde hareket-i deveraniyesini icra eder. Tezler, meseleler, nazariyeler, tıpkı o testilerin fiçisindeki balçık gibi, şekilsiz, yumuşak, lakin her kıyafeti almağa âmâde durmaktadır.

Hiç sıkılmadan git, üstattan rica et: Efendim, bugün mefkûrevî bir kanun sarahisi istiyorum. Göreceksin ki Ziya Bey yanındaki çamurdan bir miktar alıp önündeki çarka koydu mu, senin istediğin şeyin evvela boynunu, sonra karnını, ve nihayet çabucak kalbini hazırlayıverecektir. Eğer müşahedene devam edersen, büyük ve ciddi mütefekkimizin kudretine hayran olursun, lakin bilmem gıpta eder misin: Fakat cidden hayran olacağın muhakkaktır. Çünkü üstat, o bahsettiğim çamurdan her şeyi imâl eder. Cidden mahir bir ustaya çömlek, desti, çanak veyahut küp yapmak hususunda elindeki balçık nasıl hiçbir muhalefet gösteremezse üstadımızın yed-i kudretine girince bütün fikriyat hamurları da öyle olur. Ziya Bey, sosyoloji hamuruyla, dünyanın bütün avânîsini yapmağa kudret kazandı. Fakat dehası hassaten vücuda getirdiği eserlere taktığı kulplarda sabit olmuştur. Zira kendisi belki imalatta büyük bir sanatkâr, fakat kulp bahsinde büsbütün harika! Onun için önünde eğiliyorum. Hem de en büyük takdir ve hayranı ile!

ESKİ ANADOLU

İlk Sevda

Henüz on üç yaşımın içinde iken kendisine uzaktan âşık olduğum bir memleket Anadolu idi. Bu muhabbet bana annemin sandığında bir çok sene saklı durduktan sonra bir kış gecesi ortaya çıkıveren (Seyit Battal Gazi) hikayesinden geldi. Bir de lalamız Mumcu Salih Efendi'den.

Galiba vatan coğrafyasından ilk öğrendiğim isim (Malatya)'dır. Seyit Battal Gazi'nin doğup büyüdüğü bu şehri görmek isterim. Ve o destan kahramanın kabrini ziyaret etmek hasreti, o zaman daha buruşmamış kalbimde belki ilk yanan muhabbet meşalesi oldu. Çocukken de şimdiki kadar zayıf, berbat ve cılızdım. Lakin behemehâl Seyit Battal gibi bir cengaver, olmak duasında idim. Ve yatsı namazından sonra Allah'a ettiğim en sûzişli dualar, beni gürbüz ve kavî bir kahraman etmesi içindi. İsterdim ki ben de o menakıbını dinleye dinleye kendimden geçtiğim fevkalade insan gibi bir narada yetmiş bin kafir kırayım!!

Yeni köyde otururduk. Hançeremi bir gün böyle bir nara atabilecek kudrete sahip etmek için (İstinye) koyuna bakan tepeler üzerinde boşu boşuna ne kadar bağırılmış, boğazımı yırtmışımdır! Kardeşlerimle beraber evde ne kadar çamaşır sepeti bulursam koluma kalkan kaç tane köşe yastığı yakalarsam elime (gürz) yapardım. Ve hizmetçimiz ihtiyar (Margıça)'ya savletler göstererek derdim ki:

- Hamle et ya Lain!!

Lalamız Mumcu Salih Efendi her gece Anadolu'ya dair menkıbeler anlatmağa üşenmezdi ve hepimiz cemaatle yatsı namazını kılarak babamın bir gün Malatya'ya mutasarrıf olması için dua ederdik böylece Anadolu her gün bana en rüyamsı masallarda hikâye edilen memleketler gibi, içine binlerce sırlı kapının kanatlarından girilen cazibe dolu bir diyar efsununu okurdu. Meğer dünya güzeline görmeden gönül veren Mahut şehzade gibi benim de sade lakırdıyla Anadolu'ya âşık olduğum zaman zavallı babam aynı hasreti çekermiş ve bin yere baş vurarak bir mutasarrıflık bulmak için ricalarda, niyazlarda bulunmuş. Günün birinde buna vâkıf oldum. Fakat her sefer kendisine edilen vaat hepimizde büyük büyük ümitler. Heyecanlar doğurduktan sonra gönlümüzde acılar, esefler bırakarak tahaccür ederdi. Nihayet bir kere gayet mütevekkil ve derviş tabiatlı babamın nevmid olduğunu gördüm. Kendisine açıktan açığa anlatmışlardı ki

böyle bir livaya “nakl-i memuriyet” edebilmesi için uzmanın dahiliye nazırına mühim bir para vermek icap edermiş. Hâlbuki daha o vakit bile mal mülk namına nemiz varsa yemiş bitirmiştin. Unumuz elenmiş ve eleğimiz asılmış bulunuyordu!

Cenab-ı Hakk’a çoktan beri ettiğim duaların nevi değişti: Ben de milyonla benî nevim gibi babama şimendifer ikramiyesinin çıkması için kollarımı mabudun semada zannettiğim bargâhına kaldırdım. Hatta bir gün bu gizli niyazlarımı ebeveynime ifşa ettimdi. O vakit bana güldüler; ve beni kahreden, tarumar eden bir şey söylediler: Şimendifer çıkarsa Anadolu’da ne işimiz var oğlum?

Ben bunun manasını bir türlü kavrayamadımdı. Ve yine Mumcu Salih Efendi’ye müracaatla müşkülümü hâlettirmek istedim... Lakin ne olursa olsun gönlümdeki sevgi ve hasret azalmıyor, yorulmuyor. Ve benim sevip sevip de kavuşamadığı diyarı özlemekten usanç duymuyordu. Bir taraftan da kendimce bazı eksiklerimi tamamlamağa çalışıyordum. Bana demişlerdi ki Anadolu evladı esmer olur. Gürbüz ve dinç olur. Hâlbuki benim aksi gibi saçlarım sarıydı: Ve kendim çöp gibi cansız bir şeydim. Güneşte çok gezmeye başladım ki yüzümün derisi epeyce yanıp kararsın. Fakat saçlarım için hiçbir çare bulamıyordum. Yaşım ilerledikçe bunların kararacağını babam temin ederdi. Lakin ben bir türlü inanamazdım. Şimdide başımın ötesinde berisinde ağaran kılları gördükçe bunları adi ve muvakkat telakki etmek istiyorum ama... Şairin dediği gibi heyhat!

Anadolu hayatında hayalim için en cazibeli görünen şey bir katlı köy kulübelerinde, kuponlar ve sağırılarla kapı komşusu olarak oturmaktı. Ve bilhassa kendi ekmeğimizi evde kendimizin yapmamızdı. Nedendir bilmiyorum, Anadolu’ya gider gitmez ilk işimiz kollarımızı sıvayarak hamur yoğurmak ve kışın tandıra oturmak olacaktır zannında idim. Sonra müthiş ve fırtınalı kışlar görmek isterdim. Karlar, tipiler, çığlar, ve kar altında saçlı sakalı ak pak olmuş babalar babası ormanlar, muhayyilemin, âşık ruhumu tutuşturup iltihaplarından perde perde dekorları, sihirleriydi.

Her gece, yatağımın içinde iyice ısındıktan sonra, Anadolu dağlarında kurt avına gitmek projeleri yapardım. Kim bilir, beynimin içinde o vakit küçük bir Hallacian Efendi zekâsı mı varmış, ne imiş; bol hülyayi proje oldu mu; ağzımın suyu akardı!

Babama bir kere (Divaniye) mutasarrıflığını teklif ettiler; sevincinden hepimiz çıldırıyorduk. Fakat Mumcu Salih Efendi benim neşemi tarumar etti: Çünkü Divaniye

Anadolu'dan sayılmaz dedi. Bereket versin, Dahiliye Nâzırının mihr-i dârına verilecek hediyeyle bulup veremedik de Bağdat'a kadar yolculuktan vareste kaldık!

Tozlara, topraklara bulanmış eski orak mahzenlerindeki örümcekle ve fareler yemiş torbalardan kağıt çıkarır gibi şimdi hafızamın elini, bu yenmiş, aşınmış, hatıraların arasına sokup böyle bir takım hiçler araştırırken adeta melal duyuyordum. Ve ömrümün nasıl eskidiğini, nasıl bir çok yere kırpıntıları dökülmüş fersude bir hırka, tüğü kalmamış müstamel gocuk hâli aldığını vuzuhla görüyorum. Hakikaten ihtiyarlamışım!! Fakat ne çare?

Eskilerin sık sık dediği gibi, biz de sadede gelelim: (Battal Gazi)'yi yazan destancı nâsir (ez eyn-i cânib) tabirini çok kullanır. Şimdi ben de onun gibi diyeceğim ki, ruhum bir taraftan dualar, diğer taraftan hülyalar ile meşgul iken rahmetli babam (ez eyn-i cânib) mutasarrıflık aramakta devam edermiş ve bize de hiçbir şey söylemezmiş. Nihayet günün birinde Gümüşhane mutasarrıflığına tayin edildiğini tebşir eden müjdeciler kapımızı çaldı. Ve biz on gün sonra (Pake) kumpanyasının (Beytini) vapurla Trabzon yolunu tutmak için hazırlığa başladık.

Zihnimin içi, Kurban Bayramında Fatih meydanı gibiydi. Bütün emellerim, arzularım salıncağa hasretlerim güya ellerine birer dabruka almışlar da, neşe ve şetaret içinde salıncaktan, dolaptan dolaba koşup sığıyorlardı! Tekmil hülyalarım, mesti ve huzuz içinde, muhalatın atlı karacalarına binmiş gayet geniş masal dairelerinde birbirini kovalıyorlar gibiydi: Aman Allah'ım ne keyif, ne sevinçti o! Lakin ilk üç günden sonra bu masum saadetimin ışığı söndü. Çünkü Mumcu Salih Efendi'nin bize Anadolu seyahatinde arkadaş olmayacağını öğrendim. O zaman, kalbimde daima tortusu kalmış en şifasız bir acı ve hüsrân ile ağlamağa başladım. Zira o müştak olduğum Anadolu'nun, büyüsünü, tılsımını bilen ve onları bana gösterecek vıflara, nüshalara malik olan batini kudretler sahibi kimse, yalnız o idi. Onun irşadından nasibimiz kalınca hasretiyle çocuk gönlümü kavurup kül ettiğim toprak, bütün sırrını içinde saklayan, ketum, durgun ve manasız bir dağ ve taş yığını mahiyetini alır gibidir. Ve nitekim çok seneler öyle oldu.

KARADENİZ'E ÇIKIŞ

Zannederdim ki Karadeniz'in suları mürekkep kadar siyah ve Akdeniz'inkiler süt gibi beyazdır. O sebeple Anadolu yolculuğuna çıkarken behemehâl (bahr-ı siyah)'tan geçmek gönlümün başlıca temennisiydi. Talih bana bu hususta yâr oldu. Gümüşhane'ye gideceğimiz için iptida vapurla Trabzon'a varacak, oradan da araba ile içeriye uzanacaktık. Bir sabah kalbimi çıldırmasıya hoplatan emelin hakikatleştiğini gördüm. Yani babamla, anamla kardeşlerimle beraber Pake kumpanyasına ait (Beytini) vapurunun güvertesi üzerinde idim ve hareket saatinin gelmesini bekliyordum... Vapur epeyce büyük ve güzeldi. Galata rıhtımına, gayet battal ve tembel bir mahluk gibi yaslanmış ve bütün vinçlerini yanındaki mavnaların karnına uzatmıştı. O vakte kadar hiç görmediğim bu alet muhayyilemi tarumar etti.

Vapur, doymak bilmeyen bir iştaha ile bu çengelli, mengelli elleri garip garip homurtular, gıcırtilı ve mıcırtilı diş bileyişleri içinde her tarafa uzatıyordu. Ve her defasında mavnalardaki koca koca balyaları, obur ve şikemperver bir hâlde yerlerinden kaldırıyor, adeta güzel bir meyvenin rengine, nefasetine hayran olur gibi bir saniye temaşadan sonra evlerden ambarlardan büyük midesine indiriveriyordu.

Ben manzara karşısında istiğrafa düştüm ve birkaç saat kadar Anadolu'nun tilsimlerini unutarak Galata rıhtımının şu acayip mahlukuna muhayyilemi bağladım. Derhâl ruhuma kaptan olmak, ömrümü böyle cüsseli gemiler üzerinde denizden denize taşımak arzusu geldi. Cıvıllığıma, daimi dermansızlığıma rağmen bende hâlâ o serseri mizacından bir şey vardır. Zira iade uzun, mesafelere muhayyilem nişanlanmış, alaka etmiş gibidir. Beni birden bire bu hülyalar diyarından hakikat toprağına çağırın şey, sergici rıhtımına kıçtan kara yanaşmış bir İngiliz vapurunun yaygarası oldu. Yaygara ama ne yaygara! Bu vapur, üstü gayet çıplak, ve bacası fevkalade uzun, keş, biçimsiz bir gemi ve karinesi boya lekelerinden, parça bohçasına dönmüş azim bir gövde idi. Cesim ve esatiri bir aygırmış da güya birden bire kuyruğuna basmışlar gibi, canhıraş bir ses çıkarıyordu. O uzun ve alık manzaralı bacasının üzerinde silindir şapkaya benzeyen parçadan kesif bir islim çıkıyor ve kendisi "şimdi gelir hepinizi yutar!" demek istermişçesine tehditlerle haykırıp duruyordu.

Liman içinde sağa, sola, öne arkaya gidip gelen kayıklara, sandallara istimbottlara o vakit dikkat ettim. Bunların hepsi canavar vapurdan korkup kaçıyorlarmış gibi nefes nefese tepelenip koşuyorlardı. İşte o zaman uluyan şilebin feryadına, tehdidine karşı gayet vâkur ve azametli bir hançereden çıkan nidayı cevap hâlinde bizim vapurun sesi duyuldu! Bana anlattılar ki hareket zamanı yaklaşmış ve güneş batmadan Karadeniz boğazını geçecekmişiz!. Hakikaten de (Beytini)'nin karnı doymuş görünüyordu. Vinçler kollarını havaya kaldırmışlar ve mavnalarda ellerini çekmişlerdi. Biraz sonra kendi kendine yerinden kımıldayamayan vapurumuzun burnundan bir (römorkör) yakaladı ve küçücek bir hayvan dünyanın en azim laşesini sürüklemek istiyormuş gibi bizi çekmeye, başımızı rıhtımdan ayırarak, selamet yoluna koymağa çalıştı. Pekiyi hatırlıyorum ki yaz içinde idin. Fakat hangi aydı aklımda değil. Boğaziçi'ne doğru ilerlemeye başlayınca heyecanım arttı... Karadeniz'e bir dakika evvel çıkmak, sonra senelerce hasretini çektiğim güzelim İstanbul'dan süratle ayrılmak istiyordum. İçimde hiçbir teessür, bırakıp gittiğim için beni müteellim edecek hiçbir hatıra yoktu. Çünkü ruhumun, duygularımın kökleri, bu aziz toprak içine o zaman daha kendisini salıvermemişti.

Boğaziçi'nin seyyal, mütemevvic ve kıvrıntılı bir şeh-râh gibi denizi etrafındaki yeşil ağaçlar, iki sahilin üstündeki yalılar ve köşkler, kâh deniz kenarına çömelerek, kâh tepelere, bayırlara bağdaş kurarak karşı karşıya oturmuş birer seyirci kafilisi hâlinde bize bakıyorlardı. Lakin ben hiç onlarla meşgul değildim. Karadeniz'de dehşetli bir fırtınaya tutulmak istiyordum. Ruhumun böyle boralı, saikalı, büyük teheyyüçlere meshufiyeti vardı. Ve Büyükdere'yi, Hisar burnunu, geçip de Kavaklar'a yaklaştığımız dakikalarda artık boğazın hançeresini uzaktan görüyor, lakin suları daima mavi bulduğum için müteessif oluyordum. (Pilavkaya) önlerine kadar geldik. Baktım sularına mavi! Bu benim için anlatılamayacak bir sukut-ı hayal oldu. Öyle ya mademki suları mavi ismi neden Karadeniz? Birdenbire aldatıldığımı anlamış bir çocuk yeis ve hiddeti benim de kalbimi kerpeteninine içine aldı!.. Artık ortalık esmerleşiyordu. Vapurda hafif bir sallantı başladı: ince bir poyraz... Ben hayalimdeki siyah köpüklü gazab-nâk mütehevvir Karadeniz'e bu bizim göğsüne doğru ilerlediğimiz mavi ve buruşuk yüzlü safhayı bir türlü benzetemiyordum! Hani fırtına, hani yıldırımlar, gürültüler filan?..

Ortada miskin miskin kıpırdatan bir su ile, tembel tembel sallanan bir vapurdan başka hiçbir şey yoktu. Birdenbire içinde bir eziklik, göğsümde tıkanmağa benzer bir

fenalık, başımda sersemlik gibi bir şey duymağa başladım. Kaşlarım çatıldı. Ve bütün neşem, şetaretim, korkmuş, ürkmüş gibi büzüle büzüle sanki hassasiyetimin bir köşesine saklandı! Artık gözlerim kararıyor, hâlîm fena oluyor, dizlerim kesiliyordu. O sırada babam yanıma geldi ve (Haydi aşağıya kamaraya! Deniz tutuyor!) dedi dünyada duyduğum en büyük kederlerden bir tanesi işte o saniyede kalbime saplanmıştı. Hırsızlık ederken, cinayet yaparken tutulsaydım bu kadar müteessir ve mahcup olmazdım. Beni deniz tutuyordu ha? Benim gibi kahraman olmak isteyen birisini, öyle mi? Hem de nasıl deniz? Yerinden ancak kıpırdayan bir şey... Birdenbire gözlerim yaş ve ruhum, meraret ve yeis ile doldu. Merdivenlere tutuna tutuna, kırık ve perişan, kamaraya girdim ve mahut-laht gibi yataklardan birinin içine zorla düştüm!. Fecaatin bundan sonrası pekiyi tahmin edilir değil mi? Zira Giresun'a varıncaya kadar başımı bir kere yastıktan kaldırmak bile kâbil olmadı!

Sene 919

TRABZON SEFERİ

Trabzon benim için pek hususi bir ehemmiyeti hâizdi. Çünkü İstanbul'dan vapura bindikten sonra Anadolu toprağına ancak Trabzon'da ayak basacaktım. Mumcu Salih Efendi'nin hikayelerini, masallarını dinleye dinleye bu şehre muhayyilem içinde fevkalade bir şekil verdimdi. Fikrimce Anadolu, dünyadaki bütün füsun ve garibelerin çadır kurduğu bir nevi Kaf Dağı, bir nevi rüya kişveriydi ve Trabzon o muazzam müzeye varan bir koridor. Karadeniz, benim hülyalarımı ilk günden itibaren alt üst edince bütün ümidimi Trabzon'a bağladım. Zaten Giresun'a varıncaya kadar kamaradan dışarıya çıkamadımdı! Nihayet bir sabah sevinç ve yürek çarpıntısı içinde vapurun üstünden iptida Anadolu dağlarını gördüm. Ve dağ ne demektir; bu babta yeni bir fikir edinmeye başladım. Öyle ya; İstanbul'da iken gördüğüm en mağrur başlı dağ Yuşa Tepesi'ydi. Hâlbuki şimdi karşıda gayet kalın derili, eti kemiği yerinde, gürbüz, dinç ve tüvana -nasıl diyeyim?- hakikaten erkek ve babayiğit bir çok dağ vardı. Bunlar denizin üzerinden ta göklere kadar yükselmiş, ve birbiriyle omuz omuza vermiş pehlivan alayları gibi mehip, ciddi ve kabadayı bir tarzda karşıma çıkıvermişti. Lakin bütün bu kahraman ordusu içinde asıl Trabzon'u görmüyordum. Şehir bütün şu iri dağların azimetinden korkarak bir tarafa sokulup saklanıyormuş gibiydi. Yanımdaki birine Trabzon nerede diye sordum. Gülerek dedi ki:

- İşte karşımızda ya? Görmüyor musun?

- Hayır görmüyorum efendim!

Adamcağız dikkatle yüzüme baktı ve başımı okşayarak bana azametli, suratsız dağlardan birinin dibinde adeta sahilin yüzüne üşmüş bir çok çile benzer noktacıklar gösterdi.

Ben yarı hayret ve yarı protesto eder bir tarzda:

- Ne?!. Dedim, Trabzon burası mı?

İhtiyar yolcu pek tabii bir surette cevap verdi.

- Öyle ya burası! Ne olmuş ki?

Ne olduğunu anlatmak kâbil miydi hiç? Derakab gözlerim doldu. O kadar sene hasretle vuslatını istediğim Trabzon'un aciz ve sünepe, bu kadar zavallı ve ehemmiyetsiz bir nokta sürüsü olmasına tahammül edemiyordum. Ve Mumcu Salih Efendi'ye karşı gönlümde çok sızlatıcı bir infial hâsil ettim. Bu adam niçin senelerce

benim zavallı ve oynak muhayyilemi bu kadar üzmüş, yormuş ve hırpalamıştı?.. Karadeniz’de siyah köpüklü, mürekkep dalgalı denizler görecektim; hâlbuki bana nefret ve bulantı veren bir çalkantıdan başka bir şeye rastlamadım! Trabzon’da Anadolu’nun bütün mübarek, ve rabbani hususiyetlerinden yapma bir han-gâh bulacaktım. Bununla beraber karşımda elan yavaş yavaş vuzuh peyda eden alelade evlerden başka bir şey yok!.. Evet; vapur ilerledikçe dağların çehresinde çizikler, buruşukluklar daha iyi seçiliyordu. Bir az evvel gördüğümüz nokta yığınının içinden ufak bir şehrin rüşeymi doğmağa başladı. Minareleri, kiliseleri ve yüksekçe sair mebaniye artık iyice görmeye başladık. Trabzon’un evleri bana ne gibi geldi. Bilir misiniz?

Anasıl o yüksek dağların tepesinde oturmuş da, şimdi sabahleyin yüzünü yıkamak için deniz kenarına inip çömelmiş garip bir sürü mahluk gibi!

Deniz ortasında kalmış battal bir salık etrafına üşüşen kurnaz küçük balıklar gibi şimdi bizim vapurun etrafına koşan Laz kayıkları da olmasa büsbütün yeis içine düşecektim. Fakat Karadeniz’in hem şakalarına, hem mütehevvir salgınlarına alışık olan şişman ve ağır takalarla içlerindeki Lazlar o kadar neşeliydi ki tarif edemem.

Karaya çıktığımız zaman her tarafım titriyordu. Az çok kirli, ve alelade bir şehir görüyordum. Her yerde yenilikler, fevkaladelikler arayan gözlerim her adımda yeni bir inkisara mahkum oluyordu. Alelade bir kaldırımdan şöyle böyle dükkanlardan başka hiçbir şey, geçtiğimiz yolda mevcut değildi.

Bizi bindirdikleri, kirli; perişan ve hırtlanba bir payton, kaburgaları kırılıyormuş gibi bir sesle durdu. Ve hepimizi Şükrü Reis’in oteli diye bir yere soktular! Aman Yarabbi, nasıl sıkılmağa başladım anlatamam! Sıcak, mukassi iki oda içinde adeta mahbus duruyorduk. Babam, valiyi görmek için bizi bırakıp gitti. Odalar o kadar nezaretsiz, karyola ve yataklar o kadar temizletilmeye muhtaç bir hâlde idi ki!.. Ben çok uykusuz ve yorgun olduğum için belki biraz dinlenirim diye uzandım. Fakat biraz yattıktan sonra arkamda yanmalar ve kaşınmalar başladı. Yerimden fırlayıp yatağı muayeneye başlayınca ne göreyim? Dehşetli bir tahta kurusu hücumu! Bu hücum esnasında gömleğimin ta içine kadar taarruzunu temdit etmiş birkaç cesur haşere daha yakaladım ama hem size, hem otel sahibinin hatırasına hürmeten isimlerini vermiyorum. Mamafih siz onların kimler olduğunu şimdiden anladınız zannedirim!.. Zira son zamanlarda bütün o mahlukatın ziyaretlerine o kadar alıştık ki!

YİNE TRABZON

İlk hayal inkisarına uğradıktan sonra asıl hakiki Trabzon'u yavaş yavaş tanımağa başladım. Fakat bu o kadar ağır oldu ki!.. Trabzon'u adeta lokma lokma, yudum yudum yedim ve sevdim demek caizdir. Ben bu şehri bir masal memleketi hâlinde bulamamak hüsrânını çektikten sonra doğruca yola çıkmıştım. Binaenaleyh Trabzon'da görüp öğrendiğim şey Şükrü Reis'in otelinden ibaret kalmıştı. Lakin sonraları Karadeniz'in şimdi bir felek dideye benzeyen o zavallı şehrine birçok defa uğradım.

Çocukluğumun muhayyilesinde bütün efsane ve hülya kerestesinden inşa ettiğim şehir, hakikatin temasıyla yıkılır yıkılmaz, hakiki vatanın çehresindeki buruşuklar yavaş yavaş rikkat ve muhabbetimi kendi üzerine topladı. Fakat zavallı Trabzon hakkındaki son intibalarım çok acıklı olduğu için bugün beynimde hep felaketli manzaralar kıpırdıyor. Trabzon'a "İcra ettiğim seyahat-i nihaiye" Brest-Litovsk muahedesinden sonradır. Ve Karadeniz Boğazı'ndan, henüz sâbık çar bahriyesinin her tarafa doldurduğu (mayın)lar tamamen temizlenememişti ki ben Batum'a giden bir heyetle İstanbul'dan ayrıldım. Ve tıpkı yirmi beş sene evvel olduğu gibi bindiğim vapur yine beni bir sabah gayet heybetli dağlar eteğinde bir sahile yaklaşıyordu; hâlbuki Fikret merhumun dediği gibi bir çar-ı yek asrı geçen o müddet içinde bîçare Trabzon'da, onu ziyarete gelen ben zavallı da feleğin ne kadar yeni germ ü serd görüp tatmıştık!.. Bu defa Trabzon'a yaklaşırken içimde büyük bir teessür ve melâl vardı. Çok zaman başka illere düşüp de birden bire bir lûtf-i tâlie mazhar olarak asıl evlatlarının kucağına döndüğünü bildiğimiz esir bir baba veya amucaya kavuşurken ne duyarız? İşte benim de şimdi gönlüme hakim olan teessür bu mahiyette idi ve şehrin şemaili yavaş yavaş belirdikçe kalbimde bir hoplama, ruhumda bir nevi hicap ve tereddüt duyuyordum. Çünkü zavallı Trabzon'un muharebe senelerinde başından geçen musibetleri işitirdim. Ve bütün o zamanlarda güya muktedirmişim de yardımına koşmağı ihmal etmişim gibi deruni bir azap, nedamete benzeyen bir üzüntü bütün hayatımı istila ve tesmim ediyordu!. Sanki biz bu şehrin kucağına tekrar atılacak olursak, o bizi serzenişle değil, fakat vefasızlığı sabit olmuş bir evlat karşısında duyulan yeis ve keselle kabul edecekmiş gibi!

Zira Ruslar'ın işgali esnasında yapılan iskeleye çıkarak şehrin içine doğru ilerleyinceye kadar vehmetmekte idim ki, çok muzdarip ve perişan lakin herhâlde nefes

alan yaşıyan bir Trabzon vardır. Fakat, bu hayalin de inkisarı için pek az bir zaman kifayet etti. Aziz ve necib arkadaşım Ruşen Eşref Bey'le beraberdik. Bu muazzez dost şehri benden iyi bildiği için rehberlik etsin diye diliyordum. Filhakika o mutadı olan semahat ve cemile-kârlığı yine esirgemedi. Fakat şehri dolaşmağa başlar başlamaz, ikimiz de yola çıktığımızıza pişman olduk! Çünkü...

Evet, işte durdum. Çünkü bu söylenir ve yazılır şey değildir. Mamafih kendimi teşci ve ifademi telhis ile söyleyeyim ki: Biz bir şehir içinde değil, bir mamure kadavrasının -kurtlar böcekler gibi- kırık dökük kemikleri, yırtık pırtık adaleleri arasından geçiyorduk!.. Ben dünyada hiç harabe görmemiş değilim. Fakat her yeri çürüyen masum ve maktul bir şehir naşı asla düşünmemiştim! Hatta çocukluğumun, hayalet arsalarında cirit oynadığı demlerde dahi! Bugün bedbaht ve bî-günah vatanın en uzun bir hüsrân menkıbesini iki kelime içinde teksif etmek istersem orada gördüğüm sefalet ve ıztırabı, harâbî ve inhidamı hatırlayarak sade derim ki: Zavallı Trabzon! Zavallı güzel Trabzon!

HAMSI KÖY VE ZİGANA

Trabzon’la Gümüşhane arasında, çocuklukta tahayyül ettiğim efsane Anadolu’suna benzer yegâne yer Hamsi Köy ve Zigana Dağı idi. Bir de bu dağın eteği üzerine çömelerek yavaş yavaş ormanlara yaslanan aynı isimdeki köy... Trabzon’dan arabalara binip Gümüşhane yolunu tuttuktan sonra hurdahaş olan vâhimem, mahallat-ı memleketindeki seyahatine devam için kendisine lazım olan kuvveti ancak Hamsi Köyü’ne vardıktan sonra buldu. Çünkü bizi cevizlik nahiyesine götüren araba yolu üzerinde muhayyileme evvelce işlediğim fevkalade şeylerden hiçbirisine rast gelmiyordum. Dağları alelade dağ, yolları alelade yol ve insanları hemen hemen alelade insan gördükçe kalbim fena hâlde üzülyordum şu hâlde diyordum İstanbul’dan çıkmağa ne lüzum vardı? Civarımdaki tabiat, benim arzu ve tahayyül ettiğim tabiata nispetle o kadar sıska ve çelimsiz kalıyordu ki tarif edemem! Zira ben zihnimde Anadolu’nun her santimetre murabbına bir başka füsunun tohumlarını ekmiştim. Onun için şimdi de temenni ediyorum ki o hülya tahammüllerinin büyüyüp hakikileşmesinden doğmuş masal ormanları karşıma çıksın! Ben de fevkalarz bir mahluk gibi, elimde bir destan kılıcı olduğu hâlde o ucubeler şeceristânına dalıvereyim! Babam bile bana Anadolu’da ağaçların eflake ser çektiğini söylemişti. Hâlbuki inadına gayet cüce ve yamru yumru, nebatat görüyorduk. Hatta içlerinde öyle dev kılığında olanını bırakın; orta boyluları bile nadirdi. Sonra içinde kurtların hükümet, kartalların imparatorluk kurduğu vahşet-penah Balkanlar nerede? Asıl hasretim bir kere onlara kavuşmak içindi.

İşte Hamsi Köyü’ne vardığımız zaman içimde artık küllenmeye başlayan hülyaların yine kıvılcımlandığını gördüm. Çünkü Hamsi Köy Zigana Dağı dediğimiz bedîalar kişverinin eşiği demek oluyordu. Ve arabacıardan, zabıtalardan aldığım havadislere nazaran Zigana’nın içi fevkalade nefis bir çamlık olacaktı. Sanıyordum ki birbirinin omzuna yıkılmış, gulyabani heybetindeki ağaçlar arasından geçeceğiz; sanıyordum ki kaya tepelerinde tıpkı bir kır serdarı bir derebeyi mehabetiyle etrafa bakıman geyiklere, karacalara, dağ keçilerine rast geleceğiz. Ondan sonra karşımıza haramiler çıkacak! Ve biz kendileriyle kılıç kılıca gelip hepsini bağladıktan sonra, yeni heyecanlar toplamak ve yeni füşatler görmek için yolumuza devam edeceğiz... Bütün bu masalların salıncağı üzerinde zavallı muhayyilem o kadar sallandı ki yorgunluğuma uykusuzluğuma rağmen sabaha kadar gözümü kırpamadım. Serin nefhalarıyla yanı

başımda duran büyük kalpli ormana, bir dakika evvel beni kucağına alıp göğsünde sakladığı serairin mahfazalarını birer birer açması için, neredeyse yalvaracaktım!

Fevkalade bir sebepten dolayı pek erken yola çıktık. Henüz güneş ortada yoktu. İşte bütün ömrümde görebildiğim en güzel şeylerden birinin kapısından giriyoruz. Dünyada milyonlarla uzletperver ve medeniyet-giriz mahlukun büyük bir millet teşkil ederek hayata ve ümrana dargın bir takım dağlarla taşların yamaçlarına tırmanmasına ve orada muvahhiş, serin ve ceyyid bir ömür sürmesine biz orman adını vermişiz. Hakikaten bir orman -hele hastaliksız, gürbüz ve tüvana olursa- ne kadar vakur, ne kadar zengin şey!. Sonra bu nebatî cemaatin sabah karanlığında yavaş yavaş, -sanki isteye isteye- bir yaz gecesi uykusundan gözlerini açmağa başlayışı var ki!. Bizim arabalarımız, Zigana Dağı'nın yeşil yapraklı ahalisi arasına girerken, ormanın bir çok tarafı sis ve buğu içinde idi. İnsanı üşütecek dereceye varan bir serinlik bizim nefeslerimize, ihtiyar şeceristanın nefhalarını karıştırıyordu. Hemen kalbim çarpmağa başladı. İşte diyordum, Anadolu, asıl benim istediğim cömert tabiatlı Anadolu.

Kalben muğber olduğum Mumcu Salih Efendi'nin hasretini çekmeğe başladım. Keşke zavallı bizimle beraber olsaydı da kütüklerine yosundan sakallar ve saçlar takılan ve ellerinde yapraktan yelpazeler sallanan uzun boylu, tüvana vücutlu ağaçları birlikte seyretseydik!.. Herkes üşümek için esvaplarına sarılı bulunuyordu ve hiçbir ağızdan bir kelime dışarı çıkmağa cesaret edemiyormuş gibiydi. Öyle sath-ı mailler görüyorduk ki boylu boyunca taze, nefli çamlara (Amphitheatre) olmuş. Bu (Amphitheatre) üzerinde konfeti maşlahlarına sarılan çamlar sabah namazına hazırlanmış bir cemaat gibiydi. Her taraftan sisler ağar ağar yükseliyor, bu gölge ile ciyadet dolu nebatat pagudinin içinde göze görünmez köşelerden semavata doğru bir çok tütsüyü keseliyordu. Bayılıyor gibi idim! Güneşin nerede olduğunu fark edemiyorduk. Lakin hissediyorduk ki o da artık rehavete nihayet vererek tek mil Zigana'nın üzerine serilen şu bahar çarşafını toplayacak, kendisini hasretle bekleyen milyonla ağaçtan mürekkep temaşager kafilisine aevli ve parlak alnını birkaç saat gösterecek. Fakat güneş, kâinatın bu muhayyir-ül ukul sanatkârı, kendini sahneye atmadan evvel bir çok akla gelmez incelikler, nefiseler yapmak istedi. Adeta, gecenin siyah bir sargı içine saklayarak ormana teslim ettiği ne kadar hafâ varsa, şimdi onları bahar hâlinde yine memleketlerine sevk ediyordu. Ve bu rakik, nahif şeylerin cevherine tarif olunamaz renkler ve işlemler serpiyordu. Öyle ki beş dakika evvel yerinden oynamaz kalın bir sargıya benzeyen uzun

sis bulutları beş dakika sonra canlanmış gibi kımıldamaya, uçmağa ve bir çok renk ve akis içinde pembeleşmeye, morlaşmağa başladılar... Bu sırada hiç o vakte kadar duymadığım garip ve iç bayıltan gıcirtılar işittik. Seher rutubeti ve sessizliği arasında ormanın henüz mahmurluğu kalkmayan taraflarından bize doğru yürüyen bu ses – imlasını bir türlü öğrenemediğim!- kağnıların cızırtısı imiş!.. Kağnılar bir takım iki tekerlekli öküz arabaları ki ekser –ilkbaharda türeyen tırtıl taburları gibi- birbirinin arkasına takılarak dünyanın asla ardı arası gelmez bir gıcirtısıyla Anadolu yollarında adım sayarlar! Mamafih bu kağni musikisini bir az davul sesine benzeteceğim! Çünkü o da ancak uzaktan, hem pek uzaktan kulağa hoş geliyor!

Zigana Dağı, hakikaten beni yerimden hoplatıyordu. Kurumuş ağaç kütüklerinin gövdelerini yarararak yapılmış yalaklar içine, yosunlar arasından süzülen ak ve berrak sular, can evinden yaralanarak yüzü koyun yuvarlanmış zeybeklerine, serdengeçti ağalarına benzeyen ağaç devrikleri, sarmaşıklar, bazı yol döneklerinden aşağılara bakarken gördüğümüz keçiler, ve en sonra ceyyit, saf sanki günahsız ve şeffaf bir orman kokusu...

Sağımıza, solumuza sıralanarak bize yol veren ağaçlar arasından nihayet çıktık. Artık dağın tepesine yaklaşıyorduk. Şimdi bir tarafımızda gayet dik ve çıplak yamaçlar görünüyor ve bunların üzerinde taşla örülmüş set gibi bir takım şeyler dikkatimizi dürtüyordu. Nedir diye sorduk.

- Efendim, kışın, bu yamaçlardan dehşetli çığlar düşer ve teknil bir kervanı altına alır! Bu setleri yapmışlar ki dağın yürümesine mani olsun!.. Bir işe yaradığı yok ya; işte yapmışlar!!.. Devletin hazinesi bizim kîyse değil! Buraya da dökmüşler bu kadar lira!

Bunları söyleyen adam bize verilen jandarmalardan bir çavuştu. Fakat ben siyasi nüktelere kulak verecek yaş ve fikirde değilim. Canım çavuş, dedim, bak güneş çıktı. Hem bu kadar vakit oldu. Hâlâ ortalık ısınmıyor? Bu niye böyle sanki?!... O zaman çavuş güldü. Paşam dedi, de.. Ha! Bak dağın tepesine geldik!. Hem ne belledin sen? Burası yayladır. Bak biraz daha çıkalım da yukarıda ne kadar kar var!..

Ben neredeyse keyfimden düşüp bayılacaktım, kar, ha! Hem de böyle yaz içinde!. İşte bana anlatılan Anadolu'yu nihayet buluyorum diye yüreğim hopluyordu. Hakikat, biraz sonra dağın zirvesine vardık. Dünyanın en taze ve tuzsuz bir yeşilliği, sonra onun ötesinde bembeyaz bir kar yaması!. Aman Yarabbi ne kadar güzel, ne kadar güzel! O vakte kadar gördüğüm çimenlikler şimdi nazarımda kel, zayıf, tıpkı rengi uçmuş ve havı

dökülmüş bir bilardo çuhası gibi sefil ve bayat kalıyordu!. Ve o kar safhası gibi henüz üstüne leke düşmemiş çocuk ruhumda Anadolu muhabbeti âteşin bir nispet ve mana alıyordu...

Sene 919

CUNBA SOHBETİ

“İnşallah paşa olursun oğlum”

C. Ş.

Müşfik, nasihat vermeye kalkacağımı zannetme! Bilirim; fakir babalar evlatlarına para bırakmadıkları için ekseriya ukalalık bahsinde cömert davranırlar. Lakin benim ceplerim kadar aklım da delik. Eğer işine cidden yarayabilir bir fikrim olsa onu kabul etmeni rica ederdim. Ancak zihnimde felsefe, hikmet falan diye mevcut antika kırıklarından kendim bir fayda görmedim ki senin zihnindeki camekana onların birer modelini koyayım.. Gerçi müfekkiremi içi Mahmut Paşadaki bazı çerici dükkanlarına benziyor. Lakin mezat malı işportalarındaki eşya ne kadar para ederse benim mülahazalarımda o kadar işe yarar. Zaten daha sen çocukken yazmıştım:

Bil ki etrafında vardır haylice sandık, sepet

Tam takırdır cümlesi hayfa ki lakin ey velet!

Validen de validinden başka türlü sanma hiç

Borcumuzdan başka bir şey var denirse kanma hiç!

Yani annen Sâbire, bense tamam avareyim.

Haklısın pek der isen “Ya Rab” ne bahtı karayım!”

Evet, hakikat tamamen böyledir. Hatta şimdi boş sandığımızda kalmadı. Binaenaleyh zihninin duvarlarına bir çok büyük adamın sözlerini levha diye asacağına, mesela güzel tezhip edilmiş bir kitap veya antika bir mangal filan bulup da bedestene götürsen daha iyi ederdik. Fakat kazanç istidadını maalesef sende de göremiyorum benden tevarüz ettiğin en muzır kabiliyetsizlik işte bu! Anlaşıyor ki sen de vezin ve kafiye peşinde hayli pabuç eskiteceksin ve ömrün zahmet ve zaruret yama ile yama olacak!

- Şu hâlde?

Bana kalırsa tereddüt lazım değil! Hiç korkma yürü! Senin tutacağın yolda kaçınılacak, iğrenilecek iki şey bilirim: adilik ve bayağılık! Bir sanatkâr ruhunu sıtmaya yakalatacak bunlardan başka bataklık yoktur Müşfik! Seni muallim mektebine verdim diye bana bir çok itirazda bulundular. İçinde debelendiğin mesleğin ne kadar vefasız

olduğunu hâlâ anlayamadın mı? Diyorlar. Ve evladını kendi elinle o bodruma nasıl tıktın? Suali soranların adedi az değil.

Fakat ben hiç böyle düşünmüyorum çocuğum. Kanaatim şudur ki iyi adamın ancak kendisine faydası olmaz. Fena bir insansa bütün benî nevine zarar verebilir. Filhakika cemiyet-i beşeriye aynıyla o cemiyetin azası olan fertler gibi hodkâmdır. Ve büyüklük sıfatını, ancak kendisinin menfaati uğrunda en meşru haklarını feda edebilen mefkure sarhoşlarına izafe eder. Demek ki insan bil-netice ya şahsi, ya içtimaî hodkâmlığın perde çavuşu olmağa mecbur bulunuyor. Gerçi akıl ve adalet mefhumu başka bir yol göstermede. Anladığıma göre o mefhum demek istiyor ki ne fert, ne cemiyet münhasıran menfaat-ı zatiyesini düşünmemelidir. Ancak bu iki unsur arasında muvazene temin etmektir ki dünya yüzünde refah ve saadet serabını biraz görebileceğiz. Lakin ben sana tavsiye ederim; yine fedailik yolunu tut. Fakat şarlatanlıktan öğrenir bir fedailik yolunu. Zira harap ömrümü içindeki bulgur tacirlerini bile hamiyet spekülasyonu yapan bazı fikir borsacıları kadar çirkin görmedim. Mademki hoca olacaksın. Çok şey öğrenmek icap eder. Ve zannımca ilk tahsil edeceğin ilim, haddini bilmek olmalı!

Çok şeye vukuf hâsıl etmeyen kimse az şeyi bile iyi öğretemez. Bilmem doğru mu? Fakat hikaye ederler:

Meşhur Karasu Efendi vaktiyle yüz bin lira sahibi olmak istermiş ve muharebe esnasında bu miktarın otuz kırk mislini kazanmağa muvafık olmuş.

Bir gün kendisine demişler ki:

- Efendi hazretleri; sen yalnız yüz bin lira isterim diyordun; hâlbuki işte şimdi birkaç kere milyonersin; mamafih kazanmak hususundaki iştihanı maşallah günden güne daha açık görüyoruz! Bu nasıl şey?

İşte Karasu Efendi'nin verdiği cevap:

- O yüz bin liranın benim elimde kalması için icap eder ki servetimin etrafında milyonlardan mürekkep bir kuvve-i muhafaza bulunsun! Yani bir nevi polis ve jandarma heyeti anlamıyor musun Müşfik? Muallimlikde de mesele bu şekildedir. Hâsılı az şey öğretebilmek için çok şey bilmeli.

Binaenaleyh sana da pek çok okumağı, hem de pek büyük dikkatle okumağı tavsiye ederim.

Görüyorsun ya, maksadım nasihat vermek değil yalnız bazı tavsiyelerde bulunmaktan ibaret. Yazılarım sana sade uyku(da) bile verse ben sevineceğim. Çünkü, o vakit bir nevi hizmeti görmüş olacaklar. Hâlbuki ben bu nimetten de mahrumum! Mehmet Emin Beyefendi üstadımız kalemi bırakalıdan beri!

-2-

Haddi zatında gayet basit bir duayı, insanlar uzun zamanlardan beri mıncıklayıp duruyorlar. Mesele şu: Dünyada nazariyatçılar mı haklı ve muvaffaktır, yoksa amelî adamlar mı?

Bu öyle bir dua ki şimdiye kadar (derecat-ı muhakim) in hemen hepsinden geçmiştir. Fakat (adliye lisanıyla konuşalım) henüz bir hâl-i katiye iktirân etmemiş gibi görünüyor! Ve bunu kökünden kesip atmakta galiba hem iki taraf avukatlarının, hem de hakimlerin bir maksadı var. Bu meseleyi biraz da biz eşeleyelim mi dersin? Mümkün olduğu kadar kavgasız münakaşada bulunmak için iyi bir çare mevcuttur. Ve o çare, üzerinde oynadığımız kelimelerin vâzih bir tarifini yaparak mefhumları sağlam bir çerçeve içine almaktan ibarettir. Zira beni bu ömür ekseriya bu ibtidâî ameliyeyi yapmaktan üşendiği içindir ki muarızlarını azim muharebeler hâline getirir. Hem neticede hiçbir faideli sulh akdedemeden!

Mütefekkir ve amelî adam kimlere deniyor?

İbtida şuna dikkat edelim Müşfik: Dünyada hiçbir kafa yoktur ki başka bir fiil ve amelde bulunmayarak mütemadiyen nazariyat sikkesi basan bir nevi darphaneye benzesin. Mamafih hiçbir düşünce öğütemeyen muattal değirmen hâlinde bir dimağında hayattaki bütün çakıllar üzerinden mutlaka bir kaldırım makinesi gibi geçtiğini ben çok gördüm. Yani en düşüncesiz zihinler dahi biraz düşünüyor ve en uyusuk ve mıymıntı insanlar dahi biraz faaliyet sarfına mecbur.

Şu hâlde nazarî adam efkâr ve mülâhazatında indî ve sathî endişelerden ziyade mebdelere, umdelere ve kitaplarda müdevven faraziyelere istinat ederek düşünmeye mütemayil kimse demek olacak. Bir kimse ki mütemadiyen istidlallerde, istikralarda bulunuyor. Ve hayatındaki müşahedelerinden, tecrübelerinden düsturlar çıkarmağa çalışıyor. Amelî adamdan anladığım mana ise şu: ince eleyip sık dokumayan, kararlarında seri hareket eden, yani akli, düşünceden ziyade işinde olan adam...

Evet Müşfik, ben de itiraf edeceğim: (nazarî) ve (amelî) kelimelerini yukarıda verdiğim manayı atıf edersen bunlardan ikinci vasfa mâlik olan insanlar daha gösterişli, daha muvaffakiyetli, hâsılı bir kelime ile, beceriklidirler. Zira bu gibi kimselerin faaliyet makinelerinde ince düşünmek, derin duymak, hatır saymak, hatadan korkmak, ve gülünçlükten tevakki etmek falan gibi bir takım karışık (fren) tertibatı yok gibidir! Binaenaleyh birinci sınıfa mensup mahlukatı, hareketında mütereddit bırakan, atılganlıktan men eden bir çok kayıt ve mülâhazalar birincilerin tekerleklerine dokunmaz ve bu sebeple onların süratlerini tenkiz etmez.

Hâlbuki düşüncelileri, nazariyatçıları, manevrası güç bir vapuru idare eden, önünde harita, pusula falan olmaksızın hareketi muvafık bulmayan, ağır başlı kaptanlara benzetebiliriz. Gerçi bunların elinden daha az kaza çıkar, lakin kendilerini muhataralı işlerde kullanmak da pek kâbil değildir. Tevekkeli dememişler oğlum: Her güzelin bir huyu var!

Filhakika insan, zihninde beğenip tasarladığı tarzda değil, fitrî istidatlarıyla zurûf-i ahvâlin yoğurduğu biçimde büyüüp yetişmeye mahkûmdur. Mamafih bana yukarıdaki iki şeyden hangisini intihap etmeli? Diye sorarsan, hemen derim ki: hiçbirisini! Gerçi unutulmaması icap eden bir hakikat görüyoruz:

Düşüncesizlik -bilhassa koyuca bir hamakat derecesine varılsa- insanı, mesut olmak için çok ehliyetli ve müstait kılıyor! Bunu söyleyen ben değilim. Dünyanın en güzide bir edibi. Saniyen yine aynı edibin işte bir fikri daha: En akılsız adamlar, zekâ ve zarafet sahibi olanlardır. Zira tekmil o gibilerdir ki dünyada hiçbir şeye muvaffak olamazlar! Buna ne dersin?

Fakat biz sadede gelelim: Sana demin dedim ki ben ne nazarî, ne de amelî adama fazla ehemmiyet vermem. Bu sözden kast ettiğim mana şudur ki alelade veya mutevassıt derecede kaldıktan sonra amelîliğin de, nazarîliğin de büyük bir kıymeti yoktur. Lakin insan geniş ve yüksek vecitleri nazariyata da götürse, ameliyat sahasına da nakletse yaptığı iş mühim ve hatta muazzamdır. Zira o zaman ortaya mübdi'lik ve dâhilik gelir. Kainatın bütün muhteria'tı ise üzerlerinde o nevi kabiliyetlerin kuluçkaya yattığı yumurtalardan çıkmış civcivlerden ibaret bulunuyor.

Müşfik, bak kaç defadır bu mevzu üzerine dönmekten üşenmiyorum. Maksadımı anlıyorsun değil mi? Senin zevkine, temavûlatına karışmak istemem. İstedığın gibi

düşün; güzel bulduğun tarzda duy. Lakin kendi tebaama mülayim gelen şeyleri sana söylemekten de geri durmayacağım.

Âdi fikir menfaat temayüllerinin üstünde olan gayeleri kovalamaktan aciz bir ruh, benim nazarımda topal ve kötürümdür! Hatta ekseriyetin gıptalarını köpürten maddi servetler kazansa da! Zira istemem ki insanın bâtınında tutuşmuş bir iştiyak, yalnız karnını doyurmak için uskumru sürülerinin peşine düşen bir yunus balığına benzesin. Düşün Müşfik yazık değil mi ki aşk, zekâ nevinden mevhibeleri, güzelliğin, hakikatin fedaisi olarak kullanmayalım da âdi vakur bir tazı sürüsü hâlinde bayağı ihtiraslarımızın arkasından koşturalım?

Acaba sözlerimi çok saçma mı buluyorsun? İhtimal, bir gün benimle alay edeceksin. Gerçi bilmem kimin dediği gibi, insan için, fikrini söylemek, hakikaten pek pahalıya mal olur bir zevktir. Lakin bunun öyle keskin bir lezzeti vardır ki ben düşünür düşünmez ağzımın sulandığını görüyorum.

-3-

Fazilet, kâinatın mişver ve mizacına mugayir olarak bazı narin müfekkireler tarafından tevehhüm edilmiş gülünç ve âciz bir sanîadan ibarettir, diyenleri çok göreceksiniz. Maalesef söylüyorum ki bu iddiayı güdenlerin yüzde doksanı haklı olduğuna ben de kâniimdir!

Birdenbire sabırsızlanarak itiraza kalkma; anlıyorum ki: “Aman baba, dün ne yazıyordun; bugün ne söylüyorsun?” demeye hazırlanan bir hâlin var. Rica ederim; aceleyi bırak.. Evet Müşfik, ben de kâniimdir ki fitratın Sokrat’ı bütün cihan için tertip ettiği ahlak düsturunu pek başka bir mantıkla vücuda getirmiş. O kitabın içinde ne bizim ahlak-ı alâ’i sahibinin, ne de meşhur (Kant)’ın düşüncelerine uyar bir satır okumak ihtimalimiz yoktur.

Arzu, haset, ihtiras, sonra hiddet, kin ve gazap, daha sonra kuvvet, musâraa ve kan.

İşte hilkatin ahlak mecellesinde şimdiye kadar okunabilmiş hiperoglifler fakat bu tamamen böyle olduğu içindir ki ben, gülünç ve cılız bir ihtira addedilen fazilet yalanının giranbaha hakikatine emin oldum. Müşfik,

Karyola, elektrik, duş, futbol, tayyare, dans ilh... Gibi şeyler de bizim muhteriatımızdan değil mi? Tabiatla hiç telsiz telefon veya tahtelbahir gördüğünü

hatırlayan kimse var mıdır? Fakat bunlar toprağın içinden mantarlarla beraber bitmiyor diye biz onlara iltifat etmiyor muyuz? Cevabını beklemeye hacet yok. Çünkü hakikat meydanda. Demek ki velev sadece insanların birbirine az zarar vermesini temin için bile olsa fazilet tohumunu her kalbe ekmek lazım. Ve bunun için ruhumuzda, vicdanımızda saban sürmek, nadas ameliyeleri yapmak zarureti var. Ancak mesele bununla da bitmiyor. Zira ahlak ve fazilet denilen mefhumun gayet oynak bir tabiatı vardır. Bir tabiat ki her gün kılık ve kıyafet değiştirir. Filhakika hiçbir şantöz yüzüne onun kadar boya sürmemiştir. Bu sebeple cidden Fazıl ve Halûk olmak isteyen bir nice kimselerin zavallı bir safderun olmaktan ileriye geçemediklerini her zaman görürüz!

Tarihe merakın var mı? Eğer varsa tavsiye ederim: Benî nevimizin artık tamamen çürümüş, asırlardan beri şu yıldızların altında ve şu ateş kafalı güneşin önünde yapmaktan bir türlü bıkmıp usanmadığı kepezelikleri oku? Ve buna hem gül, hem ağla, hem de nefretle beraber merhamet duy Müşfik! Malum ya, tarih, kâinata ait şüûn arasında insanlığın tercüme-i hâl varakasını ihtiva eden karton demek olacak. Cidden bu tercüme-i hâl varakası mülga-evkaf nezaretinin evrak torbalarına rahmet okutacak bir hâldedir ve baştan başa hataya müstağraktır. Fakat hiç zararı yok. Zira biz insanların ne mal olduğunu anlamak için tarihin pek eksik ve yalanla türlü şahadeti kâfi. Hatta çok fazla! Hayatında elli kere katl, doksan defa dolandırıcılık vesaire ile bihakkın mahkum olmuş bir adam görsen hüviyetini anlamak için iki malumat aramağa kalkışır mısın? Ancak Müşfik, burada dikkat edilecek bir nokta daha var. Gerçi tarihin en işlek caddelerinde, en mergup mahallelerinde hunhar cahil ve mağrur kayserlerin, hakanların heykellerinden geçecek yer yoktur. Fakat düşünürsen görürsün ki gafil ve mazlum bir insaniyet o hem korkunç, hem gülünç adamların namlarına heykel dikerken asıl kendi belâhetine bir abide rekz etmiş demektir.

Aynı tarihin daha tenha, daha gösterişsiz semtlerinde oturan şurada burada tek tek görülen bazı adamlar işiteceksin. Âlimler, mütefekkirler, şairler, vesaire gibi. İşte asıl onlara ehemmiyet ver Müşfik ve bil ki mazinin bütün dehlizlerini dolduran firavun kıyafetli sanâdîdi bir gün kökünden tamamıyla da verecek ve her ferdi kendi âleminde bir sultan yapacak olan medeniyet peygamberleri, onlardır. Onlardır ki müstakbel insaniyete ilim ve zekâ mabudu tarafından resul olarak bahsedilirler. İşte sana tavsiye ediyorum, sen de o peygamberlerden birine gönlünü bağla, anladın mı oğlum?

RAMAZAN GEZİNTİSİ

Nuru Osmaniye Camii'nden içeriye girince etrafımda yıllanmış, durgun ve biraz küf kokan bir boşluk buldum. Namaz vakti değil. Cemaat yalnız birkaç sarık, cübbe ile perişan kılıklı kader mağluplarına münhasır. Burada kendimi biraz yabancı görmedeyim. İçimde mahcubiyete benzer bir hâl var. Niçin? Biliyorum ki camiler Menkûb Paşa konaklarına benziyor. O konaklar ki zâirleri, eski gördüklerinin nimet-i güzârı kalan tek tük ve sakat, kötürüm vefaperverlerden ibarettir. Ramazan bizim mensî ibadetgâhlarımıza muvakkat bir ikbal gibi misafir gelir. Ve o zaman halkı da onlara mültefit görüyoruz. Zannederim, bendeki mahcubiyet buradan doğdu. Yani samimi bir dua ve kulluk ocağına alelade bir seyirci gibi girmenin kuruluşunu ve kalınlığını hissettim.

Kubbe'nin altında barınmış serin bir sükut var. Ancak ufak hışırtılar, öksürükler bu büyük ve uhrevî sessizliği ötesinden berisinden söküyor. Fakat sonra güya göze görünmez bir el huşu ve sükutu tekrar dikip yamayarak ağır ve geniş bir pûşîde hâlinde insanın ruhuna örtüyor gibi.

Mihrabın üzerindeki nefis (vitray) duvara asılı yarım şeffaf bir kâliçe hâlinde. Sağımdaki pencereden giren aydınlık semanın rahmetini bu dua yurduna akıtan üstüvanî bir oluk olmuş. Kandillerdeki gölgelere birer damla ziya karışarak incileşiyor. Camii, gözlerimde yavaş yavaş, Allah'ın büyük kubbesi altına sığınmış küçük bir sema hüviyeti aldı. Müfekkirem uyuşuk. Fakat şu duvarların arasında otuz sene evvel duyduğum raşelere benzer ruh ürpermelerini bir türlü bulamıyorum. Zira kalbim donmuş bir havuz gibi. Maalesef çocukluğumdaki vecd ve istiğraklar o münce mid saha üzerinde yine eski taabbud ve prestij harelerini, halkalarını tersim etmiyor. Hâlbuki burada ellerini semaya kaldıranlar arasında kim bilir ne sağlam ve muhterem imanlar vardır. Ve o imanlara şu dört duvar ve kubbe ne kadar daha muazzam ve ulvî görünür. Ben de vaktiyle öyle duyabiliyordum. Lakin şek ve tereddüt denilen kurt müfekkiremi oya oya âdi bir sünger hâline koydu. Samimi bir itikat ne güzel ve ne salabetli şey. Onu tıpkı, denizlerin tehevürüne, ihtilaline karşı başî bila-fütur derinlerden çıkararak çopur ve yılmaz yüzünü semalara ummanlara gösteren yalçın bir kayaya benzetiyorum. Bir kayaya ki omuzlarında koca gemiler gezdiren dalgalar bile ayaklarına çarptıktan sonra bir küçük şelalesi, bir su tozu olup sönüverir.

Yumuşak bir temas sadâsı...Kapının azim perdesi açıldı. Ve içeriye ihtiyar bir adamla dışarının gürültülü havasından bir kucak nefes girdi.

Bu küçük sadâ, artık sütunlar, kemerler arasında gayet ince elhân nakışları işliyor. Sonra şu büyük ve râtip durgunluk sahrıncı içinde ufalana ufalana, eriyeye eriyeye bir avuç gubâr-ı samd olarak yere teressüb ediyor.

Kubbeye baktım. Galiba son zamanlarda cami biraz tamir görmüş. Ve ne asaletsiz bir badana ve tezyînâtla mabedin mübarek yüzünü bilâ-lüzûm düzgünlemişler. Hayret ediyorum doğrusu, biz, ecdadın istikbale bahşettiği nefiseleri ya kat'î bir nisyan ve teseyyüble çürütüyoruz, yahut muhafaza ve tamir edasıyla kuklalaştırıyoruz. Bu güzelim camiinde o nevi ihtimamlardan, bazı yerleri ne hâl almış bilir misiniz? İnanın buna; sakalını boyamış gülünç bir ihtiyar hâli!

Camiden çıkar çıkmaz, her taraf gözüme gayet manasız göründü. Diğer bir mabede gitmek için niyetleniyordum. Birkaç dost demişlerdi ki sokaklar caddeler yetmiyormuş gibi camilerde de haylice halkın ne kadar mübâlâsızlık gösterdiği dikkate değer bir şey. Bir gün üşenmeden gez. Ve olanları, kâbilse birer birer yaz.

Ancak vicdanımda öyle bir kesel, öyle bir safvet ihtiyacı var ki, bugün kendime ve benî nevime ait bayağılıkları ne görmek, ne de düşünüp yazmak istiyorum. O hâlde nereye sığınayım diye müteredit kaldım ve aklıma Mahmut Paşa Camii'nin havlusu geldi. Orada şimdi hiç kimse yoktur. Zaten hava kapalı ve soğuk. Ağır ağır gider, yaşlı başlı ve babacan, âlicenab ağaçların gölgesinde kendi kendime bir müddet otururum dedim ve öyle yaptım. Verdiğim karar ne de musibetmiş.

Şehrin içinde vücudu bile hissedilmeyen bahar, kendisinin asıl sadık dostlarını hiç unutmamış. Ve havludaki tek mil ağaçlar şimdiden yeşil cübbelerini giyip yaprak sarıklarını sarmışlar.

Ne rahat, ne asayiş içinde ömür sürüyorlar gibi görünüyor! Belli ki nebatat cihanında ne sulh konferansı, ne Avrupa ihtirası, ne de intihabat kavgası var. Duvarlardan daha büyük ve cüsseli çınarlar, kuzulardan kumrulardan daha mûnis yaşıyorlar. Mahmut Paşa mahkemesinin belki kapısından bakmağa korkan kuşlar, şu akıllı, uslu ihtiyar efendilerin başında, omzunda, belinde, kollarında rahat rahat sevişiyor, öpüşüyor ve hepsi keyfine bakmakla meşgul. Ve aman ne güzel şey..Camiin kapısı yanında bazı ecdat mezarları duruyor. Onlarda kendilerini muhasara eden şehrin

seslerine karşı sükutun en derin ve beliğiyle cevap veriyor. Yahya Kemal'in şu enfes beytini hatırladım:

Kaldık bülend servilerin gölgesinde şâd
Dehrin şu hâ-yı huyuna mecbûl handeyiz!

İKİ ZİYARET

Bu sabah Ayasofya ve Sultan Ahmet Camii'lerine gittim. Ben bu iki abidenin hayli vefakâr ziyaretçilerinden birisiyim. İkisi de gözüme yan yana post-nişin birer şeyh-i tabiat gibi görünür. İki kürsü şeyhi yahut iki büyük vaiz ki gök kubbesi altında çömelerek bütün Marmara'ya, bütün ib'âda hilkatın ayetlerini tefsir ile iştilal ederler. Fakat hayli zaman var. Ayasofya ve Sultan Ahmet Camii'lerine gittikçe hatırıma yalnız mütarekenin ilk günü gelir. Bilmiyorum, evvelce yazdım mıydı; meş'ûm harb-i umûmînin ilk mütarekesi günü ben Kınalı'da idim. (İtilaf) donanmasının İstanbul'a girişini bizim Adamızdan seyrettim. Ta Ayastafanos önlerinden Ahır kapı fenerine kadar uzanan bir çelik ve ateş kâr-bânı mutî' ve mütevekkil denizin mavi sahrası üzerinden akıp geliyordu. Kapımızın önünde Refikamla duruyorduk. Bitkin, muzmahil, fakat sâkit ve sabûr bir hâlde. Arkadaşımın kucağında meme arayan eşfakımın sarışın başı vardı. Eski Hristiyan vatandaşlardan bazı tanıdıklarım geçtiler. Ekserisi feslerini yere atıyor, bazısı bana kirli bir selam tasadduk ediyordu. Halîm bir mukabele ile hepsine temenna ettim. O sırada bir torpido bacasından hoplaya hoplaya fırlayan duman, uzaklardaki Sultan Ahmet Camii'nin, minarelerini kavradı. Siyah bir yazma, matemli bir tülbent gibi.

Refikamla birbirimize bakiştık. İkimiz de kıyameti görmüş ve mizana çağırılmış birer günahkâr gibiydik. Gözüme Ayasofya ilişti. İtiraf ederim; bu ulu ve dinîbütün mabede karşı kalbimde mücrimâne bir şüphe duydum. Muazzam abide bana tanassur etmeğe hazırlanan yalancı bir mühtedi gibi göründü. Fakat o zaman nasıl cesaret edebilirdim, düşünmeye nasıl cesaret edebilirdim ki bu sitem-dide toprak, bu felek-zede şehir daima bizimdir ve bizim olacaktır. İstanbul, Anadolu sahilleri, sessiz ve hiçbir kıpırdama alameti göstermeden, bî- hareket duruyorlardı. Çanakkale'de toprak olan yarım milyon müslümanı unutmuşuz gibi!

O vakitten beri Ayasofya'dan adeta utanıyorum. Zira benim imanım ne büyük yıkıntılara uğradı. O ihtiyar vakarlı mabet, bütün azametiyle ayakta duruyor ve Sultan Ahmet'e uğradıkça, ölüm yatağından kalkmış bir ağa baba ile mülâkî olmak şevki, tahassusatımı yerinden hoplatıyor.

Bu sabah da mühtedi ibadetgâhın avlusundan girerek umumi medhaldeki meşhur hadisi okuyunca aynı hiss-i hicap içime geldi. Mabette yaşayan sükun-u rikkati

muhafaza için her tarafa bir sed-i Çin çekmiş gibi duran duvar ve kemerler aynı zamanda ne kadar hassas!

Hafızların sesi, Hâlik-i Azam'ın adını her anışta koca camiin zemininden kubbesine kadar her tarafı vecd raşeleri, iman ihtizazları ürpertiyor... Lakin beşer dehâsının şu azim bediası cidden metruk ve hasta.

Üç ay kadar evvel mimar Mösyö Monceri marazlarından bir kısmını bana göstermişti. Bu sabah daha büyük bir teessürle gördüm ki muazzam mabedimiz hem için için muzdarib, hem de tamamen metruktur. O tüvana, tendürüst sütunların bazalarına, -bilemem hangi günahkâr el- ne çirkin kazıntılar yapmış ve ne çirkin yakılar yapıştırmış!..

Mütehayyir ve melûl bir hâlde yürüdüm. Sultan Ahmet'in altı minaresini en mürtefi minberler üzerine çıkmış birer hatibe benzetirim. Genç, gürbüz ve şehlevend birer hatip ki bütün şehrin fakir ve zengin evlerinden teşekkül eden cemaate her gün (hayy- el-felah) diye hitap edip dururlar.

Cemaat olarak tek bir insan yoktu. Camide hemen hemen hiçbir hâlî de kalmamış! Ne büyük ve muhteşem eserler yaptıktan sonra ne kadar fakir ve zavallı bir hâle düştüğümüzün bir misali işte bu cami!

Necib, saf bir güzelliği bayağılaştırmak hususunda düzgünle boya ne ise, bazı kibar ve vakur abidelerimizin yüzü içinde badana ve ne nakkaş cilveleri hemen hemen aynı şey! Zavallı Sultan Ahmet Camii, bu itibarla ne kadar mağdur olmuş hakarete uğramış bir eser-i azim. Denizden bakınca İstanbul ufkunu bir şehriyar haşmetine yükselten bina, dahiline girilir girilmez, çıplaklıktan titreyen bir sâil gibi kalbe merhamet veriyor!

Altı minare ve on altı şerefeli camiin içinde en kalbî, en âbid ve perestîşkâr sesi yalnız güvercinlerin ağzından işittim. Allah'ım, ne gönül eritici, ne kadar göz yaşartıcı inleyiş o! Fakat çok durmağa vakit yok. İşimin başına gelmeli, vazifemi yapmalıyım...

Kapıdan çıkarken arka merdivenlerin kuytu bir noktasında pek düşkün bir sınıftan bir genç ve bir kadın gördüm. Belli ki onlarda mabedin ve ağaçların gölgesinde sabah tenhalığından istifadeye gelmişlerdi. Bir saniye irkildim. Fakat aklım ve insafım pek müsamahakâr davrandı. Bakmadan yürüyordum. Kendi kendime diyordum ki: Tevekkeli dememişler, ibadet mahfî, kabahat mahfî!

HACI MONLA RESUL

Yirmi beş sene kadar evvel Süleymaniye'ye gittim. Süleymaniye o vakit Musul vilayetinin İran hududuyla kapı komşusu olan bir sancağıydı. Babam mutasarrıf olduğu için şehre girdiğimiz gün alelusul bir heyet-i istikbaliye tarafından karşılandık. Ben on dört yaşında filandım. Etrafımızı alan, müstakbeller arasında iki şey nazar-ı dikkatimi celp etti. Biri güzelliği, diğeri garabetiyle: Küheylan bir tay ve yeşil cübbeli, sürmeli gözlü bir hoca efendi.

Fakat mizacımın münasebetsizliğine meyli daha o zaman kemali bulmuş demek olacak ki güzelim Arap hayvanımı unuttum. Bütün dikkat ve meshuriyetim hoca efendinin, ta omuzlarına kadar inen taylasânına bağlı kaldı. Yanımdaki zaptiye neferine sordum:

- Bu hoca efendi kimdir?
- Hacı Monla Resul.
- Kendisi necidir, ne yapar?
- Yalancı şahitliği!
- Yok canım sen de?
- (Behda) böyle?

Hayretlere müstağrak duruyordum. Hacı Monla Resul Efendi ise duaya başladı. Ama ne fasih, ne belîğ bir dua! Hadisler okuyor, ayetler söylüyor, bütün huzzarı talâkatinin etrafında divan durduruyordu.

İçime bir isyan hissi geldi. Katiyen olamaz dedim, iftira ediyorlar. Bu adamın yalancı şahitliğine ne ihtiyacı var? Ve henüz pek körpe olan aklım hükümlerine, devam etti: Mutlaka çekemiyorlar. Düşmanlık için söylüyorlar. Zavallının şayet bir zaafı da olduysa yine kabahat bizim. Kim bilir biçare nasıl ihmal edilmiş, nasıl süründürülmüştür. Ve kendi kendime karar verdim:

Babamdan rica edeyim: Hacı Monla Resul Efendi'yi bana hoca temin etsin.

Maamafih yine birisini bulup kendisi, hakkında malumat istedim:

- Hani bir Hacı Monla Resul var; necidir bilir misiniz?
- Hâlis jurnalci!

Ben tabii tekrar hayretler içinde!. Ve Süleymaniye'de bulunduğumuz bütün müddet zarfında bu böyle devam etti. Fakat herhangi bir içtimai olsa Hacı Monla Resul,

gözlerinin sürmelerini koyulaştırarak, yeşil binişinin yenlerini savurarak oraya gelirdi. Ve faziletin, kemalin en natûk bir müftüsü, en büyük mehdisi hâlinde neler söylerdi neler!

Çocukluk tuhaf şeydir: Görürdüm ki kuvvetli nâtika-perdâzın mev' izelerin her sâmi' oluşumda içim gevşiyor, ve onun hüviyetine dair fiilî delillerle öğrendiğim şeyleri unutmaya başladım. Çünkü güzel ve pişkin sözlerin içinde daima müfekkiye uyuşturan bir afyon var.. Lakin günün birinde artık hiçbir suretle sarhoş olmama imkân kalmadı! Gördüm ki bu adamın zihni bir hizmetçi yurdu gibidir. Ve her nevi malumat, orada herhangi bir hizmette kullanılabilir hademeden farksız bulunuyor!.. Zira izaha hüküm olmayan bir mensubiyet ve iptila o zâtın ruhunu tamamen emri altına almış, istediği gibi idare etmekte.

Garip değil mi, on beş seneden beri, yani Meşrutiyet'in başından itibaren o Hacı Monla Resul Efendi'yi sık sık hatırladım. Eserlerine, zekâlarına bilgilerine gıpta, hürmet ve riayet ettiğim hayli kimse bazen bana o hacının şemailinde göründü.

Binaenaleyh fazilet mütemehdîliğinden şimdi çekiniyorum. Ve o emelle kürsüye çıkan insanlardan çoğunu gördükçe içimde hafî bir fiskos oluyor ki yirmi beş sene evvel Süleymaniye'ye girerken ettiğim muhaverenin aynı. Gönlüm, yeni hatibi zihnime göstererek soruyor ve cevap alıyor:

- Bu hoca efendi kim?
- Hacı Monla Resul.
- Kendisi necidir, ne yapar?
- Yalancı şahitliği!
- Yok hacım sen de?
- (Bedha) böyle?!

AŞİRET BEYLERİ

Anadolu'da, Kürdistan'da, Irak'ta hiç seyahatiniz var mı? Ben ömrümün on iki senesini o diyarlarda geçirdim. Yaylalarında içtiğim soğuk sular, ormanlarında rastladığım mu'tekif ve münzevi gölgeler muhayyilede kaynaklar yaptı ve hafızamda serili birer kalîçe oldu.. Gerçi dimağımı, daima rahmetli nenemin kırpını bohçasına benzetirim. Çünkü içinde hadsiz hesapsız yırtık pırtık vardır. Fakat bunlar arasında gaib olmamasını dilediklerimin çoğuna ömrümün dışarılarda dokunmuş parçalardan ibarettir. Şimdi zihnimin dosyasına o muhitlere ait bazı vesikaları karıştırıyorum: Aşiret beyleri.

Bizim şehirli yaşayışımıza nazaran ne acayip maişette adamlardır onlar! Ne acayip ve ne kadar aykırı! Ben de bu kimselerden haylisini gördüm. Ve en azılılarından bazılarının çadırları önünde oğlak çevirdik. Aşiret beyleri, arkalarında bir küme tüvana adama daima gazve peşinde dolaşırlar. Bunlardan hepsinin küçücük bir hükümeti mevcuttur. Ve gayet muhtasar bir kanun. Hepsinin kolu muarızının bileğini kırmağa gayret-keş bulunur. Tütün kesesini belki bir tarafta unutabilirler. Lakin tabancalarını, hançerlerini asla. Hepsi omuzlarına en iyi yük olarak martini ve beline en güzel kemer diye fişeklerini takar. Lakin garip değil mi? Şimdi matbuat müntesibin gençlerde de böyle bir sergerdelik merakı başladı. Yani biz de çetecilikle meşgulüz. Kürdistan dağlarındaki benî nevimiz gibi.

Nasıl onlar, taban demirinden pala ile iftihar ederlerse, biz de kalemlerimizi saldırmaya, sözlerimizi dirhem saçmasına benzetmekle seviniyoruz! Bu da niçin sanki?.

Menakıbını anlattığım dağlarda ormanlar beşeri sanayiye malzeme yetiştiren bir tabiat tezgâhı değildir. Bilakis birbiriyle dövüşenlere bir tahassün ve pusu yeri. Çağlayanlar, elektrik tesisatına kuvvet ihzar etmez, işleri, güçleri, arasında mahpus oldukları yârların, tepelerin vahşet menkabelerini homurdamaktır. Bakıyorum da maalesef bizde de böyle oluyor.

En feyyaz, en münbit mevzular, fikirlerimizi, bilgilerimizi çalıştıracığımız birer maden değil, mülahazalarımızın mukâteleye kadar vardığı birer boğaz, birer cirit meydanı! Doğrusu çok yazık ve çok ayıp. Kendime soruyorum ve anlamak istiyorum: Acaba bilgimiz, irfanımız o kadar az mı ki şayet söğüp saymaz, kırıp geçirmezsek önümüzdeki sütunların boş kalacağından korkuyoruz? Ya yalan veya yanlış şey yazmak

kazaen memnu olsaymış, ne yapacakmışız? Demek ki sebb ü şetm ü tecavüzle iftira ikide birde imdadımıza yetişmesine söyleyecek lakırdı bulmamız imkan haricinde!

Benim bildiğim edipler, muharrirler münazara ve münakaşa eder. En kuvvetli münekkit, sözüne en çok serbazlık ve tahakküm karıştırana değil, bilakis en büyük sükun içinde en sağlam delilleri gösterene derler. Zira bizim başımız kızdığı zaman, mutlaka kārî'lerinde idraki sarhoş olmuş demek değildir ki!.. Bilmiyorum; fikrim sebil-i âm diye gösterilmiş bir mülahaza yolu üzerinden giderken, iki tarafım beni çapraz ateşine alırsa bu yapılan şey acaba prensip muhafızlığı mı olur yoksa kıta tarikliği mi?

Hiç saklamağa lüzum yok. Biz gazeteciler bugün aşiret beylerini taklit ediyoruz. Lakin onların demin bahsettiğim küçük bir kanunu vardır. Bir kanun ki -galiba iyi bir şey olduğu için!- biz dikkate layık görmedik. Yani aşiret reisleri, kendi aralarında boğazlaşırken bile aralarındaki büyükleri muvakkar tanırırlar ve onlara hürmet ederler. Sâniyen müşterek bir düşman müvacehesinde hepsi müttehittir. Hatta büyükler hakkındaki hürmet bazen o dereceye varır ki taabbüd ve prestij zannedersin. Size bahsettiğim reislerden birinin adını söyleyeyim ni?

İşte meşhur Diyap Ağa!

KÜÇÜK BİR MÜLÂHAZA

Divanî hattıyla bakkal defteri nerede tutulur? Hint abadisinden şeker külahı yapılır mı? Keşmir şalından mavna yelkeni kim görmüş? Öd ağacı kıyma tahtası imalinde nasıl kullanırız?

Hâlbuki edebiyat bunların hepsini yapıyor. Bazı genç kalemler malumat ve mantıklarıyla yoğuramadıkları hamurları edebiyattan bir oklava ile açmak istiyorlar. Acaba bu hareketin münhasıran bir zaaf alameti olacağını kestiremiyorlar mı? Zira mesele pek sarıh. Malumdur ki hakikat ısırmalı lakırdılara değil doğru söze derler. Ve aslı olmayan bir iddianın müdafaasının belagat ve sanatı avukat tayin etmek, insanın gönlünde doğruluk muhabbeti bulunmadığına delildir. Fâzıla ne mukaddimelerle iftiraya varmağı yalnız soğuk bir şeye addetmiyorum; böyle hareketler bana ders-i âm binişiyle baloza gitmek kadar da gülünç görünüyor.

Pek sevdiğim bir arkadaşımın dün okuduğu bir bendidir ki beni bugün şu mülahazata sevk etti.

Ne kadar güzel bir üslup, nasıl kuvvetli ve atılgan bir ifade ve nihayet ne kadar haklı bir dava; sonra ise gelip ne derece zalimane bir karara bağlanıyor! Gençlik acele ve fakr-ı insaf bize şunu unutturmuş ki elimizdeki kılıç adalet kılıcıdır diye mazlum ve bî- günah başı kesmeye hakkımız olamaz. Ve bed-mest bir kalem sokaklarda halka sarkıntılık eden sarhoştan daha vahimdir. Zira onun hamleleriyle hukuku taarruz gören mağdur, bütün kâri'lerin zekâsı ve vicdanı olduğuna şüphe etmemeli.

Bizler alelekser böyle yapıyoruz! Vâzih, kat'î ve fiili delâil isteyen mebâhiste, meselenin bu nevi ihtiyâcâtı teşbih ile istiare ile nasıl kapatılır? Adil bir mahkeme indinde üç saatlik bir nutuktan usulü dairesinde tanzim edilmiş bir senet daha muteberdir.

Her türlü hukuk, yalnız tumturaklı sözlerle elde edilse, dünyada natûk olmayan hiçbir acizin hakkı ihkak edilememek lazım gelirdi. Bilmiyorum; edebiyat ve hayâlâtla fazla ülfetten midir ki bizde böyle bir su-i tefekkür itiyadı hâsıl oldu?

Hakikat, çok defâ, gammaz, girift -nasıl anlatayım- kılçıklı bir şeydir. Binaenaleyh o kılçıkları ayıklamak zahmetini ihtiyardan üşenen bir dimağ için, en fazilet-kârane vaziyet şudur: Hüküm ve kararlarında isticalden çekinmek.

Biz ise bunun tamamen aksini yapıyoruz. Edebiyat, müfrit teşmillerde, necâbetsiz maksatlarda israf edilen mazlum bir kuvvet oluyor. On beş senedir, hep aynı hadiseye şahit kaldım. Her şeyi ya âlâ-yı aleyniye çıkarmak ya kökünden imha etmek temayülü.

Şu hâl, ancak bedâîliğe dalalet eder. Zira hakikat, ekseriyet-i azîme ile o iki müntehanın arasındadır. Fakat munsıf, bir adam çıkar da bir vak'anın, bir meselenin, bir şahsın muhtelif cephelerini tetkik etmek isterse her taraftan hücum içinde kalıyor. Sanki bu doğru mu? Bir kitabı okuyup, üslubunu, tertibini, beğensem; neşrettiği fikirlere tamamen müşterek olmasam; içinde bir çok yenilik, sonra bir kısımda zaaf falan görsem bu eserden ne suretle bahsedebilirim? Ne suretle bahsedebilirim ki hakikaten affif, hakikaten dürüst ve bî-taraf olayım? Bir çare var. O da gördüğümün bütün safhalarını göstermek. O zaman ise, her taraf kıyamet koparıyor!

Söylemek kadar susmağı bilmenin de pek kıymetli bir ilim olduğuna şüphe edilemez. Sonra anlamıyorum; müfekkirelerimiz Beyazıt Kalesi midir ki şayet bir kibrit çakılrsa her tarafa yangın işareti veriyoruz? Fırkacılar kendi zümrelerine taraftar celbi için elbette her gayreti sarf ederler. Tıpkı dükkancılar gibi. Camekanlarına istedikleri vecihle süslemek, kendileri hakkında meşru tarzlarda reklam yapmak onların hakkıdır. Ancak bu hakkın hududu başkalarının serbestisi başlayan noktada nihayet bulur. Sâniyen hiçbir fırka ile hiçbir alakası olmayan vatandaşlarda vardır. Onlar Türk değil mi? Bunların içinde biraz da olsa memleketin mantığını, zekâsını gıdındırmağa gayret etmek isteyenler bulunursa, niçin ve hangi hakla onların boynuna bir muhalif veya düşman yaftası yapıştırılalım? En mutedil bir lisanla biraz doğru söylemek arzusu bu kadar büyük bir günah mı? Hatta muhtî de olsam, ben bir nokta-i nazarı yazarken, ancak pek basit bir hakkını istimal eden adamım. Hâlbuki bu hükmü kullanıyorum diye bana me'luf olmadığım fezahatleri isnat etmek açıkça iftiradır. İftira ise bir cürüm teşkil eder.

Esasen makbul ve benim de hissen duacı olduğum gayelere vusûl için çalışan kimselere muvaffakiyet temenni ediyorum. Zaten halkın zihnini çimdiklemek arzusunda olsam ben de sözlerimi heyecanlı bir edebiyata sarıp ortaya öyle çıkarırım. Hâlbuki kullanmak istediğim alet, silahların amme üzerinde en tesirsiz olanıdır. Yani mantık. O mantık ki bizim matbahtaki kör satırdan daha tesirsiz bir şey olmuş! Binaenaleyh telaşa mahal yok. İsagoji kim okur kim dinler? Baksanız a; onu bir parça anlaması ihtimali olanlar bile biçareye âdi bir paspas gibi ayaklarını siliyorlar!

HUDUD HARİCİNE!

Müfekkirem bugün serserilere benziyor. Muayyen bir hedef takip etmeyerek sokak sokak sürten bazı işsizler gibi ben de sabahtan beri bir çok yazı mevzuunun caddelerinde havai havai dolaşım. İçimde isteksiz bir müşteri hâli var. Camekanlarda gördüğüm bazı eşya hoşuma gidiyor. Lakin dükkandan içeri girip pazarlık etmeye kudretim yok. Neden? Ağleb-i ihtimal, asıl iştihamı celp eden şeyleri alamayacağım diye. Zaten muharrirlik öyle bir meslek ki insanı ekseriya istemediğini yazmağa, istediğini ise ketmetmeğe mecbur eder.

Ben de birkaç meselenin karşısında haylice durup düşündüm. Lokanta önünde yutkunan oruçlular gibi. Yazayım mı, yazmayım mı? İşte verdiğim karar: Lakırdı gümüşe sükut altındır...

Şu hâlde birkaç sevgili arkadaşı taklit etmekten başka çare kalmıyor. O sevgili arkadaşlar matbuat âlemindeki asayişin derecesine göre mevzu intihap etmek itiyadındadırlar. Ortalık biraz asabiyet gösterdi mi, hemen kalemleri Türkiye hududu haricine çıkar. Adeta ilhamlarının cebinde hazır bir yol tezkeresi varmış gibi.

Mesela bakarsınız? Memleket içinde en çetin ve tarrakal fikir müsademeleri oluyor; tam o sırada bu dostların baş makaleleri bavulları eline almıştır. Koyunlarında birkaç pasaport birden saklayan bazı ihtiyat-perverler hâlinde, bu kalemlerin dahi muhtelif diyarlara doğru seyahat bileti tedarik edişi pek hoşuma gider.

Farz edelim ki dahilî mühim bir hâdise oldu; efkâr-ı umûmiye, denilen o anlaşılmaz mahluk, gazetenin leh ve aleyhindeki hissiyatını istintak etmek istiyor. O gün bu aziz ve munis refikamızın sahifelerine bir göz gezdirmek. Mutlaka şu yolda bir baş makale göreceksiniz:

Patagonya'da intihabat! Guvatemala'nın siyaset-i hariciyesi! Aksâ-yı şarkta neler oluyor? Habeşistan'ın istikbaline dair!

Temin ederim; öyle fevkalade günlerde bana en büyük zevk veren eserler işte bunlardır. Hem yalnız zevk ve neşe değil, bunlarda büyük bir ders-i hikmet bile bulduğum pek çok olur. Ekseriyet, o muharrirleri korkaklıkla, suya sabuna karışmamakla itham eder. Hâlbuki hakikat tamamen bir akistir. Zira asıl o muharrirlerdir ki halk tarafından cebânetle müttehem görülmek tehlikesine ehemmiyet vermemek cesaretini gösterirler.

Böyle bir te'vil ve tefsir, biraz çarpıkça da olsa benim pek işime yarayacak gibi anlıyorum. Zira ben de bu günlerde kalemime bir tebdil-i hava ettirmek ihtiyacımdayım. Bazı hayırhah dostların tavsiyesi de bu merkezde. Hem biraz dinlenirsin, diyorlar hem de yarın için sermayen artar! Mevzu mu yok? Mesela Almanya'da terbiye müesseseleri. Amerika'da felsefe. İngilizlerin yeni romancıları, İtalya'da edebî cereyanlar!

Bu görüş ve düşünüş, vehleten zannolunacak kadar boş ve manasız değil. Hatta içinde derin bir tecrübekârlık çeşnisi bile buluyorum. Daha ilerisi var böyle makaleler yazarken birçok kitap isimlerini me'haz diye göstersem, bir takım feylesofların âlimlerin nazariyatını (el ense) ederek bir pehlivan-ı maarif evzal alsam fena mı? Hem gazetede sütun dolar, hem de birçok adam, bana ne büyük mütebahhir ne derin alleme! Diyebilir.

Mamafih, büyük bir rehavet, beni şimdilik uzun seferler ihtiyar etmeden alıkoyuyor. Onun için mevzuları şehrimizin içinde gezdirmek niyetindeyim.

İşte kariben intihap edeceğim zeminler:

Ramazan geceleri. Meddahlarımız. Karagözün tekamülü. Orta oyunun iç yüzü! İlh...

Eğer daha sıkışırsam, o vakit ilhamıma derim ki: Haydi hudud haricine!...

Sene 1920

SIRATSIZ CENNET

Zihinlerimiz, ruhlarımız azim bir liman manzarası aldı. Gayet işlek, gayet gürültülü bir Haliç. Havadis-i âlem, nev ve cinsine göre bu liman içinde muhtelif merâkib-i bahriyeyi andırıyor. Vukuatın, neşriyatın bazıları koca karınlı, battal, birer şilep gibi, demiri atmış tembel tembel duruyorlar. Kimisi Arap mavnalarından daha batî bir surette yürümeye çalışmakta.

Bir tarafta galdır galdır işleyen vinçler, diğer tarafta leb-â-leb dolu antrepolar görüyorum. Bunların arasında bir çok sandalcıklar, motorlar ve ateş kayıkları da var. Sirkeci'den Galata'ya azap kapısından Eminönü'ne koşan dolmuşlar gibi...Islak, düdük ve varda sedaları, sonra bir çok küfür filan, yani bozuk ve akortsuz sazlardan çıkan musiki.

Yolcuların bazısında telaş ve halecan, kahvelerde, mağazalarda pinekleyen bazı kimselerde ise büyük bir rehavet...

Ben de köprünün üzerinden etrafa bakan bir adam vaziyetinde, bu hadisâtın temaşageriyim. Bütün şu manzarada dikkatimi çağıran, alakamı celp eden noktalar bulunmakla beraber hiçbir şey bende umulmadık bir hadisenin uyandırdığı hayreti ikaz etmiyor. Fakat birden bire -birkaç gündür- küçük bir değişim oldu. Yahut bana öyle geliyor. Bu vukuat sandalları arasından küçük bir havadis çatanası geçti. Lakin ortalıkta görünür görünmez bir cüsse ile dolaşan bu römorkör benim dikkatimi arkasına bağladı ve hâlâ sürükleyip durmadadır. Tevkif edilen komünistler ve komünizm meselesi.

Komünizm kelimesini duyunca pek gençliğimi ve o zaman okuduğum ihtilâlî kitapları hatırladım. Yirmiden, yirmi dört yaşına kadar ben de kendi kendime sosyalist, kolektivist, komünist ve nihayet anarşist ve nihilist oldumdu. Sabahlara kadar cidden riyasız bir buhran içinde, mağdur, mazlum ve gafil beşeriyeti birden bire şifa-yâb edecek mucizeli ilacı, iksir-i azamı aradım. Ve bir havari, bir peygamber, bir ilah olmak isterdim.

Aciz, fakat hayırhah muhayyilem sanırdı ki muğfel ve mükedder benî nevimi birden bire mesut edivermek kâbilidir. Ancak bütün insanlığı ân-ı vâhit de ihya için kuvvetli ihtimaller tevehhüm ettiğim hâlde asla muvaffak olmadığım küçük bir iş vardı: Sıtmadan perişan olan bizim zavallı aşçı kadını kandırıp da kendisine bir güllaç solfato yutturabilmek! Bütün talâkatim, bütün hayırhahlığım, bacının basit cehil ve

inadı önünde zerzevat kabuğu gibi yığılı kalırdı. Ve biçare kadın sıtmadan titrerdi, ben de teessür ve adem-i muvaffakiyetten!

Sözlerimden, rica ederim, siyasî bir mana çıkarılmasın. Hakeza dünyada mevcut ve hükümler bir takım iktisadî ve içtimaî meslekler hakkında istihza maksadı da katiyen ifademe dâhil değildir. İnsan ıztırâbı, insan mahrumiyeti karşısında fakrın, açlığın kavuran, donduran helak eden tiplerini görmüş, dert-i aşına, felaket-şinâs bir fert sıfatıyla düşünüyor ve yazıyorum.

Sosyalizm ve komünizm nedir?

Bu suallerin iktisat ve ictimâiyât kitaplarındaki cevabı malum. Binaenaleyh onu bir yana bırakalım. Ve arayalım ki sosyalizmin, komünizmin rûhiyyât nokta-i nazarından manası ne olabilir?

İşte hoşuma giden bir tarif:

Sosyalizm, cenneti ahrete bırakmayarak, dünya yüzünde kâbil gibi gösteren mezheptir. Ve işte bundan dolayıdır ki bugün bir çok ümmeti var. Ve yarın daha çok olacak. İştihası günden güne artan mahrum bir sınıf, müreffeh ve mesut sandığı diğer bir kısım benî nevine karşı gayzlar içinde. Ve çalışıyor ki bugün hâkim ve mütehakkim olan iktisat sisteminin yerine kendi düsturlarını ikame etsin. Ben çalışan, didinen ve buna mukabil sürünüp kahrolan sınıf-ı insaniyetin müddeiyatı içinde pek muhakk ve kâbil-i icra taraflar bulunduğuna kaniim.

Fakat beşeriyet cennette yer satan rüesa-yı ruhaniye mi görmemiş, yoksa hacı soyan Mekke delili mi?

Filhakika say-ı ekall kanununun icabı olacak, herkes çabucak cennete varmak istiyor. Hatta sırat köprüsünü geçmeden! Buna hakikaten imkan ve ihtimal bulunsa ne iyiydi! Fakat çok yazık ki yok!

Avam, maalesef çocuğa benziyor. Her şeye muhtaç olduğu hâlde ihtiyacatının vasıta-ı tatminini ihzardan en aciz kalan mahluk kendisi. Binaenaleyh onu fikren terbiye ederken, çok ziyade dikkat ve insaf lazım. Zira halka yapılan en azim fenalık, o halkı iltizam ediyorum dâiyesiyle biçareyi içinden çıkamayacağı küreyvelere düşürmektir.

Eskiden, büyük mütefekkirler bile sanıyordu ki, bütün silah-ı ictimâiyi temine bir tebdil-i idare kifayet eder. Lakin yüzlerce ihtilal ve inkılaptan çıkan ders bugün ilmimize münzam oldu ve anladık ki maalesef mesele hiç öyle değilmiş!

Şimdilik toprağımızda ancak bir sivilce gibi beliren komünizm davasını, memleketimizin düşünceli başları için çok dikkat ve ehemmiyete layık bir mesele addedelim. Bunda hazmedilememiş fikirler, şahsî infialler kadar, şerait-i ictimâiyemizdeki sıkıntı da bir şerik-i cürümdür sanırım. Ve derim ki halkımızın pek hayırhahlık ve temkinle tenviri muktezidir. Hemcinslerimize öğretmeliyiz ki küre-i arz üzerinde bir anda inkişaf edecek mevhum ve muhayyel bir cennet maalesef yoktur ve hiçbir zaman olmamıştır. Bilhassa mizansız, ve sıratsız bir cennet!

Sene 1923

ETİKET KARIŞIKLIĞI

Şu listedeki kelimeleri hatırlıyorsunuz değil mi: mürteci, halaskâr, ittihatçı, muhalif, itilafçı, ilh...

Bunlar o etiketlerdir ki iptida muayyen bir hüviyeti işaret etmek için icat edildiği hâlde sonraları bir fazilet veya iftira markası gibi kullanılmağa başladı. Filhakika dünyada her iki fikir ve nazariyenin az çok tâlii budur. İlk önce hiç kimse onları şayan-ı nazar görmez, istihfaf eder. Fakat asıl mevcut ve muhterî' gayretten yılmaz da biraz sebat gösterirse bütün halk bîçarenin etrafını alır. Ve o dakikadan itibaren asıl fikrin, sahip-i tabiisine hiçbir faydası kalmaz. Zira herkes artık onu mıcıklaya mıcıklaya ilk mebdeinin bile tanıyamayacağı, iğreneceği bir şekle sokar.

Binaenaleyh ihtira berati lüzumsuz bir şey değil! Çünkü insanlar yalan yanlış öğrendikleri bir şeyi yine öğretenlere satmaktan çok zevk alıyorlar. Sâniyen kirli bir kaba konmuş süt gibi doğru ve güzel fikirler de, gayrı saf dimağ ve vicdanlarda çabuk kesilen bir madde oluyor.

Ne yazık! Ne yazık ki Abdülhamit saltanatının inhidamından sonra, bahsettiğim umumî kanun, maalesef bizim için bir lütuf istisna göstermek istemedi. Ve çabucak bir anonim şirket gördük. Beş on fedakârın eseri olan inkılap namütenahi eshama ayrılmıştı! Ve bakıyorum ki ila maşallah herkes bir çok aksiyon tedarik etmiş. Benim hamiyetim züğürt çıktı. Hiçbir tahvil alamadım. Fakat asla sermaye vazetmeden hassa-ı fazilet elde edenler saferü'ül-yed olanları istihkâra başladılar. Ve sonra hepimizin pekala hatırladığımız vecihle yukarıda bazılarını yazdığım unvanlar birer birer piyasayı istila etti: mürteci, halaskâr, ittihatçı, muhalif ilh...

Tekmil bu kelimelere nasıl bir vazife gördürdüğümüzü unutmadık. Cümdi meydanında cirit oynuyormuşuz gibi hepimiz zamana göre bu kelimelerden birini cop yaparak hasmımızın gâh başına, gâh kaburgasına savuruyorduk.

Şüphesiz ki bu oyundan şahsen istifade etmiş birkaç talihli görülmüştür. Ancak bütün memleket namına uğradığımız zarar ve ziyan henüz ortada duruyor. O vakitler tek tük birkaç kişi sezerdi ki bizde vatan mefhumu henüz fırka ve harp ihtirasının maiyetinde çalışan bir memurdan ibarettir. Ve o mefhum her aldığı emri, kendisine nispetle daha dûn olan bir âmirden telakki eder. Ziya Gökalp Beyefendi gibi pak ve bilgili nazariyecilerimizle konuşurdum ve görürdüm ki onlar bile vatana bakmak için

çok defa gözlerini mutlaka ittihat fırkasının dürbününe yaklaşıyorlar. Şüphesiz bu bir zılâldi. Medenî ve siyasî terbiyemizin kifayetsizliğinden gelen bir zılâl! Kulağımda o zamanlardan kalma muhavere kırıntıları vardır. Öyle muhaverele ki hatırladıkça güleceğim geliyor! Zira ittihat fırkasına mensubiyetlerini bir meslek, bir unvan-ı şeref, gibi telakki ediyorlardı. Bir adama doktor, avukat, na'linci ve serseridir gibi, ittihatçı ahrardan, itilafçı, yahut bî-taraf denilirdi. Bir gün, kendisine takdim edildiğim bir zatla aramızda şöyle sözler geçtiğini temin ederim:

- Mesleğiniz nedir?

- Muallimlik efendim.

- Hayır onu sormuyorum. Yani ittihatçı mısınız, muhalif mi?

- Muhtelif mesâlik içinde hiç bu isimlerle müsemma olanı duymadım efendim.

Bendeniz sadece muallimim. Yani muallimlik mesleğinden muallim.

Bilahare az bir müddet nazırlık etmiş olan o garip zat bana infialli bir istihkâr gözüyle baktı. Şayet kendim için boşta gezer takımından falan deseydim, ancak bu kadar fena bir muamele görebilirdim. Ya Rabbi, ne dar-beyinlilik, ne korkunç zekâ kasveti!

Bütün bu hareketlerden ne netice çıktı bilir misiniz? Haylaz bir çocuk sürüsü bir eczahaneyeye girmiş de bulduğu teknil yaftaları, etiketleri filan alelimya her şişeye, her kutuya yapıştırmış gibi bir şey oldu. Binaenaleyh bu gün, tecrübesiz bir göz için süblimenik üzerinde bikarbonat dö-süt solfata kolisinde sıçan otu, villa kabranın üstünde mâ-i mukattar yazılı!. Hâlbuki maalesef matbuat erkânı da bütün şu kargaşalığı mütemadiyen arttırmaktan haz ediyor. İşin sonu ne olacak? Niçin unutmakta musuruz ki yarın bütün dertlerimizin ilaçları, bu alt üst olmuş eczahanelerde yapılacaktır? Ve biz onu böyle günden güne gülünç ve korkunç bir şekle koydukça istikbale ait tedavi ihtimalleri ister istemez teneküs edecek!

Sene 1920

HÜRRİYETE MÜTEALLİK

Bir mesele var ki daima merakımı karıştırıyor. Acaba dünyada “cidden hürriyetperver” adam olur mu? Meselesi. Bunu bir türlü halledemedim.

Meşrutiyetin iptidasından beri gördüğüm hadiseler hürriyet davasında mütemadiyen müşkillerimi arttırmış fakat merakımı hiç söndürmemiştir.

Filhakika siyasiyattaki hürriyetin manasını biraz kavradığıma zâhibim. Hatta zihnimin -zatıma ait- lügatçesinde bu nevi hürriyetin bir tarifi bile var: Hürriyet, yalnız kendi istediklerimizi serbest serbest -ve herhangi bir vasıta ile- icra ettirmeye derler.

Fakat böyle kısmî bir tarifile işin heyet-i mecmûasını kucaklayamıyorum. Çünkü her devir ve hadise o mahluku bana yeni bir kılıkta gösterdi. Ben hürriyeti bir aralık pağurya, istakoza benzetirdim. Gayet keskin makasları var diye. Urduğunu behemehâl biçiyor. Fakat kendisini asıl belinden yakalayacak olursan gayet gülünç ve aptal bir şey oluyor. Adeta bir kuyu çengeline dönüyor. O zaman elinden hiçbir şey gelmek ihtimali yoktur. İstersen kendisini tut, sıcak suya at ve haşla. Hâlbuki bazen aynı hürriyet müskir kokulu bir nebat hâlini alıyor. Fakat o zamanda bir millet için havas-ı gıdaıyesi rokadan, salatalıktan fazla değil.

Kanunda bile hürriyet mefhumunu iç içe sargılara sarılı ve mahfazalara gömülü görüyorum. Yani piyol saat gibi bir şey.

Ancak dikkat ettim; hiçbir mevzu yok ki şu hürriyet kelimesi gidip de kapısını çalmasın? Ve yine bu kelimenin, tâ harimine kadar sokulmadığını hiçbir millî mesele bulunamıyor. Pek iyi bilirsiniz; Yunan-ı kadim esatirinde mabutların bir başı vardı. Zeus gayet kurnaz ve zendost bir ma‘but. Bir ma‘but ki güzel kadın görünce gâh bir boğa olarak arkasından koşar, gâh bir kese altın şekli alıp sıcak ve nefis kucakların a‘makına serpilirdi. Doğrusu şu kâfir hürriyeti birazda o zempare yezdânâ müsâbih buluyorum. Çünkü ne istediği belli, ne de ele avuca sığması mümkün! Hele (kapis)lerine nihayet gelmiyor!

Müfekkirem için, tasviri, daha güç bir mefhum var: “cidden hürriyetperver adam” mefhumu. Zira o tamamen mevhum, mücerred ve heyulaî bir unsur. Bu kelimenin açıkça manası “çok müstebit olmayan, başkasının da düşüncesine filan biraz tahammül edebilen” demek olacak. Şu hâlde müspet bir mevcudiyet değil, menfî bir ifadeden

ibaret. Fransızların, İngilizlerin zulmünü, istibdadını gördükçe bunda hiç şüphem kalmadı!

Tesadüf, beni hürriyetperverlik davasıyla tehlikeye atılmış, fedakârlık etmiş adamlara rast getirdi. Ben onların bu gayeye müteveccih faaliyetlerinin yüzde birini sarf edemem. Kâbil mi? Lakin gördüm ki en büyük müstebidlerin ahrarlığı bile, bunların hürriyetperverlik istibdadına kâbil-i tercihtir.

Tam manasıyla hürriyetperver kimse, olsa olsa nefiy-i zat etmiş bir adam olabilecek. Öyle bir insanında cemiyet içinde İrap'tan mahalli olmaz. Zaten insanlar ekseriya karpuz vagonlarına benziyor. Kuveytli bir lokomotif çıktı mı bunlardan kırk tanesini peşine takıp sürüklemek işten bile değil.

Eski feylesofları büsbütün muhtî buluyorum.

İnsanlar hür ve müsavi doğarlarmış. Hiç de öyle değil. İnsanlar esir doğup, esir ölürler. Bütün dünyaya bir esirci pazarı demek pek doğru bir söz olacak. Yalnız bütün şans iyice bir efendinin kapısına düşmekte! Zannederim ki akli olan sade bunu temine çalışmalı? Düşünüyorum. Şimdiye kadar, büyük vatanperver, büyük âli-cenab, fevkalade şair, hamiyetli fedakâr, iyi doktor, kıymetli muharrir vesaire gibi enmuzeclerden haylice gördüm. Fakat ciddi hürriyetperver, bütün manasıyla ahrardan bir kimse? Tamamen hayır!

İptida kendime bakıyorum; ben hürriyetperver miyim? Asla! Belki çok müstebit değilim o kadar. Diğer hemcinslerimle kendi aramda da ancak bir derece fark var.

Fakat mahiyetim yine aynı madde.

Binaenaleyh şimdiden sonra bana en hürriyetperver kimdir deseler şöyle cevap vereceğim:

İstibdadı en tatlı, en kâbil-i tahammül olan kimse!

Sene 1920

RAMAZAN SERGİSİ

Artık bayram geliyor. Bir iki güne kadar sergiyi kapayacağız. Bir aylık fikir alışverişinin zihnimde bilançosunu tasarlamak istedim. Rabbim ne gülünç netice!

Yazdıklarımla okuduklarımın icmalini yaptıktan sonra kâri'lere bayramlık bir söz söylemek lazım gelse şunu diyebileceğim: Geçmiş olsun! İnanın ki bu böyle! Muharrir sıfatıyla az çok şerik-i cürmü bulunduğum matbuat, kâri' olarak bana büsbütün isyan ettirici bir şey gibi görünüyor. Zavallı okuyucular! Fakat doğrusu bize bu kadar tahammül ettikleri için onlara da kızıyorum!

Kâri'ler neden ve nasıl bu kadar sabırlı davranıyorlar bilmem. Çünkü şakası yok, biz onlarla açıktan açığa alay ediyoruz. Bir kahvede, bir meyhanede bile kendimizi riayetle mükellef tanıdığımız muaşeret âdâbından onların huzurunda şahsımızı ma'füvv tanımışız. Çok tuhaf şey! Anlaşıyor ki sinirlerimizin önünde akıl, hak, nezaket falan gibi mefhumlar çocuk oyuncağından ibaret. Ve behimiyetimizin kasırgası bir kere koptu mu; artık insaf, ciddiyet nevinden sözler soğan kabuğundan, sigara dumanından daha nâçiz bir şey oluyor.

On beş senedir matbuatta şunu gördüm; inatçı çocuk ve cadaloz kadın hâli. Kaç gazetenin kaç sütunu var ki içinde aynı şahıstan bazen kahraman, yazın mütefekkir, sonbaharda cahil, kışa doğru alçak, gelecek sene âlim ve dâhi diye bahsedilmemiş olsun? Muharrirlerin çoğu vehmediyor ki kâri'lerin hafızası da kendilerinininki gibi delik bir koğadır. Hamdolsun hiç öyle değil!

Diğer bir nokta:

Biz haksızlığa değil de ondan şikayet edene kızıyoruz. Yine on beş senedir; belki on beş bin defa bu çarpık tefekkürün şahidi oldum. Mesela mahkemede işim görülmez; gümrükte bilmem nasıl bir muameleye dûçar olurum; belediye falan münasebetsizliği yapar; memuriyetimden dışarıya atılırım; ihtikâr cihanı istila eder. Kimsenin umurunda değildir. Fakat tutup da bunlar hakkında birisi kuvvetlice bir kelime söyledi mi; ekser kalemler müştekinin başına üşüyor: Vay hain! Vay mürteci! Memleketin böyle bir zamanında kendi menfaatini düşünüyor, kendi işlerinden bahsediyor ha!!

Siz hayret ve korku içinde sinersiniz. Hatta acaba hakikaten bir günah mı işledim diye içinize şüphe bile gelir. Fakat hele bir gün “memleketin böyle buhranlı zamanında falan işi yapmak nasıl münasip olur?” yollu bir endişe gösteriniz. Derhal üzerinize yeni

bir hücum. “Vay hain! Vay satılmış! Vatana iftira, hükümeti su-i teşhir ediyor! Biz şuyuz, biz buyuz, hamdolsun biz bunu da yaparız, şunu da yaparız ilh... Siz bu sefer büsbütün hayrette! Anlamak istersiniz ki başkasına zarar vermemek şartıyla hatta menfaatimi düşünsem günah mıdır? Ve bana bu kadar ağır bir balta ile hücum eden muharrir veya gazeteci hangi maksatla çalışıyor? Sâniyen benim bir fenalıktan şikayet etmem dahî cürümdür de asıl fenalığın kendisi neden hiçbir şey değildir? Hâlbuki bazen bi-l-farz falan polis, filana sarkıntılık etmiştir. Yahut tiyatrodan çıkarken, kadın erkek pek birbirine karışıyor ilh... İşte yine derakab bir kalem ve fikir yaygarası. Bakarsınız; bütün belagatlar, kınlarından fırlamış, keskin birer pala olmuş ve önüne geleni doğruyor.

Neden, ne oluyor? Tekmil bu patırtı şu kadar âdi bir şey için mi imiş? Evet öyledir. Ve baktıkça, düşündükçe donar kalırsınız.

Demek ki çok kere bizim için hadiselerin zatı, derece-i saniyede hâiz-i ehemmiyet. Ve maksadımız bir arkadaşa omuz urmak bir haysiyeti kuyuya atmaksa, bütün talakatımızı, asabiyetimizi bu hasis duygu yutuverir. Memleket falan birer bahane! Zira o zavallı bütün ağırlarıyla, sızılıyla, kucağında çocuklarını taşıyarak sakaktan sokağa sürten Yunan zulüm-didesi muhacirler hâlinde sızlanıp durur ve bütün gördüğü nimet, gürültüsüz, patırtısız çalışan birkaç büyük hayır sahibinin atıfetinden, inayetinden ibaret.

Ramazan sergisini kurduğumuz günden beri de maalesef böyle oldu. Acaba sütunlara bir bayram salıncağı asarsak ne kazanırız? Her hâlde sabredelim. Zira tecrübe onu da gösterecek!

Sene 1920

BAYRAMIN EŞİĞİNDE

Koca ramazan gelip geçti. kâri'leri biraz dinlendirecek küçük bir sütun bile takdim edemedim. Kıymetli bir arkadaşımın güzide bir teşbihini kullanayım. Sâniham makinesine büyük sıkletler bağlı bir tayyareye dönmüş. Kendisi ne kadar yukarıları istese bîçareye yapışan ağırlık onu muttasıl uçurumlara çekiyor.

Önümüzde şetâretli, bir bahar var ki bir çok kendini beklettikten bir çok nazla mırın kırın ettikten sonra kollarımızın içine düşüverdi. Şimdi de bütün tabiata serilmiş, çırpıplak yatıyor. Hem bütün tazeliklerini teşhir ederek... Hâlbuki ben ona adam akıllı bir bakamadım bile. Sonra melaike elleriyle işlenmiş bir gergef gibi, gecelerin haririne, mâhiyeler ne nurlu, ne rahmani sözler nakşetti: Onları da maalesef pek az gördüm.

Yazık ki ramazan gecelerinden alınmış güzel intibalarım çok mahdut! Bir kere Şehzade Camii avlusundan mabedin içine doğru bir akış seyrettim. Derakab o manzara muhayyilemde bir (pano) oldu. Lakin bir dakika sonra tramvay yoluna çıkarak dükkanların falan sükun ve gölgelere musallat ettiğini, farfara, küstah ve aç gözlü aydınlıkları bulmak ruhumun neşesini dağıttı. Alacalı bulacalı bir hâle getirdi.

Diğer bir seyranım daha var. Atadan bir temaşa: Marmara, yek-renk ve azim bir seccade gibiydi. Havanın serinliğine rağmen bekledim ve ayın bütün semayı gezüp ufka doğru rükudan sonra suların üzerinde ettiği nihaî secdeye baktım. Gayet müttakî, gayet hafâ-güzin ve mürailikten, tasallüften, münezzeh bir secde...

Cemadat, biz insanlara nispeten bazı bazı ne kadar necib ve munis görünüyor! O akşam suyun, toprağın, taşın ve havanın benim üzerimde mürşidâne bir nüfuzu vardı. Maneviyatım banyo etmiş gibi oldu. Zira her şeyi safvet ü fikr-i hayır içinde vehmediyordum. Şimdi de keçilerle tavşanlar günden güne hürmetimi, hatta gıptamı uyandırıyor. Bunlar kadar nefâisinden anlayan, tabiatın zevkine varan mahluk az bulunur. En aşağısı gözüme John Ruskin ve Hippolyte Taine kadar ehemmiyetli ve sanat aşına görünmeye başladı.

Denebilir ki tabiat boşu boşuna çalışıyor. Yani güneş, ay, sabah akşam bıkmayarak, üşenmeyerek, ufuklara, korulara ve koylarla yamaçlara bitmez, tükenmez ziya ve renk avizeleri asıyorsa bu, boşuna bir faaliyet değil! Hiçbir zâiri olmayan gayr-i mütenâhi bir sergi zannettiğimiz sırtların yeşilliklerin, grupların, bilakis pek çok ziyaretçisi var. Hem de bizim gibi mutasallif, mukallid ve ukala seyirciler değil, hepsi

kendi keyfi, kendi zevki için, o büyük tabiatın cildi üzerinde hoplayan, neşeli, hafif ruhlu, ve temiz vicdanlı temaşa-gerler. İşte, tavşanlarla, keçiler bunların başında geliyor! Zira zıplamağa amade bir vaziyette çalılıarın altına sinen o küçük efendilerle nerde ise ağaçların tepesinde tırmanacak olan bir yeni mektep kaçkınları en güzel locaların, daima en vefakâr seyircisi...

Ben de bazen kendilerine arkadaşlık etmek istiyorum. Fakat onlar bizim gibi budala değil. İnsanı pek iyi anlıyorlar ve hiç bizim sınıfa yüz verdikleri yok. Galiba biliyorlar ki biz samimi değiliz. Tabiatperestliğimiz; nefâisperverliğimizde çok kere geçici bir heves veya gösterişten ibarettir. Bir tarafta canımız sıkılır; avunmak için mesafelerin, yeşilliklerin, kır kokularının lütfuna iltica ederiz. Fakat muvakkaten! Ve o pak, masum unsurlar bizi tedavi ile şifayat etti mi; yine onları bırakarak doğru didişmelerimize, yalanlarımıza, boğuşmalarımıza döneriz! Lakin dikkatli düşünürsek, bunda bizim kabahatimiz var mı mademki toprağımızı yoğuran sanatkârın eli böyle yapmış; demek ki böyle olacağız!

Her ne ise...Bugün ramazanın yirmi dokuzu. Seneler var; hayatımda üst üstüne iki günlük bir istirahatata mazhar olamadım. Şimdi kendi kendime bir proje yapıyorum. Eğer bu bayram, başıma gayr-i muntazır bir iş çıkmazsa yapayalnız Sedef Adası'na gideceğim. Orada tavşanlardan başka olsa olsa birkaç kaplumbağa vardır. Kendi kendime rahat rahat akşamı eder, fundalara, ladinlere bayram tebriğinde bulunurum.

İşte şimdi bir sual duyuyorum.

- Ya geldikten sonra ne yapacaksın?

Bilmem anlamayacak ne var? Tabii yine cidal! Hem de dinlenmiş bir cümle-i asabiye ile!

Sene 1920

BAYRAM MÜNASEBETİYLE

Bu seneler gerek, tabiatın gerek Müslümanların bayramı aynı mevsime tesadüf etti. Binaenaleyh bugün ıydığımızı tebrik eden dostlar arasında gayet şetaretli bir de rebî' görüyoruz. Nasıl minareler ramazan gecelerinde salkım salkım ziya çelenkleri taktı ise salkımlar akasyalar falan da daldan dala renkli ve kokulu mâhiyeler kuruyor. Güzel mukabele. Dua edelim de Ramazan Bayramı ebedî sulh-ı ıydıyenin aidinin arifesini teşkil etsin.

Kaç senedir, şevval ay bizim matemlerimizi görmeye gelen bir seyirci hâlinde idi ve aramıza şöyle bir girip savuşuyordu. Muhteriz, ürkek, hatta biraz mahcup bir eda ile!.. Zira kimde bayramı, seyranı, görecek göz ve eserrete açık gönül kalmıştı ki?

Gözüm bugün İslam ve Türk toprağının umumî manzarasını kucaklamak istiyor. İbtida çocukları görüyorum. Zira mayıs, bütün çiçekleri, kelekleri tabiatın üzerine serpip dağıttığı gibi binlerce ailede bugün, evlatlarını sokaklara meydanlara, eğlence yerlerine püskürmüş. Hoş manzara doğrusu. Keşke bizde onların yaşında olsak. Zira matbuat alemindeki zevzek kalemlere kulak asmaktan ise bayram salıncağında (dabruka) dinlemek pek necib şeydir.

Sonra tatlı bir an'ane: Herkes birbirinin ziyaretine gidiyor. Şeker, kahve ikramları ve bunların arasında bir çok hulûs. Hayli konaklarda eski ramazanlara, bayrama müteallik sûrlar ve geçmişe tahassür... Birdenbire bir misafir akını. Ve sandıkta kalabilmiş son redingotu düğmeliyerek müeddeben yürüyen ve kimseler ve temennalar falan...

Yazık ki teknil bu locaları gönlümde büyük bir alaka duymayarak miskin ve sümsük bir temaşa ile seyrediyorum. İçimde garip bir rehavet, muhayyilemde nev'uman bir afyon tiryakisi var.

Şevket Buhârî'nin beyiti aklıma geliyor: Fakat yanlış olarak.

Bî-neş'e meşov, bang bekeş vakt-i bahârest

Bî-neş'e şoden ma'rifet-i seng-i mezârest

Lakin hayalim gözlerimi Anadolu'ya, Trakya'ya, İstanbul'un menzul taraflarına davet ediyor. Biliyorum ki henüz yüz binlerce vatandaş, bu bayramı da seyranda, çadırında, kışlasında geçirecektir ve yine memleketin köylerine, kasabalarına, şurasına

burasına dağılmış yüz binlerce çocuk, anne, baba ve kardeş gözü henüz ıslak ve şevksiz duruyor. Bir çok hemcinsimize “artık sevin! Bugün sevinme ve eğlenme günüdür” diyen bayram, o annelere, babalara ve evlatlara karşı henüz dilsizdir. Daha sonra, sokaklarda her gün gördüğümüz didinme ve sefalet sergisini unutmak mümkün değil, on beş yirmi adımda bir rastladığımız o topraklaşmış anneler, kerpiç renkli, çakıl nazarlı, postaki saçlı çocuklar! Biz bugün, onların arasından, sıkılma ve ızdırab hissetmeden nasıl geçeceğiz? O kimselerin ki haklarında ali-cenab güneş ve şu yeni bahar tarafından gösterilen hürmet bile azdır. Şeytanı bir kalemtıraş, kendilerini hilkatın, cemiyetin gufran listesinden hakketmiş, teâvün kadrosundan dışarıya atmış olan bîçarelere koşalım. Fıtratın bu hiç suçsuz, kabahatsiz mağdurları, mazlumları, günden güne mütezâyid ve günden güne muzmahill!.

O insan kümesinin bugün bayramla ne alakası var? Bize kalkıp da “haberinin var mı şimdi Singapur’da yevm-i mahsustur” deseler ne derece alaka gösteririz? Hiç bizden farkı olmayan yüz binlerce vatandaş bugün aynı vaziyette!

Ekserimiz matbuat sütunlarında aç gözlü bir verese gibi şeref ve hamiyet paylaşmakla meşgulken, harp meydanında bacağını kaybetmiş lal bir kahraman köprü üzerinde avuç açıyor. Kocasını şehit olmuş kadınlar kaldırımlar üzerinde! Hâlbuki gürleyen toplar ilan ediyor ki

“Lale faslı, ıyd hengâmı bahar eyyamıdır.”

Fakat biz, bu kadar benî nevimize biraz olsun yardım etmekle teselli bulmazsak, acaba sevincimizi nasıl tamamlayabiliriz?

Binaenaleyh bayramın en sevimli, en tebcile layık simalarını hilâl-i ahmer hemşireleri arasında buluyorum. Herkes eğlenmeye, koşarken düşkün, munkarız mevcudiyetlerin işine yarayacak bir sermaye düşürmek için dolaşan insanlara en büyük ve en hürmetli tebriklerimi takdim ederim. Zira eminim ki baharın bize ihzar ettiği en mükellef ezhâr içinde bile, bugün beyaz ve mütevazı yapraklarıyla yakamıza ilişecek hilâl-i ahmer çiçeklerinden güzel hiçbir yaprak, hiçbir mücevher yoktur.

Sene 1920

Köşe Bucak

BAHAR VE BELEDİYE

Fransızlar der ki bir kere içen daima içer. Ben bu kanaatte değilim. Zira şüphesiz bir kereden fazla içtim. Fakat hiç de daima içmiyorum. Kınalı Ada yerlilerinin iddiası ise şu:

Bir defa buraya gelen kâbil değil başka yere gidemez!

Bakın, bu söze diyeceğim yok. Zira onu tekzip için ne yaptım sa kendim yalancı çıktım, ve şunu anladım ki Kınalı Ada yerlileri Durûb-ı Emsâli yazan ukaladan çok daha doğru görüşlü imişler! Söylediklerim, lakırdımın nereye varacağını açıkça anlatıyor. Evet, yine bir haftadır adadayız. Bir buçuk sene süren dargınlıktan sonra eski dostluk -büyük bir edibin dediği gibi- nüksetti!

Şu mülahazaya ne dersiniz?

“İnsanın siyasiyata bazen kanaatle girdiği olur fakat oradan her vakit nefret ve istikrahla çıktığı muhakkaktır”. Kınalı Adaya ise gerçi pek memnun olmayarak gidiyoruz lakin veda edince duyduğumuz yalnız nedâmetten ibaret! Binaenaleyh dedikodu ortasında ruhumuzu boğmaktansa kır kokuları içinde sinirlerimizi dinlendirmek hıfz-ı sıhhate -hatta vatanperverliğe- daha muvafık bir hareket olur sanıyorum.

Belli ki ilkbahar, adamıza bizden çok evvel gelmiş ve orada bir çok da eser vücuda getirmiş. İskeleye ilk çıktığım gün Bâki'nin mısralarını hatırladım:

“Ruh bahş oldu Mesiha sıfât-ı enfâs-ı bahâr

Açdılar dîdelerin h'âb 'ademden ezhâr”

Marmara'nın göğsünde kabarmış bir memeye benzettikleri adamızın sırtları, şimdi hamamdan çıkmış da yeşil bir sileceğe sarılmış gibi duruyor. Geçirdiğimiz nisanla içinde bulunduğumuz mayısa bütün Kınalı namına teşekkür etmek borcumuzdur. Çünkü bu iki hayır sahibi ay, yeşilliği ve çiçeklerle güzel kokuyu dünyaya tevzî' ederken fakir ve mütevazı yerdir diye bizim adayı unutmamış. İşte bir hareket ki mesela belediyenin siyasetine tamamen muhalif! Ve işte demokrasi ile cumhuriyet prensiplerine tamamen uygun bir halkçılık ki bilhassa şehremaneti için ibret dersi olmalı!

- Şayet orası böyle şey dinlerse!

Kınalı'ya geleliden beri keklıklarle ladinler ve akasyalar bana hakiki mefkûrecilik ve sanat için sanat, hayır için hayır gibi mefhumlar hakkında fevkalade güzel bediiyat ve ahlak dersleri verdi. Gazete sütunlarında edebî sahifelerde bulamadığım temiz sadeliği, gürültüsüz ve vicdanî şiiri otlar, tavuklar çalı hıştırları ile salkım kokuları bol bol etrafa neşrediyorlar.

Hiçbir iddia, hiçbir patırtı etmeden sakın ve mütevazı surette tazelik ve güzellik (idealist) liğini ağaçların dallarında görmeli! Arkadaşlarımız affetsin, bizim sinirli artistlerimiz onların yanında o kadar sönük ve şamatacı kalıyor ki!

Her yeşilliğin altında bir çok böcekler, karıncalar ve üstünde mor, beyaz ve kırmızı çiçekler var. Bunlar otlar içindeki hamarat mahlukatın başına küçücük birer şemsiye açmış gibi!

Kınalı Ada'ya varınca tabii otelci Şahap Efendi'ye uğradım. Çünkü adaya gelip onu görmemek, Hristiyan cennetine gidip de (Senpiyer)'e aşinalık etmemek gibi bir garibe teşkil ediyor! Sonra biletçi Ali Bey dostumuzu aradım. Vaktiyle (Lloyd George)'in en dehşetli düşmanı olan bu müthiş damacı şimdi de belediyeye pek dargın. Hem de pek haklı olarak!

Hakikaten zavallı adada baharın inayeti ile belediyenin marifetini tetkik edince insan yeis içine düşüyor! Kışın elinde kuru birer kütükten ibaret kalan ağaçları bile koca bahar gençleştirmiş süslemiş ve mesut etmiş; belediye ise vaktiyle haylice himmetle açılan yolları dahî, ıslah şöyle dursun, müthiş bir çakıl tarlası hâline koymuş. Niçin? Neden? Anlamak kâbil değil! Bütün tırtıl torbaları hâlâ çamların dallarına asılı birer tehlike hevengi hâlinde!

Bilirim ki hidemât-ı şâkka mahkumlarına taş kırdırırlar. Fakat insanların ayaklarını çakıla kırdırmak cezasından, değil masumlara, mücrimlere bile tatbik edildiğini işitmemiştim!

Ah biz insanlar, nisanın, mayısın eserine bakarak olsun biraz umran dersi alamayacak mıyız? Maalesef hiç umamıyorum.

Sene 1925

ÇAMLARIN TAHASSÜRÜ

Halkın zevki adalara karşı büyük bir vefasızlık göstermeye başladı. Gerçi birer tarik-i dünya gibi şehirden uzaklaşan bu tepeler önünde her sene daha fıkırtılı bir kalabalık kaynaşiyor. Ancak şairin* bahsettiği “ilahî adalar”ın ruhu kâdim mabutlar hâlinde. Yani hem metruk, hem menkûb! Bugün bir mesele (Jüpiter) den yahut (Athena) dan nasıl bahsederseniz, ekseriyetin zevki de asıl (klasik) adaya karşı aynı kayıtsızlıkla bakmaktadır.

İskele başındaki patırtıyı bırakıp viran bağın mahremiyetini arayanlar bugün gazetelerin solucanlı Türkçesinden nefret ederek Fuzuli'nin (Hadîka)'sına koşanlar kadar az.

Ah şu cazbant! Meğer ruhiyat kimyası için ne mühim bir “turnusol tentürü” imiş! Âmmenin zevkini en sahih ayarıyla göstermek hususunda belli ki bundan iyi mihekk bulunamayacak!

Zira onun sayesinde en mühim bir hakikati öğrendik; anladık ki en kibarından en zavallısına kadar hemen bütün insanların duygusunda eski bir Hotanto çadırı kurulu imiş. Ve bunun içinde elan ilk cedlerimizin galtanı uyuyormuş.

İşte cazbant bize bunu öğretti. Ve yine onun himmetiyledir ki ruhlarımızdaki dalgın tiryakiyi artık uyanmış buluyoruz. Şimdiden sonra da bîçare durmadan zıplayacak ve hoplayacak galiba!

Adalara karşı vefasızlıktan bahsettim. Hürmetsizlik kelimesini kullansam daha iyi olacaktı. Çünkü bu sene beni mânen en ziyade zedeleyen şey bu oldu. Adalarda öyle bir geziş, öyle bir eğleniş üslubu gördüm ki hafızamı daima rencide edecek. Tabiatın oradaki sergisi içinde ekseriyetin evzâi tıpkı (Ermitaj)** müzesinde bir Bolşevik alayını andırıyordu. Ne kaba taşkınlık ve ne kadar tortulu şetaret! Adeta diyebilirim ki adanın bütün masumiyeti hakarete uğradı. Çizmesinin çamurunu Rembrandt'ın tablosuna silen bir Kazak gibi bir çok zâirde kirli şavkını zavallı çamların safveti üzerine püskürdü demek caiz. Onun için Adalar şimdi sonbaharı bir münci gibi bekliyor. Çünkü ancak o vakit ormanlarla rüzgar kendi bestelerini rahat rahat okumağa fırsat bulabilecek ve

* Yahya Kemal.

** Rusya'nın Saint Petersburg şehrinde yer alan bir sanat ve kültür müzesidir.

bütün tabiat, biraz kendi kendine kalarak başını dinlemeye muvaffak olacak! Çamlık ve kıyılar bekliyor ki şamatasına (cazbant) lütfen nihayet versin ve kendi gürültüsüne çengellediği kümeleri yine arkasına takarak lütfen şehre sürüklesin. Muazzez, dostumuz Musa Kâzım Bey bu sene bir sanatoryum* vücuda getirmişti. Orada bazı yorgun göğüslere temiz bir hava ve yılgın, çökük sıhhatlere biraz yaşama kuvveti vermek için. Fakat o aziz adama sormak isterim: Bütün şu yazık yorgunluklarına tahammül eden zavallı Ada'yı hangi hastaneye, hangi istirahat yurduna yollayalım? Onun da bir "kür" yapmağa ihtiyacı yok mu?

Hakikaten Ada bu yıl acınacak bir toprak hâline gelmişti. Ay ışık ve çam kokusu ile meskun olan bazı gecelerin çoğunu tarmalayıp ısırın şamataları, hatırlıyorum ve hâlâ tüylerim ürperiyor. Zavallı Ada! Ne mazlum bir sema peyda etti: Zorla baloza sokulup cebren sarhoş edilmiş rahibe çehresi!

Geçen gün hava biraz serindi ve ortalığı tenha gördüm. Kendi kendime haydi şu Ada'nın içinde asıl adayı aramağa çıkayım. Bakalım ona bir yerlerde rast gelebilecek miyim? Diyojen'in güpegündüz insan taharrisi nevinden bir hareket! Zira bütün asıl güzellikleriyle mümtaz olan o yer artık her gün geri çekiliyor.

Her gün elini eteğini biraz daha toplayarak nizamdan, madenden daha uzaklara kaçıyor. Yorgun ve felekzede bir necabet gibi! Onun bu vahdet ve inziva arzusu pek tabii ve pek meşru buluyorum..

Evvelleri herkesle beraber tekrar etmiş olduğum bir cümle vardı: Niçin şu güzel yere kışın rağbet edilmez? Derdim, keşke vapurlar daha muntazam ve sık olsa da şehirde bunalan ruhlar bu rahmanî kucağın içine çabucak atılabilse! Şimdi böyle bir ihtimalden yüreğim oynuyor!

Sonbahar, geçirdiğimiz yazı menfâsına götürüp teslim ederken yalnız bir yere teselli ve sükun getirecek: Adalar'a! Onun için çamlarda şimdiden bir tahassür, bir sabırsızlanma alameti seziyorum. Yeşil ve taze tarlalarla kızgın ovalarda kavrulan otlar nasıl boyunlarını bükerek gökten düşecek bir damla rahmeti beklerlerse adaların ağaçları da öyle bir intizar içine düşmüşler. Hepsi büyük bir usanç ortasında kuvvetli ve mebzul yağmurları özlüyorlar. Ama kendileri de sıırıslam olacak ve biraz daha

* Atatürk'ün emriyle yapılıyor.

ihtiyarlayacaklarmış! Zarar yok. Onlar buna dünden razı. Yeter ki şu günlerine tırtıllardan daha sıkıntılı gelen mizaç kalabalık biraz dağılsın! Fakat insaf edelim. Bîçareler haklı değil mi?

Sene 1925

MARMARA'DA MISIR

Bu sene teşrin-i evvel, mayısla süt kardeşi gibi. Çok uzun zaman var ki İstanbul'da şehrin ahalisine bu kadar güler yüz gösteren bir sonbahara rastlamadım. İnsan diyebilecek ki her şeyi metruk ve herkes tarafından mühmel kalan İstanbul'a yalnız güneş, biraz vefa gösteriyor.

Zaten daima söylerim: -şüphesiz bütün cihanın fakat- asıl şarkın en büyük iâşe nazırı odur. Eğer bu mağdur toprakların derisi üzerindeki beşer tufeylatı, güneşin tasadduk ettiği ziya ianesiyle geçinmeyip de maazallah kendi (kalori) sine kalsa idi şimdiye kadar vatanımızda zî-i hayat kimse mi görülebilirdi?

Boş bir temenni ve dua; fakat içimden geldiği için saklamayacağım: İnşallah güneşin şu mürüvveti, hayırhahlığı biraz resmi mehâfile hüsn-i misâl hizmetini görür ve bizi yalandan, kuru, çorak ve saralı didintilerden tiksindirerek ciddiyete sevk eder de bugünün atıfetperver, müsâadekâr havalارına güvenerek kışın eşîğinde duran muhacirlere, yoksullara bir parça yardım ederiz.

Dün bütün İstanbul, Boğaziçi ve Adalar gayet yumuşak nağmeli, gayet derunî ve ılık bir beste gibi idi.

Şayet şehrimizin ahalisi tarafından verilecek reyler ile bir şehremini tayini lazım gelse, mutlaka, gökyüzünden o koca güneş yakalanıp emanet iskemlesine oturturduk.

Ben saat beşte Büyük Ada'dan Kınalı'ya geliyordum. Yorgun ve ezgin bir hâlde, vapurun üst güvertesine, seyrek yolcular arasına oturdum. Eskilerin tabirince “âf-tâb-ı cihân-tâbın” marifetlerini seyretmek için. Matbuat ser-âmâdânının, memleket edipleriyle artistlerinin muhtelif sahalardaki eserlerini her gün görüyoruz. Güneşe baktığımız zaman ise üzerinde tepindiğimiz bir takım masum kelimelere ne derecede zulmettiğimizi, ne tarif olunmaz haksızlıklar reva gördüğümüzü tamamen anlıyoruz. Bu kelimelerin başında, dâhi ve sanatkâr gibi zavallı ve afif lügatları yâd ederim. Dün bir kere güneşin ufuklara, Marmara'ya yaptığı resimleri, bulutlardan vücuda getirdiği renk ve buğu mamurelerini gördüm. Sonra bir de kendi (tıknefes) eserlerimiz, sıracalı ilhamlarımız aklıma geldi. Aman Allah'ım ne fark, ne fark!

Şüphe etmemeli ki şarkta en büyük ve en artist sihirbaz güneştir. O ne ilham bolluğu, o ne üslup yeniliği, o ne vahdet içinde tenâhîsiz değişiklik! Suların üstünden,

çamlıkların arasında, kıyıların kumsalların altında fıkırdayan, gezinen, (fokstrot) oynayan aydınlıkları, gölgeleri gördükçe akıl, sükun, hesap ve itidal gibi mefhumlarla ruhumu titizlendiriyordu. Emin oldum ki dünyayı şayet ressamalar, şairler ve musikişinaslar idare etse imiş İstanbul, cihanın merkezi olacaktı.

Dün akşam mağrip, (opera) da bir (feeri) veriliyormuş gibi akla gelmez sanatkarlıklar yaptı. Ve nihayet son bir perde gösterdi ki karşısında dem-beste kaldım: Marmara da bir Mısır! Ama tamamen böyle!

Şimdiye kadar tarih kitaplarında, tablolarında, kartpostallar üzerinde iştikamı, muhayyilemi tutuşturan Mısır, Mısır-ı kadim, dün denizin üstünde, ayaklarımın altında idi. Ve bu, güneşin sayesinde oldu. İptida o büyük ve semavî serdar, Marmara'yla göklerin birbirini bulduğu hatta geldi. Ve erimiş yakuttan kaynar bir daire çizdi. Onun önünde Hayırsız ve Yassı Adalar, ve daha ileride diğer cezire yavruları...İşte bize firavunların bıraktığı ehramları karşımda sırasıyla görüyorum. En önde (Keops) arkasında (Kefren) ve (Mikerinos) ehramı!

Öyle kızgın, öyle insana nâmütenâhîyyetin yolunu gösteren bir çöl, bir seyyal ova ki! Gördüğüm eser karşısında, gözlerimden ziyade muhayyilem kamaşıyordu. Ve zihnimin melekelerinde, çok vakittir örtüleri kaldırılmamış bir takım felsefî endişelerin kılıflarından çıktığını duyuyordum. Adeta kulağımı tabiatın kalbi üzerine koyarak onun içindeki sırrı, tekrar bu âleme, bu semaya, bu dilsiz ve ketum kainata sormak istedim. Lakin aklıma Lord Carnavon geldi. Ve hatırladım ki hakikatin, hilkatın mahzeni, tıpkı zâirlerini çarpan firavun mezarına benzer! Binaenaleyh ben de endişelerimi biraz sonra lül olan akşamın zulmet tozları içine gördüm!.. Zaten saadet -şayet hiç görmemek değilse- sathbînlik aşağıya inmemek olduğunda şüphe mi var?

Sene 1923

SAHİLİN GÖLGESİ

Deniz kıyısında otuyordum. Zihnim, bütün diğer azâ-yı vücudumdan daha dermansızdı! Zira benim yorgunluğumun, bezginliğin dumanlarını tütüren bir buhurdan hâlinde idi. Hiçbir şey düşünemeyerek, hiçbir şey düşünmeyi istemeyerek -galiba-karşılara bakıyordum. Galiba diyorum, çünkü ondan da emin değilim. Fakat tekmil menâzır da bana benziyordu. Mükevvenâtta kıpırdayacak mecal kalmamış gibi geçen böyle mutlak sükun ve rükût saatlerini pek severim!

Hilkatimin muvakkat nikbinliği muhitin umumî yorgunluğunda en samimi bir kafadar bulur. Ve yine birdenbire eski patırtı başlayacak diye yüreğim oynar. Çünkü o zamanlarda bütün müfekkirem, hidemât-ı şakaya mahkumken tesadüfen bir iki gün rahat etmiş bir tali'siz gibidir. Lakin acaba fazla tafsilat vermiyor muyum? Zira insanın böyle cismanî ve ruhanî yılgınlıklarını kim bilmez?

Hâsılı deniz kenarında ve tenhaca bir gazinoda idim. Kürenin gözüme görünen paftasında en çok nazarı hoşnut eden şey sahillerin akisleriydi. Bütün bir sahil, hiçbir noktası bozulmadan suların içine akıp yerleşmişti desem caiz.

Yanımdan bir müvezzi^c geçti. (Akşam!, Tercüman!) diye bağırarak! Ve beynimdeki sükutta zâil oldu. Sigara yakan bir adamı görür görmez eli kendiliğinden paketine giden bir tiryaki gibi, müfekkiremde matbu havadis sahifelerinin siyasî (nikotinini) aradığı için! Lakin ne garip tesadüf, ben gazete alırken denizinde göğsünde bir titreme dolaştı. Ve yüzünde mütemadiyen buruşukluklar hâsıl olmağa başladı. Hani o suların diplerine kadar müsterih ve çıplak uzanan akisler? Artık her renkte bir telaş var ve gölgelerde bir kaçışma, birbirine girme hâli!

Zannederim ki üç dakika geçmemiştir, bütün kıyıları boyunca uzanan akislerden ortada bir köşeye saklanmayan, ufacık bir noktasını bile göstermeye cesaret eden hiçbir tane yok!

İşte nakış bir âbın manası!

Müfekkiremin de titizlenmeye başlamış olduğu bir hâlde gazeteleri açtım: Büyük büyük harfler, sinirli sinirli havadisler haykırıyordu: Meclis feshedilecek! Yok edilmeyecek! Hayır edilecek diyorlar! Muhalifler şu fikirde! Muvâfıklar protesto ediyor ilh...

Bütün bu unvanların çatısı altında barınan safsataları -zihnime ve ruhuma hürmeten- bir saniye terk ettim. Ve aklıma bir müddet seyredip birdenbire nazarımdan kaçırdığım renk ve akisler geldi. Görüyorum ki maalesef biz gazetecilerin zihinlerimizde bütün o muazzam kelimeler, prensipler, idealler, demin gördüğüm akislere benziyor! Ama tamamen böyle!

Tekmil o, mübdi'lerden mürekkep hakikî bir irfan ve medeniyet sahili var. Fakat bizim idrak ve vicdanımız, henüz ancak o hakikî sahilin ayaklarını yalayabilen bir sudan ibaret! Sahibi olmak istediğimiz, yahut olmak istediğimizi iddia ettiğimiz kemâlât müfekkiremize gölgelerini aksettirince, sanıyoruz ki hakikaten o şeyler, hüviyetimizin derinliğine girmiş ve bize cidden mal olmuştur. Fakat bunun maalesef bir ziya oyunundan ibaret olduğunu en ufak bir silinti, en küçük bir irtîâş hemen cihana gösteriyor! Bu sebeptendir ki denizi üfleyen bir rüzgar nefhası en azim dağların akislerini dahî nasıl tiril tiril titretirse, siyasî havamızdan esen küçük bir nefes de müfekkiremizi, kalemlerimizi öylece ra'şeler içinde atıyor. Ve asude günlerde bol bol sarf ettiğimiz nazariyeleri, heyecanları artık ruhlarımızda göremiyoruz!

Şu hâlde ne demeli? Bence cevabı hazır:

Sahilin gölgesi!

Sene 1919

ESKİ ZAMAN VAPURLARINDA

“Muhterem dostum Burhanettin Bey’e”

Yağmurla benim aramda öteden beri garip bir şakalaşma âdeti vardır. Hava kapalı diye şemsiyeyi aldım mı, yağmur akşama kadar bana nafîle bir yük taşıtır. Ve tek bir damla bile damlamaz. Fakat bir de maazallah göğün yüzünü parlak görerek arkama ince bir şey giymeyeyim. O gün Marmara’dan Karadeniz’den bahr-i sefidden, okyanuslardan gökyüzüne ne kadar su tebahhur etmişse hepsi başımdan aşağı dökülür. Geçen gün yataktan kalktım ve baktım ki hava bulanık. Mamafih şemsiye almayacağım. Çünkü yağmurun maksadı yağmak değil benimle alay etmek! İşte ben de inadıma hem pardesü giymiyorum hem de elime baston alacağım.

Bizim köyün iskelesine vardığım zaman vapurun gelmesine tarife mucibince altı dakika vardı. Fakat hangi ufku teftiş edersem edeyim hiç gemiye benzer bir şey görmek kâbil değil!

Yumruğunun, bazusunun kuvvetinden emin olanlar vaktiyle birisinin giyotin bıçağına benzettiği gişe kapağı önünde ellerini uzatmış bilet bekliyorlar. Benim gibi zuafâ takımı ise parası elinde iltimas ve mürüvvete muntazır! Lakin benim enseme doğru kayan bir ıslaklık var. İşte alnımda elimde de aynı râtip teması duymağa başladım!

Nihayet anladık ki yağmur cidden yağacak. Fakat ben vapur ortada yok diye eve koşup şemsiyemi alsam mutlaka kesilir. Onun iyisi mi kararında sebat edeyim.

Artık talihime münkât olarak duruyorum. Ve yağmur gayet ince bir elekten geçen mâyi’ bir toz hâlinde inerek fesimi, ceketimi vücudumu buğuluyor.

Vapur, yorgunluktan, eziyetten bıkmış, bunalmış bîçare, perişan, tık nefes bir adam gibi nevmî ve bî-mecal bir tarzda iskeleye abanıyordu. Çatır, çatır, çatır.. Sonra gıcır, gıcır, gıcır... Aman.. Aman.. Aman...

Cidden şu vapur bizden daha zavallı! Her tarafından taşan yükü davlumbazlarından sarkan insanları görünce adam hakikaten şaşırıyor. Vapur mudur, paçavra çuvalı mıdır, anlamak gayr-i mümkün! İskelenin üstünde gürültü, patırtı kıyamet gibi! Çıkmak için uğraşanlarla girmek için hücum edenlerin musaraası arasına eşyaları paylaşamayan hamalların mudarebesi karışıyor. Cenab Bey’in garip bir eda ile

dediği gibi “galiba müşâtemenin müşâcereye incirârı” karşısında kalacağız! Kim bilir kaç yerinden yaması olan kazganın da öyle uzun sıkıntıya tahammülü yok! Çünkü işte patır patır islim salıvermeye başladı! Kapudan baba ahaliyi sürâte teşvik için kesik kesik düdük sesleriyle garip bir tehdit musikisi tecrübe etti. Nihayet bizim hamal başı Halil Ağa'nın muâvenetiyle bende vapurun teknesi içine bir bohça gibi düşebildim. Artık Allah'a ismarladık. Gidiyoruz. Fakat yağmur da bir başladı ki!

Vapurun içi cidden görülecek şey! Fakat görüp de hüngür hüngür ağlamamak için insanın asabı çok kuvvetli olmalı! Tabii bütün kamaralar hınca hınç! Üst güverteye çıkan ve en alttaki salona inen merdivenler adeta eski bir Roma (katakompü) kadar gözlere haşiyet veriyor!. Kömürün fenalığından her tarafın bakımsızlığından zavallı makinelere de müthiş bir usanç gelmiş. İki bîçare silindir derin bir kuyu manivelasına takılmış yorgun iki kol gibi mahut çarhlarını çevirmek için ne eziyet çekiyor Yarabbi ne eziyet!

Sonra vapurun her tarafı seyl içinde! Başımızın üstünde Niyagara'dan büyük şelaleler, ayaklarımızın altında Tuna'dan, Çile'den, Amazon'dan, Missisipi'den büyük nehirler var. Pat pat pat!.. Pat pat pat!.. Bir türlü Kınalı'yı arkamızda bırakamıyoruz!.

Herkesin ağzında hemen hemen aynı şikâyet ve hüsrân nidası:

Allah bu vapuru kahretsin!.. Nedir bu her gün çektiğimiz çile!.. Bütün kabahat bizim; şayet biz on kişi toplanıp da...

Bu hatipler söylenirken birden çımacılar bağıyor: Çekilin!..

Halatları öbür tarafa alacağız. Arkasından yeni bir feryat: Yahu! Hep bir tarafa ne doluyorsunuz? Görüyorsunuz, vapur yürümüyor işte!

Sonra daha kuvvetli, adeta amir ve mütehakkim bir ses, “Haydi sağa geçelim! Haydi durmayalım!”

Derken gemi memurlarından birisi geçiyor. Ahali tarafından müşterek ve münfail bir sual: Yahu, gözleriniz şu hâli görmüyor mu? Bu rezaleti idareye söylemiyor musunuz? Artık illallah canım!

Derakab bir cevap:

- Bana ne söylüyorsun! Ben de bir emir kuluyum! Bizim lakırdımızı kimin dinlediği var? Kaç kere (laport) verdik! On gündür iskelenin lambası için gaz yağı istiyoruz da cevap veren bile olmuyor! Sen ne diyorsun efendi!. Ve doğdum doğalı

Şirket-i Hayriye vapurlarında, tramvayda, tünelde, şimendiferde, hükümet devâirinde, hâsılı her yerde işittiğim lakırdılar:

-Birader, biz adam olmayız? Yarab hâlâ mı akıllanmayacağız? Bu rüşvetle iltimas bizde varken...Birader, işte adam aramıyorlar adama iş arıyorlar!

Bir kenarda beş yüz tarafımdan tazyik edilerek, şu yağmurun bugün de bana oynadığı oyuna hayran, kendi kendime mırıldanıyorum:

Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur!

Etrafımdaki neşeyi görerek sesimi yükseltmişim galiba ki arkamdan bir ihtar vâki' oldu!

- Efendi sen de amma türkü söyleyecek yer bulmuşsun ha! Yolun üzerinden çekilsene!.

- Hangi yolun efendim?

- Canım insanı günaha sokmasan aya! Sana çekil diyorum!.

- Baş üstüne ama kıpırdayamıyorum ki efendim?.

Bu sırada halkı yarıp, yırtıp ilerleyen birisi daha emir ediyordu: Haydi biletler efendim biletler!.

İşte bu güç mesele. Çünkü iptida kolumu içinde bulunduğu cendereden kurtarmak, sâniyen ıslak ellerimi, yeleğimin cebine sokup bu küçük mürur tezkeresini bulmak icap ediyor.

Hâlbuki bu kadar işi birdenbire görmek kolay şey mi?...

Hâsılı limana girinceye kadar tahkir mi edilmedik, tehdit mi olunmadık, mavnalara mı çatmadık, vapurların üzerine mi düşmedik; lehülhamd hiçbirisi eksik kalmadı! Şimdi bu seferde sular dışarı diye iskeleğe yanaşamıyoruz. Haydi ileri haydi geri! Fakat bir türlü istediğimiz yere varmak kâbil değil!

Vapurdan çıktığım vakit cidden zelil, meyas ve insanlığından nevmi olmuş bir adamdım. Her tarafım ıslanmış, çamurlanmış, kalbim, fikrim, tiksinti, ızdırab ve nefret içinde ezilip burkulmuştu. Hâlbuki sabahleyin evden ne hülya ile çıktım? Zannediyordum ki minarelerin İstanbul ufku üzerinde semavileşen düzgün, asil ve levent kametlerine baka baka ilhamlar toplayacağım! Dalgın ve müteessir, Yeni Camii' in önüne doğru yürürken hayli senedir işittiğim aşına bir ses adımı andı:

- Maşallah beyefendi biraderimiz! Artık selam vermeye de mi tenezzül buyrulmuyor? Yoksa sizde mecliste aza mısınız: Nasıl mebusluğa falan niyet yok mu? Nereden böyle teşrif bakalım?

- Afv edersiniz efendim birdenbire tanıyamadım da!..

Ada'dan geliyorum efendim!

- Ya, öyle mi? Allah versin, Allah versin! Filhakika yol biraz uzuncadır ama o gidiş gelişin zevkine de doğrusu doyum olmaz ha!.

Hayretle gözlerinin içine bakıyordum! Adeta hiddet ederek dedi ki:

- Vay şimdi bunu da mı inkar edeceksiniz? E doğrusu Allah size insaf versin azizim!.

Amin dedim bin kere amin. Fakat kuzum, dua edin de Cenâb-ı Hak bu insafın tevzii esnasında hiçbirimizi hatırdan çıkarmasın olur mu?

Sene 1913

KIŞIN EŞİĞİNDE

Sonbahar bu sene İstanbul'a gülümser bir yüzle geldi. İptidaları birçok istişnalar gösteren yazın bir kere yerleştikten sonra neler yaptığı hepimizin hatırlındadır. Hakikat bu sene güneşin gösterdiği bazı tecellüdlr insanları şaşırtdı. Sanıyorduk ki bu kızgın didenin muradı hatt-ı istivâyı kutublara nakletmek veyahut İstanbul'u Yemen'e götürmektir.

Ağustosun bunaltan bir gününde dostlardan birisine sormuştum.

- Ne yapıyorsun?

Aldığım cevap şu oldu:

- Terlemekle meşgulüm efendim!

Hâlbuki sonbahar adeta eline bir yelpaze alarak geldi ve aylarca kavru lan tabiata hâlâ okşayıcı ve serin nefesler üfürüyor.

Eskilerin hemen hemen kati' bir düstur salâbeti kazanmış olan meşhur sözü henüz zihinlerden çıkmamıştır:

Ağustosun on beşi yaz on beşi kış...

Hâlbuki işte bu sene birçok şeyle beraber bu eski düsturda bir inkılap geçiriyor: Zira eylül, ağustosun içine konmuş bir (vantilatör) den başka bir şey değil.

Lakin mevsimin bu nazik ve beşûş iltifatına acaba sevinelim mi? Zannetmiyorum!

Kışın kapısı önünde böyle tebessümlerle duran havalar tehlikelidir. Onlar bazen tatlı sözlü, hoş meşrepli fakat iş güç sahibi kimselere, zaman kaybettiren zarıflere, nüktedanlara benzerler. O gibilerin mizaçları gayet titizdir. Öyle gayet şen, gayet neşeli bir yüzle durup gülerken birdenbire asabileşirler ve nihayet (isterik) kadınlar gibi bir çok çığlık ve yaygara koparırlar. Korkarım ki bu senede öyle olmasın!

Ben hilkaten ağustos böceğine benzerim. Yani şiire, renge ve hasseten hülya hanendeliği etmeye meylim ziyadedir. Fakat yaşım arttıkça anlıyorum ki hayat için en iyi mürebbi ve muallim karınca imiş. İstiyorum ki kendim değilse bile benî nevim yaşamak felsefesini o hayvancıktan öğrensın!

Bütün şu tatlı ve ılık günler, bizim vücudumuzu ve müfekkiremizi ısıttıkça ruhumuzu da ılık bir nikbinlik istilâ ediyor. Güya ki kış hiç gelmeyecekmiş, güya ki güneş her gün pencerelerimizden içeriye lüzumu kadar (kalori) tevzii edecekmiş gibi!

Hâlbuki her hakikat gibi o soğuk ve dondurucu düşmanda bizden ancak birkaç merhale uzakta duruyor. Ve yakında şehrimize mutlaka ya bir baskın yapacak veyahut uzun bir çok ayları muhasıra edecek! Demek oluyor ki...

Bilmem söyleyeyim mi? Onu siz anladınız bile! Mamafih madem ki başladık, söze devam edelim:

Demek oluyor ki âlâ bir yemekten sonra sıcak ve ılık bir odanın kanepesine uzanmış bir tenperver kılığıyla rehavet içinde ayaklarını uzatıp “şekerleme” yapan muhayyilemizi uyandırmalıyız. Ve bilmeliyiz ki şimdi çoluk çocuk sahipleri için adaların çamlıklarından çok daha ehemmiyetli ziyaretgâhlar vardır:

Oduncu mağazaları ve kömür depoları.. Sonra daha büyük daha insanî ve muhterem bir vazife beliriyor. Şehremanetine hatırlatmalı ki ağzına kadar mahrukat ile iskârçe edilmiş duran dükkanlar önünden geçenlerin cüzdanları maalesef ekseriyetle pek boştur. Ve cüzdanı boş olan bir bîçarenin zannetmemeli ki midesi dolu bulunsun!

Ne yapacağız? Dünyada en büyük, en peygamberane büyüklük, maddî ve manevî beşer ıztırabını azaltmağa ma‘tûf olan himmet ve fedakârlıktır. Şehrimizin çok sıkıntı, çok mahrumiyet içinde debelenen azim bir ekseriyeti var. Hâlbuki onun acılarını tahfif için sarf ettiğimiz faaliyetler maalesef hiçbir zaman büyük, devamlı ve feyiz verici bir mahiyet alamıyor. Çok defa birkaç kelime söyleyip yazıyoruz. Biraz sonra gerek ilhamlarımız, gerek gayretlerimiz kesel içine düşüyor. Acaba niçin böyle güzel, insanî ve asil zeminlerde yürümek isteyince dizlerimizin dermanı çabucak kesilmededir?

Evet, sonbahar bizi ilkbahardan daha munis, yazdan daha şefik ve rahim bir sima ile kucağına aldı. Lakin tekrar edelim: O elimizi ne kadar şefkatle tutmuş olursa olsun bizi kışa, yani soğuğa hastalığa ve sefaletle ölüme götürüyor. Yolumuzun istikameti mezbahaya müteveccih olduktan sonra bir kuzuyu kollarımızın içinde ve her tarafını öpe öpe taşısak da ne faydası var?

Binaenaleyh şehrimizin bütün eminlerinden rica ederiz. Zulümde hiçbir kere kanunlardan, şubattan aşağı kalmayan ihtikara karşı ahaliyi muhafaza etsinler. Hem de pek ciddi, pek esaslı bir surette! Halka yeni idarenin, genç Cumhuriyet’in hakikî ve derin muhabbetini ta iliklerine kadar telkîh ve infaz için bundan daha necib, daha muhterem ve daha müsmerr bir vasıta olamaz!

Sene 1926

TEZ VEREN SULTAN

Sultan Mahmut Türbesi'nin önünde tramvaydan indim ve Tanin'e giden sokağa saptım. İlk gördüğüm levha:

Bu câ-yı dilgüşâyâ defn olunmuş nezd-i virân Sultan
 Bi'avnillâh bulur elbet gelenler derdine dermân
 Oku ihlâs ile seb' al-mesâni ruhuna tahsin et
 Olursun her iki âlemde rüşdi nâ'il ihsân!

Bu kadar senedir önünden geçtiğim hâlde, bilmiyorum ki, neden şu dede sultana hiçbir kere baş urmamışım. İşte şimdi onun küçücük merkadine bakıyorum. Türbedar efendi, şu ukba kulübesini hayli temiz tutmuş! Ufacık ziyaretgâh, Kâbe'den yeni gelmiş eski zaman muhacirlerinin hâlini hatırlatıyor. Zira serâpâ yeşiller giymiş; içinde dışında! Şakayı bir tarafa bırakarak ciddi surette düşündüm; biz ki vaktiyle maaş, âyândan faaliyet ve İzzet Melih Bey'den edebiyat bekleyebilirdik; niçin tez veren sultandan rica ve temennide bulunanları tuhaf görelim? Zaten anlaşılıyor ki dede sultan pürüzlü ve veresiye muameleden pek hazzetmiyor! Demek kendisinin hesabı kitabı bizim sabık devletin muamelatından çok düzgün. İptida biz “ihlas ile seb'ül-mesâni” okuyacağız; ondan sonra ermiş baba bize dileğimizi verecek. Hem de kadim bâbîâlîdeki gibi talebimizi “avk-ı te'hire” duçar etmeden! Gittim, dedenin sandukasına baktım. Bu sanduka ufacık bir şey. Türbe de gayet mütevazı'. Tez veren sultanın bütün malı, mülkü orada duruyor. Birkaç bez gömlek ve çamaşıra benzer başka bir takım bezlerle bir iki yemeni ve bir tesbih falan...

Dededen şimdilik çok şey istemeyeceğim. İhlasları okuduktan sonra takdim ettiğim (mutalebat listesi) şundan ibarettir:

- 1- Yeni hatiplere ihtiyat ve itidal,
- 2- Gazetelere temkin ve ciddiyet,
- 3- Muhtekirlere ya küçük bir insaf veya büyük bir korku,
- 4- Memurlara behemehâl birer maaş,

Ve mümkünse (Tercüman-ı Hakikat) e birkaç kâ'ri!

Tez veren sultan bugün bana, göçmüşlerle meşgul olmak meylini verdi. Onun için adımlarımı hatireye kadar temdit ettim. Fakat demir parmaklıktan içeri girince kalbim

burkuldu. İstanbul'da birinci defa olarak uhrevî manalı bir mezar taşı görüyorum: Namık Kemal'in hafidi Cezmi. Temiz ve düz bir mermer bu gencin gömüldüğü toprağa beyaz, matemli bir örtü olmuş. Sonra bir rahle üstünde beyaz mermerden bir kelam-ı kadim var ki merhumun başına açılmış bir kâmus-ı gufrana benziyor. Gözlerim nemlendi. Ve doğruca Ahmet Samim'in kabrine gittim. O sıcak ve galeyanlı genç burada nasıl lâl ve mütevekkil bir sücut içinde ademe gömülmüş duruyor!

Fena hâlde sinirlerim bozuldu. Manasız manasız şeyler düşündüm. Hatiredeki bütün mükellef mezarlar artık kalbimin rikkatini buz ediyor. İçimde merhamet yerine hiddet var. Sahabeleri dünyaya tagallüb ve tasallutla el koyduktan sonra, bugün nisyana da musallat olmak isteyen bazı küstah, müteazzam ve sahte vakar türbelere karşı nefret duyuyorum. Ve bilhassa o padişah mezarlarına! Ayıp değil ya, kim ne derse desin, hissim ve düşüncem bundan ibaret!

Türbe bahçesinden hızlı hızlı ve beynim dönük bir hâlde çıkıyordum. Kapıya yakın bir yerdeki beyaz ve kırmızı bir cins çiçek, bana ıtırılı birer teselli ve renkli birer katre rahmet gibi göründü. Onların bu ölüm dünyasında melekleri düşündüren bir bekareti, tevazuu ve munisliği var...

Ukba bahçesinden çıkarken kendi kendime gülüyordum...(Mariköyü)'nün bir beyti hatırıma geldi: Kalbimizin hareketine, kanımızın deveranına, etimizin ve kemiklerimizin ihtiyarlamasına mani^c ve hâkim olamadığımız gibi sevinçlerimize, gamlarımıza, fikirlerimize de tasarrufumuz yok! İşte yirmi dakikadan beri zihnim hiç birbirine uymaz şeyler düşündü ve ruhumdan hep birbirine düşmen duygular geçti. Ve bunların hiçbirisine îrâdetim şöyle dursun hatta hissedar bile değil. Kasvet içinde, herkesin bildiği bayat, küskün düşünceleri tekrarlıyordum. Hakikatler hayallerden daha yalan ve gülünç, hayaller ise elbette hislerden daha manasız ve ağlanç.

Sene 1922

İÇMEDİĞİM HÂLDE

Namık İsmail Bey'e

Bütün hilkat gözümün önünde nihayetsiz bir oyuncakçı dükkanı gibi. Muhayyilemi bir mahalle çocuğuna benzetiyorum. Önümdeki garibeler ve facialar sergisi içinde, gördüğü her oyuncağa ağzının suyu akan bir çocuğa.. Fakat duygularımda garip bir ürperme var. Meğer ağaç denilen şeyler ne esrarengiz mevcutlarmış! Onlar gözüme bazen pek tuhaf görünüyorlar. İptida toprakların içine çengellenüb sonra havalara doğru sakal salıvermiş yeşil birer çalı süpürgesi hâlinde duruşları adeta serâbî, ru'yavî bir şey...

Yarım saattir ruhum bir kanal ki içinden bulanık bir seyl boşanıyor. Ve zihnim eski bir değirmen hâlinde. Şelaleler gibi dökülen bu su altında değirmenin taşları muttasıl dönmektedir. Fakat unuttuğum şey ne? Her zaman damlasını bir buğday, bir çavdar tanesine benzetiyorum. Mamafih bunlar esrarengiz bir oluktan mütemadiyen akıyorlar. Galiba dakikalardan bir un, hülyadan ve vehimden bir toz yapıyorum. Hilkatteki hayat hamlesi niçin nebatatdan sonra durmamış? Yahut niçin hayat, nebatî akın yanında bir de hayvanî koşu tertip etmiş?

İşte bunu anlamak istiyorum. Ve tabiata kızıyorum. Onun zekâsızlığına değil, kalpsizliğine hiddet ediyorum. Kâinatta yalnız nebatat mevcut olsaydı ne iyi olacaktı! Herhâlde bu kadar acı ve çirkinlik görmeyecektik. Aklımdan geçen şeyleri söyleyim: Ruhum derinleşiyor ve onun karanlığında, şeklini rengini tayin edemediğim bir çok his ve fikir, milyonlarla hamsi ve çurçur yavrusu gibi yarış ediyorlar nerede bulunduğumu bilmediğim tahteşşuur bir kıtaya doğru ve sonu gelmeyen bir muhaceretle!

Sözlerimi garip mi buluyorsunuz? Herhâlde ben makul bir şey söylediğimi iddia etmeyeceğim. Fakat bugün hakikaten bir tuhafliğim var. Denizin azim sarnıcında kervan kurup koşan balık taifeleri yok mu? Zannetmiyorum ki, bütün küreler ve bizim toprağımız o kabilelerden başka bir şeye benzesin. Fakat feza içinde tıpkı o umman çersümeleri, tamamıyla o okyanus serserileri gibi birbirimizi daha ne kadar kovalayacağız? Hele biz insanlar, arzın derisi üzerine kolları arasına üşüşen bizler! Bilmiyorum, deniz kadaî'flerinden istiridyelerden sanki farkımız ne?

Hayatın ya bir rıhtım kovuğuna, ya bir yosunlu dirgene midye gibi yapışıp iki arsız dudakla gelen geçen sudan nimet dilenmiyor muyuz?

Her şey nazarımda aleladeligini kaybetti. Böyle olmakla beraber hiçbir şeyden mütehayyir değilim. Kulağımın dibinde hurdebînî bir vantilatör işliyor: Zevkimi sokan, asabiyetimi neşterleyen arı! Mamafih onu da affettim. Onu bana musallat eden iradesiz maksatsız kör, çolak fakat kâdir...ve namütenahi işkenceciyi de! Tuhaf değil mi? Bazı zamanlar tabiatla, hususî bir mülakatta bulunmuş gibiyim. Yine öyle müstesna bir zamanım. Müfekkiremin, sanki gülünç, fakat eza veren bir kokain aldığı dakikalardan biri! Sebep? Pek iyi bilmiyorum. Lakin sanıyorum ki bu akşamın bütün tarihi şu neticenin anası oldu. Gayet alacalı bulacalı bir grup seyrettik. Güneş şarlatan ve ilhamsız bir artist gibiydi. Ufkun güneşi muşambası üzerinde bir çok fütürizm, kübizm tecrübeleri yaptı. Fakat hepsi saçma ve soğuk olarak. Nihayet hiçbir güzellik yaratamadan bir çok kan pıhtıları içinde yorgun ve mağlup, lakin anûd ve mütekebbir def olup gitti. Oh, işte artık rahatım...

Gece saat bir; Kadıköy'üne giden vapur köprüden kalkıyor. Geminin güvertesinde kimse yok. Hava berrak ve ıslak. Fakat mucizeli denilebilecek bir mehtap ortasındayım. Hiçbir ziyaretçisi olmayan pâyânsız bir meşher: Topkapı Sarayı, park, ve surlar gölgeler içinde. Fakat hepsi birbirlerine sokularak büyük bir zulmet sandukası olmuşlar. Karanlık bir tarihin kadavrasını saklayan yine karanlık bir sanduka!

Ahırkapı feneri rahat değil. İkide birde öteye beriye dönen gözü bazen Adalar'a çevriliyor. O zaman mesafeleri fosfordan yapma azim bir müselles, mazi bir gönnye gibi, zil'ları arasına alarak heyulâî bir hendese kuruyor diye bilirim. Lakin asıl fenerle projektörün salıverdiği ziya huzmesi biraz limana doğru döndü mü; manzara büsbütün tuhaf. O zaman fenerle aydınlığı sanki gökten Marmara'ya düşerek başını zorla kıyıya çıkarabilmiş sakat ve manasız bir kuyruklu yıldız!...

Vapurun güvertesinde etrafıma böyle bakıp duruyorum. Haydarpaşa tarafı enfes. Hemen hemen yalnız gölgeden ve mehtap suyundan yapılmış denebilecek kadar yumuşak görünüyor. Dalgakıranlık üstünde birer kâse erimiş yakut ve zümrüt olarak duran kırmızı ve yeşil ışık, suların dibine doğru halka halka ve kıvrım kıvrım akıyor. Bütün o karanlık şeffaflığın hüviyetine dağılmış gibi. Her taraf pek güzel, pek güzel. Ve kıyıdaiki aydınlıklar muhayyilemi neşelendirmek için yapılan bir donanma, bir tabiat şehrayini hâlinde...

Artık Şu hilekâr, yüze gülücü ve kâtil fitratı adeta sever gibi oluyorum. Koynunda her saniye milyarlarla cinayetler, Őekâvetler işlenen aç gözlü, vicdansız ve tuzlu deniz bile güzel. Hem ne kadar halîm, ne kadar gufranla dolu görünüyor. Bütün sahillerin gölgesi ve aydınlıkları Şimdi onun içinde hiç titremeden yıkanabilecek...

Yerimden kalktım. Davlumbazın yanına doğru yürüdüm. İptida müfekkirem sanki hülya ormanlarında ve muamma nehirlerinde karacaları ve timsahları avlamak isterken Şimdi elinden yayını, okunu atmış bir vaziyette.

Zanner gibi oluyorum ki bu denizin içine, bu kadar samimiyet ve safvetle munisleŐen Şu gülce ortasına Şayet düşüversem artık o beni boğamaz ve öldürmez. Zira kendisinin o kadar rahmanî bir duruŐu var...

Lakin gönlümde bu teselli verici gafletin beş dakika yaŐaması kâbil değilmiş!. İŞte olan Şey:

Ben suları seyrederken bir adam kendisini denize attı! Hâlbuki vapur gidiyor ve hiçbir yardımcı yok! Deniz o benim bir dakika evvel kucağına sığınmak istediğim unsur ne yaptı dersiniz? Hiç. Hiç. Hiç!

Bütün ihtiŐam ve azametine rağmen mütenezzil, alçak ve câni bir lakaydi ile bir kere yutkunuverdi o kadar. Tıpkı lokma bekleyen bir köpek, tıpkı tutulacak sineğe muntazır bir örümcekmiŐ gibi! O zaman sandım ki ben de gayet dar bir umman yahut derin bir kuyu içine düşüyorum. Korku ile, evham ve nefretle dolu bir kuyuya! Şimdi bir aya yaklaŐıyor, hâlâ düşüyorum. Fakat henüz bu gülcenin ka' rına varamadım!

Sene 1925

Edebiyat Bahisleri

FİKİRLERİN TÂLİ'

Hocamız söylüyordu, bizde dinliyorduk:

- Esatir ma'butlarından ziyade tâli' vardır. Ve tâli'leri ben eski Roma'nın (Patrisyen) lerine benzetirim. Biz insanlar bu asalet sergerdeleri tarafından -reyimiz bile sorulmaksızın- satın alınmış birer köleyiz.. O üseraya bahtiyar diyoruz ki efendisi pek zâlim olmaya! Bedbaht namını verdiklerimiz Celal Muhtar Bey'in maiyetinde çalışan kader mazlumlarına benzeyenlerdir. Fakat tâli' yalnız insanlara musallat değil, fikirlerinde ayrı ayrı kısmeti var. Nasıl ki zeviyül hayat arasında musalâha namesi hiç imzalanamayacak olan bir harb-i umumî görüyoruz; fikirler beyninde de öylece mütarekesiz bir hengâme mevcuttur. Maişet mücadelesi yanında bir tefekkür musaraa!

İnsanların, sıskası ve kodamanı, kelli felli veya kılıksız yok mu? Bî-namaz, şarlatan ve dolandırıcılar, yahut musalliler tanımıyor muyuz? Mütevazı, namuskâr ve münzevi bazı benî nevimiz göze çarpmaz mı? Hâsılı her kesimde adam var; tıpkı fikirlerde öyle. Onlarında hastalıklısı ve gürbüzü, kambur veya levendi, gürültücüsü veya ma' tûh bulunuyor. Sonra şişmanı, cılızı, züppesi ve babayanisi, şıkı veya hırpanisi, ve nihayet fakiri, mütemevlî, hatta çıplağı aç gözlüsü var. Bilhassa yalancı ve müflisi tümen tümen! Hakeza bütün fikirler birbiriyle insanlardan daha akur çarpışıyorlar. Ve tâli'lerine göre bir gün ömürlerini itmam ediyorlar.. Onun için ben fikirlerin yüzüne bakınca onların şemailinde, tanıdığım kimselerle müşterek olan çizgileri araştırırım. Ve bu çizgilerden ahkâm çıkararak o fikirlerin istikbalini keşfetmeye koyulurum. Kısa söyleyeyim. Öyle bir takım efkârla ülfet bağışlamışım ki, zalimlikleri, gülünçlükleri zorbalıkları, kekemelikleri ve solgunlukları ile tamamen tanıdığım birer insandırlar.

Kimisi bir Enver Paşa'dır kimisi Şaban Efendi, kimisi Şair Emin veya Süleyman Nazif Bey ve bazıları (hüzün ve tebessüm) muharriri...

Biz gülümsüyorduk. Hocamız sözünü kesmedi. Fakat sesini değiştirdi:

- Ve tıpkı hayatta olduğu gibi fikirlerde de zafer kuvvetin odalıdır. Şayet arslanlarla konuşabilseydik bize şöyle diyeceklerdi! Mademki fitrat çeneme granitten sert dişler takmış; elbette en güzel gözlü ceylanları bile yemek hukuk-ı tabiiyemden hariç addedilemez.

Bundan dolayıdır ki sırtına nâfe kürkünü çekerek her sıkıntılı işin içinden sıyrılıveren tilki aleyhinde şiddetli bir tariz lisanı kullanamıyorum. İşlerini yoluna koymuş zamane ekâbirini (oportünist)likte ma'zur gördüğüm gibi bu sahtekâr mahluku da felsefede (epiküryen) olduğu için muaheze etmeyeceğim.. Bir kere koyunları düşününüz. Mahlukatın onlardan daha âbid, onlardan daha müttaki ve derviş Nihat olanı var mıdır? En haşarısı (Ahlak-ı Alaiyye'yi) ezberlemiş, Pend-i Attar'ı hatmetmiş gibi. Hatta içlerinde fenafillah mertebesini bulanlar görülüyor. Hâlbuki bütün safvetlerine mukabil layık görüldükleri muamele selh-haneyeye gönderilmekten ibaret değil mi?

Hocamızı usulca sadede davet ettik. Çünkü o da Rıza Tevfik Bey gibi tefekkür yolunda doğru yürüyemez. Mutlaka bir çok kapı çalmak itiyadındadır...

- Evet, fikirlerinde talisini, bedbahtı, mütevazı ve şarlatanı vardır; bir takım fikirler ortaya bir çok vaatler, reklamlar ve gürültülerle çıkarlar. Felsefî, edebî olsun, iktisadî veya siyasî olsun, bunlar ekseriya büyük ilanlarla acele bir satış yapmak isteyen göz boyayıcı mağazalara müşabihtir. Şansları varsa seri', parlak bir orgun örerler. Ve sonra diğer rakipler arasında aşınıp toz oluverirler. Haris, tar, saralı ve cimri fikirleri yine Celal Muhtar Bey'e çok benzeteceğim. Bu çeşit fikirler insaftan bîhaber, sıkılmadan muarra oldukları için gâh ısırarak, gâh itip kakarak başkalarını rahatsız eder. Fakat kendileri payidar olur.

Fikirlerin en çok sorulanı içi gayet boş, üstü fevkalade boyalı ve sesi son derece tannan olanlardır... İlla bunların başında kalpakçılar başı satıcıları gibi bir çene sahibi de bulunursa! O vakit müşterinin nihayeti yoktur. Müsavat, adalet, kanun, uhuvvet; ve hamiyet filan fikirleri bu familyadandırlar. Bunlar henüz ulema zihninde bir cenin iken laboratuvar mesaisi gibi, âmmeye tezahür etmez. Lakin bir kerede piyasaya çıktılar mı, artık ilk mevcutlar dahi yanlarına yanaşamaz olur! Efkârın bir kısmını da Ali Emirî Efendi'ye müşabih buluyorum. Bunları tıpkı ufak menderese gezer gibi ziyaret etmeli o kadar... Bazı fikirler gayet süslü şişelere hapis edilen adi lavantalar gibidir. Böyle fikirlere tabına pek çok itina edilmiş nev-heves kitaplarında sık sık rast geleceksiniz! Bazı kere sokakta giderken gayet mükellef bir araba, yanında muhafızlar ve harem ağaları ile lalalar görürüz. Şayet merak edip baksak fark edeceğimiz ki içeride uçuk benizli, zayıf bir beyzade oturuyor.. İşte fikirlerin şiirlerin en tâli'si bence bu solgun yüzlü kibar çocuklarına benzeyenlerdir. Gerçi hiçbir şeye faydaları olmaz. Lakin en ciddi ve kibar mehafilde bile daima onları ilk safa geçmiş görürsünüz!.

Pazısı (bazusu) kuvvetli; baldırları zeyrek ve zeybek kılıklı bir çok fikirler de tanıdım ki hem çok cazibeli, hem de pek gülünç! Mesela bu gibilerden Süleyman Nazif Beyinkilerini, Abdülhak Hamit gerdune-i dehası önünde yalın ayak ve başı kabak koşan bir vardacıya benzetirim... (İzzet Melih) Bey'in mülâhazaları ise gözlerimin önünde, midilliye binmiş mektep çocuğu manzarası peyda etmiştir. Onun için bu sonunculara her tesadüfte gönlüm arzular ki feslerine birer maşallah takayım!.

Namuslu, ciddi ve mütevazı fikirlerin tâli' ne olabileceğini ayrıca söylemeye hacet yok. Fikirler için -yine tıpkı insanlar hakkında olduğu gibi- böyle faziletlerle mütehalli bulunmak en büyük felakettir. Çünkü sürünürler, makhûr olurlar; hele birazda güzel ve sevimli olmazlarsa yüzlerine bakacak bir mürüvvet sahibi pek zor çıkar...

Hocamıza dedik ki:

- O hâlde bunlardan hangilerini intihab etmeliyiz?

Bu defa mürşidimiz gülmeye başladı:

- Bakın Cenap Bey ne demiş "En akim ahz ü ita nasihat verip almaktır." Mamafih kendim bütün bütün bu mütalaada değilim. Bence bilakis nasihati daima almalı, fakat...

Hepimiz bir ağızdan tekrarladık:

- Fakat?..

Hoca cevap verdi:

- Hiçbir zaman vermemeli!

Sene 1923

ERENLERİN BAĞINDAN

- Yakup Kadri Bey'in neşrettiği Erenler kitabını okudunuz mu?

- Okudum ve çok hoş buldum. Bazen öd ağacına, bazen günlük kokusuna benzetiyorum!.. Fakat Erenler Bağı olduğu için olacak; mevzuun etrafında ne kapı, ne duvar hatta ne de ince bir çit var. Hâlbuki Çamlıca'daki Bektaşî Tekyesi'nin bile şöyle böyle bir hududu mevcuttur. İçinde o kadar dolaştım da hâlâ neresinden girip, neresinden çıktığının farkında bile değilim!..

- Tevrat'a nazaran nasıl?

- Tuhaf sual! Tabiidir ki balınaya nispetle karides gibi!

- Benim zevkim bu kâbil eserlere henüz pek alışkın değil.

Onun için Erenler Bağı'nda biraz yerimi yadırgadım. Zaten bu nevi yazıları neye benzetirim bilir misiniz? Bazen marula bazen tamamıyla kof çıkan büyük ıstakozlara. Fakat bilhassa marula müşabih buluyorum. Çünkü içinden biraz tazelik çıkarmak için bir çok soyarsınız ve nihayet etrafınızda bir yığın yaprak ve elinizde kuru bir saptan başka bir şey kalmaz!

- (hüzün ve tebessüm)den sonra (Erenler Bağından)'ı okumak sizde nasıl bir intibâ' bıraktı?

Perükâr salonundan Ayazma'ya, yahut manikür dairesinden hangâh-ı Mevlana'ya geçmek gibi bir şey!.. Azizim, ben zaten bizim alafranga edebiyatı çok kasvetli buluyorum. Benim için o edebiyatta pek çok kere Beyoğlu evlerinin darlığından, ziyasızlığından ve rutubetinden bir şey var. Binaenaleyh Yakup Kadri Bey'i okumakla pek mesut oldum. Zira ruhum bu durumdan çıkıp sanatoryuma girmiş gibi oldu!..

- Yakup Kadri Beyde yeni başlayan sofîyaneliği, israiliyat zevk ve temayülünü, esrarperestliği ve uhreviyetle rabbaniyet irtiaşatını güzel ve samimi buluyor musunuz?

- Yakup Kadri Bey'i arakiye ve abalı gördüğüm zaman, Rıza Tevfik Bey'i elinde yatağan ve sırtında cepken ve zeybek oyununda seyrediyormuşum gibiyim. Pek iyi biliyorum ki üstat (Lord George)'un taklidini de o kadar muvaffakiyetle yapabilir. Fakat hakikatte ne birincisidir, ne ikincisi! Aynı Rıza Tevfik Bey eski koşmaların, nefeslerin, devriyelerin çeşnisini herkesten iyi tatmış ve bize mucizeli bir kudret ve neşe ile tattırmamıştır? Mamafih üstadın düşünce ve duyguda -tekyeye devam edenler tarzında- derviş olmadığını pek rana biliriz değil mi? Bundan anladığımız şey, Rıza Tevfik

Bey'deki temsil ve temessül kuvvetinin fevkaladeliğidir. Yakup Kadri Bey içinde böyle düşünüyorum. Onda gıll u gışsız bir tıynet-i sofiye bulunduğunu hiç zannetmem. Ancak arkadaşımız sanatının eri olduğu için yazısında sanatına benzer bir şey bırakmamış. Ve ca'liyeti ifşa edecek fikir ve ifade pürüzleriyle mana budaklarını kalemi kamilen rendelemiş!. Ciddi söylüyorum, Erenlerin Bağı benim çok hoşuma gitti. Okurken birçok yerinde vecde geldim. Ve maneviyatıma bir nisan yağmuru serinliği sirayet etti. Okuduğum gece, yatağıma girince, bütün zihnimin yeni bir tütsü ile büyülenmiş olduğunu hissediyordum. Ne güzel nesir.. Ne şeffaf Türkçe, sonra ne kadar buğulu mefhumlar! Fakat ne engin hasretler ve hicranlar anlatıyor!.

- Yakup Kadri Bey'in kitabından bir felsefe, yahut Ali Kemal ifadesiyle bir nuhbe falan çıkardınız mı?

- Hayır böyle bir teşebbüste bulunmadım. Zira elde edeceğim nimet, ihtiyar eyleyeceğim külfete değmezdi zannederim. Sanatkârların, şairlerin felsefeleri, çok defa feylesofların, âlimlerin şiirlerine benzer; malum ya birinciler hikmet ve asabiyet itibarıyla pek sığ ikinciler ise lezzet ve ilham nokta-i nazarından pek Yahudi baklası olurlar!..

- Yakup Kadri Bey'in bu eseri gençlik üzerinde iz bırakacak mı dersiniz?

- Umarım ki muakkibler zuhur etsin. Ancak o zaman sun'î ve züppe, harici ve kelimevî edebiyattan kaçalım da tamamen ledünni ve afif bir sanata kavuşalım derken mürai ve sahte birçok eserle yüz yüze geleceğiz. Bilirsiniz ki edebiyatta taklit, tağşiş ve yankesicilik ticaret ve sanayi âleminde olduğundan çok fazladır. Sanır mısınız ki mesela Byron'un mukallidleri, Atkinson lavantasını taklit edenlerden yüz kat fazla olmasın?

Fikriyat piyasasında alamet-i farika, etiket filanda işe yaramaz. Hele şimdi biz de bütün manasıyla edebî Bolşevizm ilan edilmiştir. İbtikâî fikirleri, eserleri olan bir hünermend isyan etmiş amele nazarında çok zengin sermayedar vaziyetine düştü. Herkesin fikri hemen bîçareyi ayak altına alarak (mâ-melek irfanı) neden ibaret ise yağma ve talan etmekten ibaret!

- Halide Edip Hanımın âsârı ile Yakup Kadri Bey'in son yazıları arasında bir mizaç müşabeheti, bir telakki yakınlığı buluyor musunuz?

- Onların ikisi de çok kere ayrı ayrı ayinlerle aynı saneme tapan iki Brehmen gibi. Nasıl ki vaktiyle aynı ma' buda Yunanlılar zefs (Zeus), Romalılar Jüpiter diye taabbüd ederlerdi... Lakin Halide Hanım'ın ifadesi kılçığı çok sardalye gibidir. Yakup Kadri

Bey'de ise pastör-Chamberlain filtresinden geçmiş gibi, tortusuz, musaffa bir beyan var. Ancak birincinin (savt sanatında) daha iptilalı bir tanin işitir gibi oluyorum..

- Geçenlerde birisi, Yakup Bey'i (Carlyle)'e benzetmek istiyordu. Buna ne dersiniz?

- Yakup Beyle (Carlyle) öyle mi? Bunlar bence labada ile karanfil gibi!.

- Bir sual daha soracağım, fakat burada biraz sadetten çıkıyorum. Edebiyatımıza hiçbir kere terbiyeci gözüyle baktınız mı? Ve neşrettiğimiz eserlerin zihin, kalp ve ruh gıdası olarak yeni yetişen nesillere ne derece kadar faydası dokunabileceğini zannediyorsunuz?

- Azizim; işte davanın en acıklı tarafına şimdi geldiniz; sizinle bu babda bir başka zaman pek uzun boylu konuşuruz. Lakin şimdi kısacık şunu söyleyebilirim ki, bizim eserlerimizle gençlik terbiye etmek, ancak ve ancak kapuska ile (sur-alimantasyon) yapmağa benzer!

Sene 1923

SİHAM-I İLHAM

Kaşları çatık, suratı ekşi ve sınırları bozuk matbuatımızın bezmine güler yüzlü bir misafir geldi. Tatlı dilli bir dost sesi işitmeye zaten çoktan beri hasret çekiyorduk. Onun için zarif ve nazik bir tekellüfsüzlükle neşriyat âlemini teşrif eden dostumuza safa geldin demek hepimizin borcudur.

- Halil Nihat Bey'in (Siham-ı İlham)'ından bahsetmek istediğim hissediliyor değil mi? Halil Nihat Bey, hakikaten bize içi kıymetli eşya ile dolu bir cüzdan hediye etti. Arkadaşlarımızın kitabını okurken gıpta ile kaydettiğim nokta şu oldu ki lisanımız zarafet, nükte ve nezahet itibarıyla eşi az bulunan bir eser kazanmış. Yakın zamanlara kadar mizahın pek ince çakısını bir haydut kaması, bir cani saldırması diye anlamağa maildik. Fehmimizde husulünü temenni ettiğimiz tekamülü tesr'î için Halil Nihat Bey'in Siham-ı İlham'ı şimdiden sonra mühim bir âmil olacak. Nükteci ve mahir sanatkârın kalbi bütün kitabın boyunca ancak bir kere sendelemiş, fakat kendisini çabucak toplayarak zevk-i selametine uygunluğu aşikâr olmayan çukurlara düşmemiştir.

Halil Nihat Bey'in meziyetlerini numara bir, numara iki, numara üç diye sayıp üzerlerine etiketler yapıştırmak güç değil. Çünkü şakacı dostumuzun mâlik olduğu kudretler, pek gösterişli ve pek gürbüz.. Bunların en başında rastladığım muvaffakiyet yeni fikirleri eski üstatların, hassaten Fuzûlî'nin lisanı içine yerleştirmekteki maharetidir. Halil Nihat Bey'i bu işte -hele bazen- o kadar usta buluyorum ki kendisinin daimî bir çırağı olarak bu marifeti kısmen kendimde edinmek isterdim.

Siham-ı İlham'ın kemankeşinde dikkat ettiğim ikinci bir nokta şairin cidden samimi bir aruz tiryakisi oluşudur. Mehmet Emin Beyl'e âl ü ashabı işitmesin -yahut işitse de ben itiraf edeyim- bizim gibi eski divan çeşnisi alışkınlarına bazı yeni vezinler nikotini alınmış tütün gibi geliyor! Çubuk içmeye düşkün bir kızlar ağası, rejinin paketlediği zayıf nahif hanım sigaralarını pek dokunaksız bulursa tabii değil mi?

Halil Nihat Bey'in manzumeleri içinde mühim bir an-ı tarihiyi hafızalarımıza mihlayıp perçinleyen eserler de mevcut. Bunların belki en güzellerinden birisi olmak üzere Ferit Paşa'nın Paris seyahatini tasvir eden nefiseyi intihab edeceğim: "sulh konferansında" unvanını taşıyan bu müseddes, Fuzûlî'nin mahut ve meşhur bediasını taklit eden bir eda ile başlıyor:

Vâsıl olanda Paris'e Predok ve Permesar
 Erkân-ı konferansa salup havt bî-şamar
 Attım konferansa şöylece bir nezire-i vakar
 Fark eyleyüp yüzünde o dem reng-i izfirar

Geldim sizinle bahis ve cidale dedim, dedi
 Sihr-i beyân-ı sezâ-yı dehânındurur senin

Halil Nihat Bey Ferit Paşa'nın hepimizi hâlâ hayret ve nefret içinde boğan ahmak talakatini nakl ü hikaye için diyor ki:

Tevhit edip (rıza) ile efkâr-ı hikmeti
 Dört devletin ricaline saçtık belagati
 İzhar kıldık anlara binlerce hamiyeti
 Gördüm reis ısırmada engüşt-i hayreti

Bâ'is nedir özündeki hâle dedim, dedi
 Bombardıman misali beyânındurur senin

Başından sonuna kadar kusursuz bir şaheser olan bu müseddesin bilhassa bayıldığım iki parçası var ki behemehâl kâ'rilere tekrar hatırlatmak isterim.

İşte birincisi:

Millet değildi sizlere ilan-ı harb eden
 Üç beş erâzil oldu o kayzerle bir giden
 Türk illerinden ayrılamaz zerre-i vatan
 Kıbrıs'ı ve Mısır'ı vermeyi hatta men istemen

Hûnım kılam bu yolda isâle dedim dedi
 El-hak bu söz hayal-i yamanındurur senin

İkincisi de şu:

Gördüm ki yoh belî diyen asla hitabıma
Menfi cevaplar gelir ancak cevabıma
Bakmaz ricalden biri yahşi hesabıma
Ye's ve keder gelip dil-i devlet meâbıma

Kıldım işim Huda'ya havale dedim, dedi
Çoh intizar bunda ziyânındurur senin

Halil Nihat Bey'in eserlerine mutlaka bir taraftan itiraz etmek lazımsa, söyleyecek birkaç söz hatıra gelmiyor değil.. Ezcümle ben aziz arkadaşımın hecâ veznindeki muvaffakiyetini, aruzda olduğu kadar şahane bulmadım. Mamafih hecâ vezniyle yazılmış yazılar arasında da Halil Nihat Bey'in zarafetini pek iyi belirten güzel kıtalara tesadüf ediliyor.

Bir de zannediyorum ki Halil Nihat Bey eserlerinin lisan ve edebiyat kavâidi itibarıyla pek kusursuz olması sadedindeki itinakârlığını bazı defa nükte-şinastlığı bile ikinci safta bırakacak bir ifrata vardiıyor. Halil Nihat Bey, sıcak kanlı ve tatlı dilli kaleminden saçtığı muhtelif zarafet ve nüktelerle hedefleri arasına bu âciz ve hürmetkâr meslektaşımı sık sık karıştırmıştır. Lakin arkadaşlık hatırı için mi nedir Yahya Kemal Bey'le beni daima iltimas ettiğini sevinerek ve çok müteşekkir olarak gördüm. Zira biraz fazlaca hırpaladığı kimselerin hâline bakınca ya kıskacının içine düşseydim hâlim ne olacaktı dememek mümkün değil!.. Mamafih Ali Emîrî Hazretlerine yazdığı şeyleri okurken bir parça kıskançlık duyduğumu ketmedemem. Tevekkeli insan buldukça bunar dememişler! Herhâlde hiç şüphe götürmeyen bir hakikat var:

Siham-ı İlham'ın Camii, bu kitabıyla matbuatımıza, taze, güzel ve okuyanlara cidden şetâret verecek mahiyette terbiyeli ve ciddi bir eser bahşeylemiş oldu. Kendisine tebrikatımızı arz ederken yeni nefiselere muntazır bulunduğumuzun beyanını unutmamalıyız.

Sene 1923

EDEBİYAT NE SULARDA?

- Bizim vaziyetimizin ağlanç olduğu malum. Fakat acaba edebiyatımızın hâli nasıl?

- Azizim, gülünç!

- Yok canım? Mütarekeden beri büyük bir değişim filan mı oldu?

Ben yine eskisi gibi kırık düzen devam ediyor zannında idim.

- Nasıl söylemeli bilmem ki! Mütarekeden sonra edebiyat 1815'den sonra Avrupa'nın hâlini andırıyor!

- Ne gibi?

- Napolyon'un devrilmesini müteakip bütün Avrupa ihtilâlden evvelki vaziyeti tesis etmeye çalışmamış mıydı?

- Evet!

- Mütarekeden sonra, yani ittihatçıların tamamen sukutu üzerine edebiyatta da aksülamele benzer bir hareket başladı. Malum ya; nasıl ki (1789) u takip eden senelerde ihtilâlciler bütün eski müessesatı yıkarak yeni (prensipler) dahilinde bir cemiyet tesis etmek istemişler; ve bu maksatla büyük inkılaplar yaptılar; ittihatçılar da bir taraftan millî ticareti tanzim ederken diğer taraftan aruz ve hecâ vezni meselesini halle koyulmuşlardı. Bir çok muhalifi nasıl Sinop'a gönderdilerse terkipleri, izafetleri de hudut haricine çıkarmak istediler! Servet-i Fünûn'dan miras kalan her şey tehcir ve taktil edilmek lazım geldi. Süleyman Nazif Bey'in Sâbık Talat (Paşa) ile Ziya Gökalp Bey'e bu kadar infiali başka nedendir zannediyorsunuz?!

- Peki ama, lisanın daha sadeleşmesi, terkiplerin azalması fena mı?

- Böyle bir iddiada bulunduğum yok! Ben sana şimdi olanı söylüyorum! Yalnız ittihatçıların bir tabiatı vardı: En hayırlı, en güzel, en necib emellere, gayelere el uzatmak ve onlara merkez-i umumide damga vurduktan yahut bandrol yapıştırdıktan sonra icap edenleri piyasaya çıkarmak... Onun için bu memleketin felahı namına tutunulabilecek ne kadar cankurtaran varsa -maalesef- milletin nazarında şüpheli mahiyet aldı. Misal istersen? İşte meşrutiyet, işte hürriyet fikirleri! İşte milliyet, lisan, ve edebiyat meseleleri!

- Buna itirazım yoktur! Fakat sen, biraz sadetten çıktın! Şu son ayların edebiyatından bahsedeceğine, bütün inkılabın siyasetine geçmek istiyorsun!

- Doğru! Benimde buna itirazım yok! İşte sadede giriyorum: Dedim ya, ittihatçılar zamanında hecâ vezni mevki'-i iktidara gelmişti. Bugün aruza rücu eden nice şair tanırım ki o zaman parmak hesabı ile feyiz ve ikbal vasıtalarını sayıyordu.

Fakat lisan da günden güne pürüzlerinden sıyrılıyordu ve sadeleşiyordu. Sun'î hamiyet göstermek mecburiyeti duyulmasaydı belki daha samimileşecekti de!

Zira temiz, düzgün ve dürüst, hususiyle kelime kalabalığından, terkip patirtısından âri bir Türkçenin manzum, mensur güzel numunelerini gördük. Birer kitap hâlinde tam bir eser şeklinde değil, ama parça parça!. Fakat tuhafı şu ki (ittihat) yıkılır yıkılmaz bir çok adamlar sâde lisanın temelinden de, hece vezninin çatısından da şüpheyeye başladılar!.

- Doğrusu hiç dikkat etmedim! Ancak burada unutulmayacak bir şey var. (1815)'den sonra eski Avrupa'nın tamiri daha ziyade sûri bir şeydi. Ve bil-netice galiba yine ihtilalde kaldı! Memleketimizde de lisan ve edebiyat için ayn tâli' beklemeli mi?

- Fazla kehanet taraftarı değilim! Ancak emin olduğum bir şey var ki o da maziye en az benzeyen yegâne şeyin âti olduğu hakikatidir. Lisan ve edebiyatın bu hususta istisnaiyeti neden kabul edilsin. Bilhassa bizim dilimiz gibi az bir zaman zarfında çok tekâmül ettiği herkesçe muarref olan bir lehçe!. Fakat lisanın sadeliğini bir fırka ve siyaset meselesi yaparak hareket etmeyi- lakırdımızın başında söylediğim gibi- hakikaten gülünç buluyorum!.

- Azizim böyle şey gülünç olur mu? Bu cidden bir fecia!

- Öyle ise müsaade et, senin kelimeni kullanayım: Gülünç değil ağlanç!

Sene 1920

SÖZ ARAMIZDA

-1-

- Edebiyatın genç müntesiblerine-

Ahirette defter-i âmâlîmi koltuğumun altına alarak mizanın önüne geldiğim zaman sorsalar ki:

- “Sence dünyadaki günahlarının en büyüğü hangisidir?”

Bilir misiniz cevabım ne olacaktır? İşte: İbtida büyük bir mahcubiyetle başımı önüme eğeceğim ve ağızımdan işitilir işitilmez bir sesle bu kelimeler çıkacak:

- Edebiyat merakı efendim!

Sonra secdeye kapanarak “Aman ya Rabbi! İnayet buyur, ben ettim sen etme!. Başka her günahımın affolunmasına razıyım. Fakat şu kâfir edebiyatı bu kadar sevdiğim için behemehâl cehennemın en sıcak yerinde, hem terleyeyim, hem yanayım!” diye feryat edeceğim. Şayet, Rabbim inayet buyurup da bu tazarruumu kabul etmezse hâlim ebediyen haraptır. Çünkü başka hiçbir suretle gerek edebiyattan ve gerek kendimden hıncımı almağa imkan tasavvur edemiyorum!

Sizler de -dostlar başından ırak- aynı derde müptela olduğunuz için bunu pek iyi anlarsınız. Ve sizinle bu dert ortaklığıdır ki beni bugün bir karara sevk ediyor. Yani hastalığımın bazı safhalarını size anlatmak arzuluyorum. Yabancılar için şu karardan daha can sıkıcı bir şey olamaz. Ve zaten o bî-günahlara, bizi kemire kemire böyle dünya ve ahreti harap bir hâle getiren mikrobu sirayet ettirmek cinayettir! Lakin biz kendi aramızda tıpkı aynı hapishanenin tavanı altında toplanarak birbirlerine sebebi-mahkumiyetlerini itiraf eden mücrimler gibiyiz. Çünkü hangimizin hangimizi ayıblamağa yüzü olacak?

İşte ben -kulağınıza kadar sokulmaya bile lüzum görmeden- açıkça söylüyorum: Ta on üç yaşımdan beri edebiyatla aramda bir münasebet vardır. Fakat ne kadar münasebetsiz bir münasebet!

Edebiyatla ben hem birbirinden ayrılamayan, hem de birbiriyle asla geçinemeyen bir karı koca gibiyiz. Benim gönlümü çok hercai, yoksa edebiyat mı pek hafif meşreb; burasını- temin ederim ki- hâlâ anlayamadım. Lakin muhakkak olan şu:

İkimizde geçmişi unutarak adam akıllı bir maişet temin etmek ve dostça, kardeşçe geçinmek için beynimizde ne kadar ahdlar, peymânlar etsek bir türlü sözümüzü

tutamıyoruz; ve aramızda mutlaka kavga yeniden başlıyor. Lakin bir kere de birbirimizden ayrıldık mı –onu bilmem- fakat bende hiçbir huzur ve sükûn kalmıyor. Hem ona karşı lakayt görünmek istiyorum, hem de kendisine ait en ufak bir haberin kulağımdan kaçmasına tahammül etmem kâbil değil!.

Çok defa kendi kendime düşündüm: Edebiyat, tıpkı vefasız, hoppa bir metres gibi benim bütün dimağımı, zamanımı, târumâr ediyor, yiyor, bitiriyor. Sonra bana verdiği şey ne? Tamamen hiç! Hatta öyle de değil! Bilakis, bir gün beni bütün insanlar nazarında mahcup edecek, en acı tenkitlere, alaylara uğratacak gülünçlüklere sevk ediyor. İlham ettiği eserlerin hiç kıymeti yok. Sonra onları bastırmak, halka dinletmek için gönlüme doldurduğu hevesin derecesi nâmütenahi!.. Hayır artık aldanmayacağım; ve ciddi bir adam olmanın çaresine bakacağım..

Bunu böyle düşündükten sonra hayli defa (mevkii-i tatbiki) koyduğum oldu. Ve sigarayı terk etmek isteyip de kendisine itimat edemediği için kutusunu denize fırlatan müptela gibi bende beş altı defa kitaplarımı sattım. Ve o kadar hürmetler, muhabbetlerle eserlerini ciltlettiğim, resimlerini topladığım edipleri, şairleri nisyanımın en uzak diyarına nefyederek kalebentliğe mahkûm ettim. Ve nihayet sevgilisinden intikam almak için onun rakiplerine kur yapanları taklit ederek fennin, ilmin önüne diz çöktüm. Onlara iştiyakımdan, muhabbetimden bahse başladım. Lakin yine olmadı, yine olmadı!

Bir gün mesela bir dostun ağzından işittiğim yeni birkaç mısra, yahut başkasının elinde bulup sahifelerine göz gezdirdiğim bir kitaptaki nefis sahifeler bütün kararımı, alt üst ediverirdi. O zaman içine dehşetli nedamet hücum etmiş bir mücrim gibi yine edebiyatın ayaklarına kapanarak “Affet beni! Affet beni!” diye yalvarır, ve “seninim, artık ebediyen seninim!” diye yeni âşık olmuş coşkun mektep çocukları hâlinde hezeyanlar söyledim. Ama bu kaç defa böyle oldu. İtiraf etsem belki inanmazsınız. Haydi bunun üzerine yeniden kitap toplamak iptilas! O vakit üstümü, başımı, yiyeceğimi, içeceğimi unutarak elime geçeni kitapçı dükkanlarının kasasına tevdi devresi yeniden geliverirdi. Aynıyle evini, barkını, yıkıp berbat ettikten sonra yeniden kendisine yuva yapmak kaygısına düşen kararsız serseriler gibi!.. O vakit fen kitaplarımı, ilim mecmualarını yok pahasına satarak bu paraları, elden çıkardığım eserleri yeniden almağa tahsis ederdim. İki üç sene evvele kadar bu böyle devam etti; fakat harp senelerinin ömürlerimize taşıdığı vagon vagon, kayık kayık musibet ve ihtiyaç arasında bir gün sınırlarım büsbütün bozuldu; ve edebiyatla bir kavga daha

ettim. Ama bu sefer ki ölüme sürece kadar dehşetli bir surette olmak üzere! Ve yine teknil kitapları derledim, topladım; ve sokağa atarcasına yanımdan defediverdim.

- Şimdi yine nedamet başladı mı?

- Evet, bende bu sualinizi bekliyordum. Fakat sizi temin ederim ki hayır!. Lakin bugün iyice buruşan alınma elimi koyup da şöyle bir düşündüğüm saniyede beynim sırf başka mahiyette fikirlere çatıyor! Öyle fikirler ki bir şaki kadar abus ve merhametsiz!

Zira otuz altı yaşına gelmişim. Ve kabiliyet namına bilâistisna her şeyim çürümeye başlamış! Ben şu andan sonra neye başlayıp da ikmal edebilirim? Ben ki vaktiyle tuttuğum bir çok şeyleri bile bitirememiş ve başaramamışım! Hem pek çok sa' ye ve yorgunluğa tahammül edebildiğim senelerde!..

Bu hakikatin kuyusuna müfekkirem kovasını daldırdıkça içinden ne kadar çamurlu, böcekli şeyler çıktığını söylemek istemem!.

“Yine edebiyata rücu et!”

Diyeceksiniz. Hâlbuki bu sefer (edebiyat) benden intikam almak istiyor. Yani bana hem lezzet vermiyor, hem de diğer bütün hayat ve zevk çeşmelerinin benim için kurumuş olduğunu söylüyor!

Binaenaleyh önünde yeni bir hayat manzarası görmek için muhayyilesini ancak gençliğine, mazisine sevk etmek mecburiyetinde kalan mefluçlar bunaklar gibiyim. Ve yine onun içindir ki benim bu kötürüm döşeğimin etrafına gelmek isteyebilecek genç malûllerden başka kimseye derdimi dinletemem. Anlıyorsunuz ki edebiyat ve sanat aşkına gönlünü verenlere, kendi günahımı anlatmaktan başka yapacak şey benim için artık kalmamıştır. O sebeple şu sütunlarda tevali edecek yazılarımı münhasıran, genç, taze ve zinde zekâlara doğru uzatıyorum. Ve yine o sebepledir ki bunların hepsine birden şu ismi verdim: Söz aramızda!

Sene 1920

SÖZ ARAMIZDA

-2-

- Edebiyatın genç mübtelalarına-

Edebiyat ve edipler hakkında şimdiye kadar o derecelerde çok fikir değiştirdim ki bugün artık ne kendime itimadım kaldı ne de başkalarına! Tâ çocukluğumdan, yani şiir, roman ve tiyatro gibi şeylere delice bir muhabbet duymağa başladığım zamanlardan beri bu böyle! İtiraf ederim ki haklarında fikir ve kanaatim az çok katılmıştır, zannettiğim büyük edipler için bile zihnimde, hissimde bazen yine sallantılar oluyor! Ekseriya kendi kendime şöyle düşünüyorum: Bu edebiyat bahislerini, falan fikirleri bir hakikate ulaştırmağa yarar yollar, vasıtalar diye kabul etmemeli. Bu bilakis bazı kelime, hayal ve his jimnastiklerine meraklı adamların sevdiği ve keyif duyduğu bir spordur. Bilardo oynamak, kürek çekmek, papağan beslemek gibi bir nevi eğlence, bir nevi kalem ve çene eğlencesi! Fakat insanın midesi dolu ve birazda -zihni diyemem- endişesi boş olmak şartıyla!

Bazı zamanlar, şu yukarıdaki zanların yahut iddiaların en kuvvetli muarızını yine benim. Edebiyat o vakitler nazarımda fevkalade bir ehemmiyet alıyor. Onu -tabii beş on sene evvel duyduğum, aşk, tahassür ve iştihakle değil ama- yine şöyle böyle pek cazip, pek derin, pek füsunlu bir şey diye görüyorum... Ve ezgin, nevmi, saatlerimde adlarını bile anmaktan sinirlendiğim muharrirler, şairler ve romancılar yine gözümün önünde kanı sıcak, beşuş ve munis simalar oluveriyorlar. Fakat artık, roman tiyatro, tenkit okumaya hemen hemen tahammül edemiyor gibiyim.

Son zamanlarda Yakup Kadri'nin İkdam'a yazdığı bentleri bile biraz zorla okudum. (Okumamış!) diye ayıplanmadan korkarak! Hâsılı, kendimce fevkalade dereceden biraz aşağı olan nesir iştihamı celp etmiyor. Bir takım inatçı, sinirli ve genç yoldaşlarımız ne derse desin, bir parça bayat bulmakla biraz yine Cenap Bey'i herkese tercih ediyorum.. Lakin manzum eserlere karşı henüz vefakârım. Manzum eserler çok defa mensureler kadar uzun olmadığı için! Sonra nazmın birkaç beytini, kıtasını gözden geçiriverince eserin okunmağa değer bir şey olup olmadığı anlaşılır. Sözün kısası, ihtiyarlamışım da eziyete tahammülüm kalmamış! Mamafih efsane gibi, mefsane gibi uzun neşidelerin manzarası gözlerimi fena hâlde korkutmağa başladı. Şu harp seneleri ruhumu, vicdanımı o kadar yıldırılmış ve keçeletirmiş ki tarif edemem! Şaka

söylemediğime emin olun; yeni yeni şairleri, nasirleri gördükçe adeta hayret ediyor ve sersemliyorum. Dünya yüzünde hâlâ böyle mahlukat bulunuşu bana rüya gibi, masal gibi geliyor ve kendimizi, yani benim mensup bulunduğum batnî, böyle şeylerle uğraşan son ve münkarız bir nesil telakki etmek isterken bizim eski dertlerimizle malûl, yeni yeni ve taze taze liyakatler görüşüme hayret eder gibi oluyorum. Hâlbuki bundan daha tabii ne var? Sonra evvelce hiddetlenerek karşıladığım bir hâli anlamağa başladım: Evvelce gelenlerin arkadan yetişenlere biraz lakaydı ve istihfafla bakışı. Vaktiyle ben buna ne kadar sinirlenir, hiddet ederdim. Hâlbuki şimdi eski kızgınlığıma teessüf için bile üşeniyorum doğrusu.

Buraya kadar sâde kendime ait duygulardan, değişimlerden bahsettiğim için belki mazur görülürüm. Fakat şimdi cesareti daha ileri götüreceğim ve belki bazı edebiyat tutkunları kızacak. Diyeceğim ki kendimde edebiyat ve edipler hakkındaki telakkiler, kanaatler, sevgiler ve nefretler nasıl zaman zaman kalıptan kalıba giriyorsa başkalarında da öyle! Bundan yirmi sene sonra. Bugünkü hayallerine, bugünkü fikirlerine sadık kalmak lüzumunu hissedecek hiçbir genç tahayyül etmiyorum. Onun için eskilerin yenileri, ve mütekâbilen yenilerin eskileri değil, hatta aynı insanın on, on beş sene içinde kendi muhtelif kendiliklerini anlayamaması pek zarurî!

İstanbul'da sanat ve edebiyat hakkındaki lakırdılarını en büyük zevk ve gıpta ile dinlediğim ve pek vâkıf-âne bulduğum birkaç kişi vardır; çok dikkat ettim. Bu birkaç kişinin bile hiçbir zaman bir dediği diğerine uymuyor!.. Zaten sanat ve fikir âleminde her gün aynı davayı tekrar eden adamlardan ziyade iç sıkıyan kim vardır ki?.

Sonra işte hepimizin müştereken kabul ettiğimiz diğer bir hata: Kendi doyunluğumuzu, bezginliğimizi unutuyoruz da kusuru çok defa hiç suçu olmayan zavallı eserlerde arıyoruz.

Gayet leziz bir maddeyi çok severek pek ziyade yemiş bir adama yeniden onu ikram etseniz zavallı hiç de memnun olmaz. Midesi pek dolu bir adamı, hatta en nefis bir yemek sofrasına davet etmek kadar biçareye girân gelecek ne teklif vardır? Bizler, yani edebiyat iştihası hatta oburluğu içinde ona ait her şeyi bir çok yemiş olanlar az çok öyle bir adam mevkiindeyiz. Onun için içimizde tiksinti, sinirlilik ve müşkülpesentlik filan var. Vaktiyle hoşumuza giden şeyleri yavaş yavaş tatsız, cazibesiz ve bayatlamış buluyoruz. Hâlbuki kabahat eserlerin değil bizim. Saniyen aynı eserin bizim çocukluk, gençlik ve âşıklıkla lakaytlık devrelerimizde tesirleri tamamen ayrı. Fazla olarak daha

beynimiz iyice yorulmadan evvel okuduğumuz bir kitap, bizim zihni teşekküllerimizde mühim yer tutuyor ve bize çok büyük görünüyor; sonra aynı zihin, biraz toramanlaştı da yakasını, paçasını topladı mı, kendisi bütün amillere karşı azamet satmağa ve onları beğenmemeye başlıyor. Hâlbuki dikkat etsek göreceğiz ki dün bayılıp da bugün gülünç bulduğumuz kitapların bazıları, onları bize gülünç bulduran fikri terakkinin başlıca sebepleridir. Şu hâlde değil sâde diğerlerinin telkin etmek istediği kanaatleri, hatta kendi şahsî telakkilerimizi, temayüllerimizi de büyük bir itina ile kontrol etmeli! Lakin hangi neticeye vâsıl olmak için? Evet itiraf ederim ki günün birinde bazı fikirlerimiz kıkırdak hâlinde çıkarak iyice taazzum etmiş bulunuyor. Fakat acaba bu merhale neyi ifade eder? Bizim kemale hakikaten gusulümünü mü? Ben hiç öyle zannetmiyorum!. Vehmim şu ki, -görüyor musunuz, vehim diyorum- o bizim zirve, dediğimiz şey, artık yürümeyen, kıpırdamayan, değişmeyen, binaenaleyh tekâmül halkasını kapamış olan bir şeyin mukaddimesidir. Yani -tantanalı olsun diye terkiyle söyleyelim- münteha-yı kemâl değil, mukaddeme-i zevâl!

Sene 1920

OKUMAK BAHSİ

Bizi sevenler de, sevmeyenler de kusurlarımızı sayarken okumadan henüz lezzet alamamış adamlar olduğumuzu söylerler. Hakikaten kütüphanelerin azlığı, mevcutlarına da devam eden kimselerin büsbütün mahdudiyeti öteden beri herkesin bildiği hakikatlerdendir. Sathi nazarlarımız ancak yevmî gazetelerin birkaç sütununu yaladıktan sonra çoğumuz -belki okumaktan kurtulmak için- kıraathane ismini verdiğimiz mâlâyânî yurtlarına hemen koşuyoruz. Kitapçı dostlarımız daima alım satım olmadığından bahsetmektedirler. Mamafih yine hepsinin de zengin olduğunu yine kendi arkadaşları mütearrif! Fakat bu servet, okuyanların kuvvetinden değil, yazarların zaafından geliyormuş. Her ne ise. İnsan burada okumak tavsiyesini biraz fazlaca tekrar ederse çok defa şöyle tekdirlî bir suale muhatap olduğunu gördüm:

- Sanki sen okudun da ne oldun?

Hakikaten öyle; okuduk da ne oldu? Fakat işi biraz derinleştiriyorum. Evet bir şey olmadı; lakin acaba ne okuduk ve nasıl okuduk? İşte bu iki sorunun cevabını ararken der ki bütün şu memleketteki kâri'lerin yüzde doksanına da, kendime de derin derin acımak ihtiyacı duyarım.

Biz okumamaya o kadar inat etmişiz ki vaktiyle ağabeylerimiz bize iyi kitap arayıp bulmak iktidarını değil, alelade bir kıraat kabiliyetini verebilmekte bile çok zorluk çekmiş; bu katiyen muhakkak!

Ancak adımlarını yavaş yavaş atan, fakat herhâlde vücudu sevinç veren bir terakki var ki inkar etmek günah olur. Düne nispetle bugün kitap sahifesi çeviren parmakların adeti hayli artmıştır. Buna hamd etmeliyiz, sonra adeti artan bu okuyucu sınıfı arasında hanımlarımızın nispeti insanı cidden müteheyyic edecek bir tezayüt gösteriyor. Arzumuz ve ümidimiz budur ki artık şu cereyan devam etsin.

Lakin halkı okumağa sevk ederken hiç unutulmaması icap eden bir nokta vardır ki o da iyi şeyler okumak lüzum müteallıkını öğretmek ve fena kitapların mütalaasından -hâssaten genç ve taze zekâları tahzir etmek vecibesidir. Çünkü bir kere bin kâri' içinde iyi bir kitap okuyabilenin adedi pek azdır. Ondandır bu iyi kitabı iyi okuyan ve ondan müstefit olmağı bilen kimseler büsbütün mahdut bir ekalliyet teşkil eder. Karmakarışık yemekler nasıl ki vücuda muhtaç olduğu gıdayı vermiyor ve bizi hasta

edip zayıflatıyor; fena kıraatlerde tıpkı öyle bir dimağı su-i hazm tevlit ediyor. İnsana gerek cismanî ve gerek fikranî ta'blar, buhranlar veriyor.

Ekseriyet, yemeğin en ziyade besleyenini değil, me'kulatın en lezzetini aradığı gibi kâri'lerde kitabın zekâyı, vicdanı doyuranını aramaz, insanı eğlendirenini, teheyyüc edenini ister. Şu sebeple kâri'leri en büyük kalabalık teşkil eden kitaplar ekseriya romanlardır. Bir çok muharrirler, okuyanların zayıf damarına iyice öğrenmiştir. Kâri'yi bir kere yakaladı mı artık zavallıya sahifelerle, fasıllarla, hatta ciltlerle masal yutturur ve bîçare kâri' bazen sevdiği müellif aleyhinde ufak bir tariz yapılmasına bile tahammül edemeyerek mütemadiyen okur. Romanların içinde fevkalade güzel, fevkalade mühim ve sanatkârane olanları var (Avrupa kitaplarından bahsediyorum). Lakin altı aylık bir çocuğun mesela kutlet veya havyar yiyememesi ne kadar zarurî ise o nefis ve mükemmel romanları her yaşta ve her seviyede insanların okuması fikir ve ahlak hıfz-ı sıhhati, nokta-i nazarından öylece labüttür.

Pek meşhur ve muazzam eserler vücuda getirmiş bazı Frenk üdebâsı, kitaplarını evlatlarına ithaf ederken, o kitapları çocuklarının hangi yaşta ve binaenaleyh hangi derece-i kemalde okuması lazım geleceğini de yazmışlardır. Cemil Paşa'nın şimdi belediyede tatbik etmek istediği ahkâmı bir hayır sahibi çıkıp da bizim okuduğumuz şeylere teşmil etse ne büyük lütuf olacak! Bugün eski hararetim kalmadı ama çocukluğumda çok âteşin bir kâri'dim. Ve zavallı beynim, abur cubur yiyerek midesini berbat eden insanların hâlini almıştı. Çünkü mütemadiyen okurdum ve kabuğunu soymadan çöpünü çekirdeğini çıkarmadan yemiş tıkinan aç gözlü çocuklar gibi okurdum. Felaketimi görüp acıyanlara bana az çok doğru yol göstermek isteyenlere de hiddet ederdim. Bütün o gayret ve yorgunluğumun hülâsası olarak zihnimde ne kaldığını düşününce bugün derin ve acı bir yeis duymamak kâbil değil! İşte elîm, gönülden gelme bir itiraf!

Cismanî kuvvetleri, henüz inkişaf etmemiş ve fikrî, ahlakî melekeleri de körpe olan mahlukların yiyeceğine, içeceğine, yatacağına, kalkacağına -bazen mutaassıbâne surette- karışıyoruz da, niçin aynı mahlukatın manevî me'kulat ve melbusatı demek olan şeyleri ihmale layık görüyoruz?..

Bu ihmalin cezalarını tedris ve terbiye âlemine mensup olanlar vazıhan görmeye başlamışlardır. İnanılmayacak şey; fakat doğruyu söyleyelim, henüz resmî mekteplerimizin en mühimlerinde bile muhtelif sınıf ve yaştaki efendiler için hüsni-

tertup edilmiş kütüphanee ve kıraat programı yok gibidir. Çok zeki, çok çalışkan bir hayli efendinin ellerinde bile en lüzumsuz ve saçma kitapları benim kendi gözlerim çok kere görmüştür. Lakin o efendiler “peki ama ne okuyalım?” dedikleri zaman dolgun ve doyurucu bir fihrist yapıp kendilerine veremediğimi de itiraf ederim! Mamafih ne olursa olsun taze, nazik ve cevval kabiliyetlerin, zekâların rast gele her kitabı okumamaları için, ailelerin, mekteplerin, muallim ve mürebbilerin bu hususta behemehâl rehberlik etmesini elzem görüyorum. Bugün çocuğunun okuduğuna bakmayan baba, yarın o çocuğun bir çok fikrî ve vicdanî hüsrânlarını görerek dağdâr olacağına hiç şüphe etmesin!

Sene 1920

EDEBİYATTA İLTİMAS

Büyük bir üstat demişdi ki memuriyet hayatında temin-i muvaffakiyet için iltimastan sonra en müessir vasıta şahadetnamedir. Bunu böyle olduğu şüphe götürecek şey değil. Lakin edebiyatta şöhret ve itibar kazanmak istersen ve şayet elimizde tavsiye namemiz falan da bulunmazsa acaba yalnız ehliyet ve liyakat bizi arzumıza nâil edebilir mi?

Şu son zamanların sanata müteallik tevcihatını gördükten sonra bu meseleye yeniden merak ettim. Unutulmamıştır ki sâbık hükümet zamanında bazı muhalifin damga veya bandrolünü taşımayan her şey sahte addedilirdi. Hatta bazen -tabir-i resmisi ile- müstelzem mücazat olurdu. Doğru söz, hamiyet ve namus ve hatta iktidar bile!. İcap eder ki bu meziyetlere sahip olanlar, mallarını bir kere o mevkilere depo etsinler. Ondan sonra oraların hamiyet mütehasısları, - tıpkı gümrük kimyagerleri hâlinde- getirilen emtiayı (marzi-i âlî) dairesinde tahlil edip rapor verirlerdi! Önce bu muamele bitmeli idi ki bilahare vatanperverlik imtiyazı, büyük adamlık buyruktusu yahut şeref ve liyakat alâmet-i farikası alınabilsin!

Biz böyle diplomalı mütefekkirlerle şair ve romancıları çok gördük. Hatta bunlardan bazılarının -bâ-irade-i hususiye- bir hakk-ı tahakküm iktisap ettiğini bile duymuştuk.

Ezcümle Mehmet Emin Beyefendi amcamızın şiirlerini -edebiyat âleminde her türlü taarruz ve tenkitten masûn kalemleri için- adeta jandarma muhafazası altında, seyrüsefer ettirirlerdi. O zaman yazı yazmaktan şimdiki kadar yılmış değildim. Çolak ve kambur bazı (müvellidât-ı kalemiyem) de vardı. Düşündümdü ki ben de lazım gelenleri umumiye göreyim ve artık eski elhâddan vazgeçerek hak dinini kabul etmeye karar verdiğimi söyleyeyim! Ve bundan sonra (zâde-i tab'ım) dediğim şeyleri zamanın sicil-i nüfusuna kaydettirmek için teşebbüste bulunayım! Zira böyle yapmazsam, vücuda getirebildiğim yazıların muteber olması şöyle dursun, fikriyat âleminde hukuk-ı medeniyeden ıskat edilmesi bile imkansız görünüyordu. Fakat tali' aleyhimde hareket etti. Zira eserlerimin muayenesinden yalnız iktidarsızlığım değil diğer bir takım istidatsızlıklarında tamamen tebeyyün eyliyormuş dediler. Kulakları çınlasın; bir çok meziyetine ziyadesiyle hürmetkâr olduğum Ziya Gökalp Bey bana bütün hiçliğimi şöyle anlatıverdi idi:

- Senin bir maksadın var ki şu: Bizleri çimdikleyip halkı güldürmek!

Cârî olan siyasete intihap ettiğim mesleğin kutren meakis olduğunu ben de teslim ettim. Çünkü o devrin mesleği daima hükümeti okşayıp halkı ağlatmak prensipi idi.

Mütarekeden sonra ilmi, edebiyatı tamamen unutmuştum. Memleketin başımıza çöken tavanı altında hurdahaş olmuş aceze arasında bulunuyordum. Makale, şiir ve mecmua gibi şeyleri işsiz güçsüz kimselerle mektepteki derslerine çalışmayan bazı gençlerin vakit geçirmek için müracaat ettikleri tadı kalmamış bir eğlence diye telakki ettimdi. (maalesef henüz müfekkirem bu sakîm kanaatin elinden yakasını kurtaramamıştır) isimlerini yukarıki satırlarda söylediğim zihin jimnastiklerine tekrar döneli şurada ancak iki ay oluyor..

İsimlerini herkesin pek iyi bildiği beş altı ihtiyar ve genç istisna edildikten sonra hepimiz ne vaziyetteyiz bilir misiniz?

Vaktiyle men‘-i ihtikâr komisyonunun kapısı önüne toplanıp bir kere içeriye sokulmak için çıldıran vesika taliplerini tanzir ediyoruz... Herkesin cebinde kendi resminin -gazeteye bastırılmak üzere yaptırılmış- bir klişesi var.. Muvaffakiyetin kapısında şayet ufak bir aralık görünse her muharrir hemen arkadaşını ezip çığneyiverecek!.. Bir çok hikâyeci, şair ve mütefelsif, mecmuaların eşliğinde, gazetelerin kapısında bîçare ve iltimasız beklerken diğer bir takım meziyet fukarası, fakat şık ve mükellef kılıklı kimseler içeriye giriyorlar. Ve bütün muharrirler heyet-i tahririye odalarında bir taraftan bu yeni tâli‘ gözdesinin eseri aleyhinde kahkahalar savurup hicivler söylerken diğer cihetten ferdâda çıkacak gazete nüshası için, şişkin fakat manasız reklam kelimeleri arıyorlar... Öteki mağdurin sınıfı ise hayatın bütün acezesi gibi titremekle ve dişlerini gıcırdatmağla meşgul!. Anlaşıldı ki yalnız insanlar değil kitaplar da, yazılar da tâli‘ in iltimas ve sahabetine muhtaç imiş! Âkil Koyuncu Bey bir çok emekle İfijeni (Iphigenie) nazmen Türkçe’ye nakletti. İbrahim Alaattin Bey’in ilk gençlik hakkında pek müfid ve terbiyevî bir eser yazdı. Bazı mütercimler, harbe ait ve meşhur birkaç kitabı lisanımıza naklettiler. İlme, fikre karşı iman besleyen birkaç genç, büyük bir iffet ve itina ile Dergâh Mecmuası çıkarıyor. Bunların intişarını müteakip, matbuatta ciddi bir alakadarlık görüldü müydü? Pek belli ki bir muharrir, eserinin iyiliğinden ziyade ondan bahsedecek arkadaş önceden düşünüp hazırlamazsa bîçarenin işi Allah’a kalmıştı!. Bunu artık hepimiz anladığımız için prensipimizi değiştirdik: Mademki iyi bir şey yapmak, hem pek zor hem de daima muvaffakiyet temin etmekten

pek uzak; liyakat yokuşuna tırmanmadansa iştihar asansörüne binmenin bir çaresini bulalım! Diyoruz, zaten meziyet ve iktidardan da maksat nihaî zafer ve şöhret değil mi?..

Bu kısa ve amelî mülâhazayı taktir etmemek imkansızdır!! Arkadaşlarımızın bazıları şu fikri saç tuvaletine kadar teşmil, hatta tatbik ettiler. Beynimizin içini Lamartine, Baudelaire, Bourge'ye yaklaştırmak için boşu boşuna uğraşmaktansa, başlarımızın (kuaför)ünü Garp azamına benzetmek yolunu daha kestirme buldular. Birinci maksada ermek için seneler gayr-i kâfi, hâlbuki ikincisine yarım saat bir perükâr önünde durmak çok bile gelir!. Böyle (pratik) adamlara beceriksiz bir gıpta ile imreniyorum. Evet, muhakkak ki şimdiye kadar yanlış bir nazariye takip ettik ve sandık ki insana iptida rüyen, hüner ve dirayet lazımdır; ve “önce biz bunlara mâlik olalım; sonra şeref ve muvaffakiyet isterse bizi arayıp bulsun” diyorduk. Şimdiden sonra daha külfetsiz bir usul ittihaz edeceğiz, ve diyeceğiz ki sade meşhur olalım yeter. Meziyetimiz, ister bulunsun ister bulunmasın. Zaten bulunsa da anlayan nerde? Bu böyle olmakla beraber ben, küçük bir teklifte ısrar etmek istiyorum ve diyorum ki herhangi bir vasıta ile ismini neşretmek isteyenlerden hiç olmazsa bazıları badema cidden bir parça meziyet sahibi olmağı tecrübe ediversinler. Ve biz kârî'ler şimdiden sonra şöhreti, kendilerine ödünç olarak -tıbk-ı idane sandığından avans verir gibi- fakat onlar tarafından velev uzak bir istikbalde ma-faiz- faiz ödenmek vaadi mukabilinde verelim.. Ne dersiniz? Muvafık mı?.

Sene 1921

YAKUP KADRİ BEY'İN LABORATUVARI

Yakup Kadri Bey'in İkdâm sütunlarında güzel bir dükkânı vardır. Buna laboratuvar demek belki daha münasib olacak. Çünkü orada tıpkı büyük bir kimya-hâne gibi birçok tahlilât ve terkîbât yapılır. Zaten Yakup Kadri Bey mağazasının kapısına şöyle bir yafta yapıştırmış: (tahlil, terkip).

Ben bu dükkânın eski müşterilerindenim. Ve orada imal edilmiş pek güzel, pek temiz lisan ve zekâ nâdireleri görmüşümdür. Lakin son zamanlarda arkadaşımızın hüceyrât-ı dimağiyesi tamamen bir eczane camekanına benzedi. Bu camlıkta şişe şişe teşbih ve istiare var. Sonra çömlek çömlek İsrailiyat ve nihayet kavanoz kavanoz siyaset dedikodusu. Yakup Bey önünde bir havan, yanında teraziler, mütemadiyen çalışıyor. Kendisi bir kaşık nazariye peltesine birkaç gram edebiyat usaresi karıştırırken Ahmet Cevdet Bey'in Münih'den gönderdiği bazı kocakarı ilaçlarını hatırlıyor. Zavallı, helva pişirmeye başlamış acemi bir aşçı gibi hem vekilharçla iyi geçinecek, hem de yemeğim miyanesini kaçırmayacak... Edebî liyakate mâlik bir arkadaşı, bu derece terletici bir vaziyette tasavvur etmek, tabii, muhayyilem için eğlenceli bir meşgale olmuyor. Fakat, hayat hepimize zaman zaman bir çok ağır yükler yükletmiştir. Ben hâlden anlar bir adam olmak istediğim sebeple, dostumun ne gibi mecburiyetler altında kalabileceğini pek kestiremez değilim. Ancak dükkânın kadim bir müşterisi sıfatıyla ufak tefek bazı serzenişler yapmama kendisi bugün müsaade etsin. Muteber bir fabrika, etiketinin itibarını düşürmez. Atkinson'un mukallidleri, bana hâlis kolonya diye kuyu suyu verilerse pek müteaccib olmam. Lakin zaç yağının üzerine asıl o meşhur kokunun sahibi kendi yaftasını yapıştırırsa hayret ederim. Çünkü böyle bir hareket müşterinin emniyetini sarahaten su-i istimal demek olur. Yakup Kadri Bey şimdi böyle bir takım el çabuklukları yapmağa başladı. Hatta bunlardan bazıları o kadar aceleye geliyor ki benim kadar anlayışı basit fâniler bile kolayca farkına varıyorlar. Harb esnasında Almanya'da bir ziyafette bulundumdu; sofrâ takımlarının, yemek salonunun nefaset ve ziyneti fevkalade idi; fakat müzeyyen ve nefis tabaklar içinde biftek diye yediğimiz, havuç veya şalgam, gato namıyla yuttuğumuz şeyde saman hülasası yahut minder katığı idi zannederim. Arkadaşımızın ekser makaleleri de şimdi öyle olmağa başladı. Çünkü Yakup Kadri Bey iptida güzel prensiplerle söze başlıyor. Bunların çoğu, âkil ve mütemeddin insaniyetin pek mergub bulduğu mebdelerdir. Binaenaleyh bizde

zannediyoruz ki böyle temiz, musaffa harçlarla mülâhazâtını pişiren usta, makalesinin nihayetinde cidden nefis bir fikir nevalesi hazırlayacak! Hâlbuki tamam mesele oraya gelince Yakup Kadri Bey yan çiziyor! Acaba meslektaşımız bizim zâika-i tefekkürümüzü pek bozuk mu zannetmektedir? Şayet böyle ise tashih-i zehab etmesini dostumuzdan rica ederim.

Yakup Kadri Bey pekala bilir ki bir takım müteâl düsturları, kendi küçük maksatlarımızın hizmetinde otacı diye kullanmak ve yalancı şahitliğine çağırarak büyük mefhumlara karşı pek gayr-i layık bir hakaret ve hatta tecavüzdür.

Bilmiyorum; müesses ve mukannen olan prensiplerin kanundan, daha zi-nüfus ve bîtaraf bir bekçisi olabilir mi? O, kendi hududuna, tecavüz edenleri tenkil edecek yegâne nöbetçi değil midir?. Zannetmem ki arkadaşımız kanunu gâh düstur sahifelerinde uyuklayan bir tiryaki, bazen de herhangi birimizin arzularımızı zorla tatbik ettirecek bir fedai veya silahşör diye tasavvur etsin! İtiraf ederim; İkdam muharririnin lakırdı arasına karıştırdığı bazı kelimelerde eski bir divan-ı harb çeşnisi var.

Adaletten, hürriyetten bahsettiği sırada sık sık düğmesini çözerek koltuğunun altındaki saldırmayı gösteren bazı devr-i sâbık baltacıları hâli Yakup Kadri Bey'in üslubuna niçin ârız oluyor?

Yoksa bu benim vahimemin mahsulü mü? İnşallah öyledir. Arkadaşım misal isterse kendisine İkdam'ın şu yakınlardaki nüshalarından hemen onları tedarik edivereceğimi şimdiden vaat eyleyebilirim.

Yakup Kadri Bey'den rica edeceğim darülmesaisinin istihzaratına lütfen biraz dikkat etsin. Malum ya; harb içinde de yediğimize un ve ekmek derlerdi ama midemize giden maddenin süpürge çöpü olduğunu biz pekala bilirdik. Binaenaleyh mağşuş ve merdud bir neticeyi, iptida rahmanî ve asil bir takım mantık kaziyelerinin kucağında oyalamak hem safsatanın en sevimsizidir, hem de sıhhat-i tefekkürü muhtell olmamış zihinleri hiç aldatmaz. Bu olsa olsa, taaffün etmiş bir maddeyi ipekli kağıtlara sararak, süslü, çiçekli kutulara koyduktan sonra bir de muattar kurdela ilmeğine geçirmek nevi'nden bir hareket olur. Hâlbuki dürüst muamele gören bir tezgâhtar, her şeyden evvel okkayı dört yüz dirhem tartmalı! (Ambalaj) muamelesi sonraki iş!

KONFETİ NEVİ'NDEN!

- Sırça Köşkün Çakıl Taşları-

“Camdan evde oturan başkasının penceresine taş atmamalı” mealinde bir söz vardır. Hâlbuki mahfuz ve kuytu bir gazete köşesinde kendisine bir (sırça köşk) inşa ettirmiş olan ehl-i dil vatanperver arkadaşımız böyle düşünmüyor. Maamafih itiraf edeyim: Y. K. Bey’in şuraya buraya attığı küçük taşlar (konfeti) hafifliğinde! Zira artık ihtiyarladığını iddia eden “genç edibin” ifadesi daima pek yumuşak, pek nefis ve seçmedir.

Y. K. Bey’in geçen gün bir bendini okudum. Bir bend ki edası itibariyle yalısının penceresi önünde gecelik entarisi giyip oturmuş müreffeh ve müsterih bir Boğaziçi kibarının nakledeceği hikâyeleri andırıyordu.

Y. K. Bey diyordu ki benden “sen niye coşmuyorsun? Niçin sağa sola tos vurma hareketleri göstermiyorsun?” Diye soruyorlar. “Mesele gayet basit! Ben kılıcını boş yere havada sallayan nümayışçi silahşörlüğüne tenezzül etmem de onun için! Zaten etrafımda bir çok yaygara var. Herkes memleket büyüklerine taaruz ediyor ilh...”

Edip ve mebus arkadaşın sözlerinde cidden muhıkk noktalar mevcuttu. Fakat Y. K. Bey’in doğru olmayan bir şeyin müdafaasını, gayet şâmil ve âkilâne bir takım mefhumat-ı külliyeinin mazgalları arkasına alarak müdafaa zevahirinde ve istiğna-ı furuşane tarzda bir takım gizli hücumlar yapıyordu. Binaenaleyh meselenin biraz tozunu silmek istiyorum. İptida şunu söyleyeceğim:

Nasıl ihtiyarlığında genç görünmeye uğraşan ve bunun için saçını, sakalını boyayarak tuhaf bir kılığa girenlerin hâli hakiki bir ciddiyete menafi ise, genç ve hoppa iken gayet ağır başlı, metin ve dür-endîş bir ihtiyar şemali takınmağa çalışan kimselerin etvârı da o kadar gülünçtür.

Binaenaleyh ciddiyetin ciddisi şekil ve üslupta değil, ruh ve esastadır.

Y. K. Bey pek haklı olarak bize anlatıyor ki memleket büyüklerine, samimi ve nimetşinasane bir hürmet beslemek, onlara yardım etmek, gıll u gışsız bir gönül için farzdır. Ancak bu necib hasisayı gösteren arkadaşımız telakkisine ârız olan garib bir cimrilikle şunu unutuyor: Doğruyu sevmek ve bilâ-garaz söylemek, halkı, milleti ve büyük mefhumları her şeyin üstünde bilerek onlara bir müdafaa ve hizmetkâr olmakta medeniyetperver ruhlar için bir farıza teşkil eder. Saniyen beşeri ef’alin ahlakietini

tayin ederken (niyet ve amel) mefhumlarını beraber düşünmek lazımdır.. Muhıkk bir iddia ve meşru⁶ bir mülahazayı serd etmek -eğer bu mülahazada muemerr hasis bir maksat yoksa- hiç kimseye adem-i hürmet değil, doğrudan doğruya hakikati izaz ve doğruluğu tebcil demektir. Ve binaenaleyh muhteremdir. Ama her icra edilen tenkit, her vaki⁶ olan ta⁶riz böyle musaffa bir mahiyeti haiz bulunmuyormuş; o başka sadet. Doğru söz, fena bir maksatla söylenmiş ise garazkârane olabilir; fakat doğruluğunu gaib etmez.

Diğer bir nokta: Büyüklerin hukukunu müdafaa ediyorum iddiasını ileri sürerek bil-netice bir takım haksızlıklarıyla yapmak bilhassa büyüklerin iğreneceği bir takım küçük hareketlerdir. Ve hakikaten idealist adam -eğer kuvve-i müsaitse- böyle bir hareketi pek necabetsiz bulur.

Netice: Y. K. Bey arkadaşımızın makalesini okuduktan sonra kendisinin güç bir davayı müdafaa için gösterdiği faaliyeti yalnız şekil ve üslupça pek güzide ve mümtaz buldum o kadar. Ve Y. K. Bey'in kalemini idaredeki iktidarını bir kere daha teslim ettim. Hatırlarımıza getirmiş olduğu bazı mefhumat-ı külliye ile zekâmızı ve insafımızı intibaha davet etmiş olduğunu da iyi duydum. Lakin muhterem arkadaşın asıl zımmen iddia ettiği cihet makalede hiç mevcut değildi. Yani meselenin sabırlı, mâhir ve bîtaraf bir surette kılçıklarını ayıklayan sağlam bir hakikatperestlik!

İşte onun içindir ki yazıma şöyle başlamış bulunuyorum: Sırçadan köşkte oturan kimse başkasının penceresine taş atmamalı!

Hatta yalvaracağım, edib arkadaşım beni mazur görsün; şayet attığı taşların ağırlığını manevî konfetiden daha hafif bulursam!

KALIN BİR İNCELİK!

- Bu Sefer Konfeti Bile Değil-

Yakup Kadri Bey arkadaşımız (Sırça Köşk)'den bana bir teşekkürname yolladı. Güherçilesi bozuk bir barut gibi bir türlü infilak edemeyen o yazıda refikimiz benim için diyor ki "bu eski dost alçakgönüllüdür. Çok zamanlar selamını dahi almadığım olur. Methine teşekkür etmem, zemmine kulak asmam! O, yine bir fırsatını bulup bana hitap eder." Hakikaten öyle! Ben aziz arkadaşımız kadar müteazzım ve bâlâ-pervaz değilim. Sonra bilirim ki Yakup Kadri Bey -kendilerinden en büyük dostluk nişaneleri gördüğü- bazı dostlara bile icabında selam vermemektedir. Şu sebeple tarafımdan onun üslupkârlığına gösterilen cümle için refikimiz dudak bükerse gayr-i tabii bir harekette bulunmuş olmaz. Ancak bu hâl benim doğruyu söylememe mâni' değildir. Zira Yakup Kadri Bey birçok meseleyi pek yamru yumru, sonra gayet bulaşık ve telveli düşünmekle beraber Türkçe'yi epeyce dürüst ve şeffaf yazan bir kalem sahibidir. Kendisinin bahse ve sitayişe değer böyle bir tarafı bulunduğu için şimdide cidden seviniyorum. Maamafih asıl mesele burada değil. Davamızın esasına gelelim; o esasa ki Yakup Bey şahsiyata taalluk eden bazen hâmezî, bazen kalevî bir takım simyager oyunlarıyla arıtıvermek istiyor.

Refikimiz demişti ki: Memleket işlerine dair serd edilen mülahazalar toprağımız namına sabır ve selamet istihdaf eden mütalaalar değil, bayağı bühtanlardan ibarettir. Mebusumuz bu iddiasını ileri sürerken hiçbir istisna gözetmiyordu: Binaenaleyh ben de kendisine, dur ya mübarek! Dedim, ve izahat verdim:

Hakikati tebcilde, büyükleri tezlil manası görmek, iptida sarîh bir idrak ve temyiz şaşılığdır, sonra da beline hürmet-i ekâbir bağlamış bir nevi' politika...

İşte Yakup Bey'e tekrar soruyorum: Böyle değil midir? Ve niçin mevzu-ı bahsimiz sırf bu iken arkadaşımız, meseleyi mihverinden fırlatarak, yolundan çıkmış bir safsata katarı hâline sokmak istiyor?

Arkadaşımız benim mülahazatıma niçin hiddet eder? Bilakis kendi bücür müfekkiresinin cüceliğine teessüf etsin.

Vaktiyle de söylemiştim; ben dinde olduğu gibi hürriyette de ruhbanıyyet tanımıyorum. Ve hiç zannetmiyorum ki vatanımın velinimetlerini tekrîm ve tebcil

edebilmek için mutlaka hamiyet üfürükçülerinden (muska) almak mecburiyetinde olayım.

Arkadaşımız makalesinin ikinci kısmında asıl münakaşa mevzunu tamamen bırakıyor. İşi şahsiyata ve binaenaleyh kasvetli faydasız bir içine döküp hapis etmiş olmak için!.. Bu ikinci kısımda refikimizin bana attettiği cürümler şunlardır:

Ben gâh babamın eski paltosuyla, gâh mîrin kostümüyle gezermişim. Ben zavallı Ahmet Samim urulurken yanında bulunmak felaketinde kalmışım. Ben Talat Paşa zamanında hicviye yazmışım. Sabahattin Bey’in fikirlerini pek beğenirmişim ilh... Saniyen ne kadar “ji”li ve “ju”lu ilimler varsa hepsinde yed-i tûlû sahibi bulunmuşum. Ve Rıza Tevfik Beyvârî mütenevvi⁶ bir mütebahhirligim varmış. Şimdi de öğrendiğim şey ticaret lisanı olan İngilizce imiş! Fakat bunlara mukabil emsalsiz bir hezelci ve iğneli bir mizah şairi olmak hasisasına malikmişim ilh...

Anlaşıldı mı? Pekâlâ! İşte ben de cevaben diyorum ki (Rahmet) gibi rahmanî bir eserin müellifi olmak şerefini kazanmış bulunan Yakup Kadri Bey arkadaşına hakikaten hayretteyim. Bu ne kalın incelik, bu ne çapaçul istihza ve sonra ne sünepe bir geveleyiş içinde ne kadar pespaye iftiracılık? Onun gibi cidden zevk sahibi bir üslupçu, böyle damladığı yerde mum yağı gibi donan ve her estiği tarafa bir cumudiyye bürudeti nakleden sözleri karalamak için kalemine nasıl izin vermiş? Mamafih ciddiyeti ne derece narin olduğunu şimdi iyice öğrendiğim dostumuzun incelik hususundaki bu müfrit kalınlığına da lakayt kalmış gibi görünmeyi tercih ediyorum. Ancak kendi kendime şu iki kelimeyi tekrarlayarak: Bu ne kalın incelik!

GÖL SAATLERİ

Şu Ahmet Haşim cidden enfes adam... Göl Saatleri'ni okurken kaç kere kendisini kıskandım... Onun hezeyan söyleyişinde bile öyle tuhaf bir hususiyet var ki insanın ezberlediği inandığı bir çok şeyleri tamamıyla çelmeliyor... Doğrusu büyük muvaffakiyet!

Zannedirim ki Ahmet Haşim'i yalnız şahsen tanıyıp şiirlerini bilmeyen, yahut şiirlerini okuyup da kendisini tanımayan sanat tiryakileri, eksik bir şey yapmış oluyorlar. Ben kendi hesabıma Ahmet Haşim'in bir çok safsatasındaki lezzeti, hiçbir ukalânın mantığında bulamadığımı itiraf ederim. Zaten insan onunla konuşurken beşeriyetin kanun, kaide gibi mevzuatını, keş ve hantal, sonra pinti ve uyuşuk buluyor. Çünkü onun zihninde müdevven (edebiyat) eski bir kalem efendisi, kadim bir şube mümeyyizi gibi! Hani o eski zamandan kalma tek önlü setre giyen, kulaklarının yarısı fesinin içinde mağruk, kâtip azmanı, münşi mütekaidi kimseler yok mudur; tıpkı o mahiyette bir şey!

Arkadaşlarımın birkaç tanesi diyor ki “canım, Haşim'in nesini beğeniyorsun? Bir kere şiirlerinde mana yok!...”

Ve bazı defa söyledikleri hiçte yanlış değil! Lakin Ahmet Haşim'de manadan çok daha güzel, çok daha nûşîn bir şey var. Şayet bana bunun adı nedir deseniz kamuslarda bir kelime bulup bulamayacağımı pek iyi bilmiyorum. Lakin davamda ısrar edeceğime emin olun. Mesela melizenin bir kokusu vardır; bundan anlamak kelimesinin mefhumuyla ne istidlal edersiniz? Zannedirim ki hiçbir şey. Fakat, duyarsınız ve pek vuzuhla duyarsınız ki bu koku, adeta büyü, mucizeli bir şeydir. Sonra bilfarz bir mağara ağzında dil gibi oynayan sulardaki yeşilliklere, kıvrıntılara, titremelere bakın; bunlardan anladığımız şey nedir? Yine hiç. Fakat açıkça görüyorsunuz ki gözleriniz, harelerin cümbüşlerinden, renklerin bu sevişişlerinden bir takım teshir edici tatlar, neşeler ve ğayşler duyuyor. Bir yarasa uçuşunun silik, bir kapı gıcırdayışının asabı testereleyen seslerini işitiyoruz ve bunlardan ne anlıyoruz sanki? Benim anladığım bir şey yok. Yalnız bir bildiğim var ki birincisi, hüviyetime bazı defa haşyetler ve ürpermeler veriyor. İkincisinin bilâistisna her vakit yaptığı şey ise sınırlarıma işkence etmekten ibaret!

Şimdi şöyle bir kıyas hatırıma geldi:

Birisine deseniz ki “kekik kokusunu sever misin?” Size “bilmem, çünkü manasını anlayamıyorum!” mu diyecek? Yahut başka birine sorulsa:

“Ananastan hoşlanır mısın!”

İster misiniz ki şöyle bir cevap versin:

-Eğer mefhumunu idrak edebilirim belki!

Yapılabilecek bir çok itirazları tahmin etmiyor değilim! Hatta fennî bazı nükteler bile bu yolu adımlayan mülahazalarımın karşısına kıta-ı tarik gibi çıkabilir. Ancak, asıl işte burada. Zekâ, idrak, vâhime meselelerinin içine girdiğimiz için, bunların arasından pek kolaylıkla çıkılabileceğini zannetmiyorum. Efendim, kısa söz ister misiniz? Ahmet Haşim Bey’in elinde hisleri tebliğ ve ruhanî lezzet irtîâşlarını eda için iki vasıta var:

- Bunların birincisi?

- Mana.

- İkincisi?

- Manasızlık!

Ahmet Haşim istiyor ki sizin hassasiyetinize manevî bir telezzüz ra‘şesi nakletsin. Fakat bu lezzet transit eşya gibi! Ne idrakinizin limanında uzun uzun durup, müfekkirenizin gümrüklerinde muayene olunacak, ne de zaten mantık piyasasında sürülmek için yapılmış! Ama ben öyle şeylerden lezzet alamıyorum diyecekseniz, çok müteessif olmakla beraber, şu cevabı veririm:

- Tant pis pour vous! (Çok beklersin!)

Bir damak -Herhangi sebeple olursa olsun- çilek veya muz sevmeyen, ne yapılabılır?

Lakin böyle çetrefil, kılçıklı ve çok defa isli yazdığı için Ahmet Haşim’i, büyük bir ekseriyet tanıyamayacaktır. Ve sevmeyecektir!

Evet, gayet doğru; bu da Ahmet Haşim’in ceza-yı ameli!...

Bırakmalı kendisi bu ukubeti çöksin!

Ben Göl Saatleri’nin büyük bir kısmını beğendim. Niçin? Çünkü bana fevkalade nefis ve güzide sanat hatıraları verdi... Ve bayıldığım şeyler içinde manası kolaylıkla seçilemeyen parçalarda vardı. (Göl Saatleri) en ince saksonyalar gibi, en nefis fağfur evanî gibi... Ya o Japonkârî, yahut Çin zevkinde, etajerleri, paravanaları, yelpazeleri hatırlatan ince nakışlı, taze kıtacıklara ne dersiniz? Kolibri tüyünden vurulmuş gibi bir beyan!

Bu güzelliğin yanında mana, çok kere eski vesika ekmeği kadar katı, yani kiremit tıynetinde bir şey kalıyor!

Lakin ben bütün bunları söylerken Göl Saatleri'ni kusursuz, pürüzsüz bir kitapçık addediyorum zehabına düşülmesin. Bilakis Haşim'i, sanatın işçilik, amelelik tarafında hiç usta bulmuyorum. Kendisi bedii inşaatının tuğla, çimento, moloz ve kireci ile meşgul olunca büyük bir müteahhit melekesi gösteremiyor.

Ahmet Haşim'in bazı uzun boylu şiirlerini okurken garip bir tünel içinden geçermişim vehmini aldım. Lügat kuvvetiyle hafâyâsını biraz aydınlatabildiğim taraflarda, haşyet verici fevkaladelikler, (Acubi) müşkilat-ı zeolojiye görüyor gibiyim. Sonra birden bire karanlık içinde sarıp bir patıkaya sapıyorum.. Lakin bütün bu alışılmamış şeylerin ruhumda dolaştırdığı serin ve hoş ve bazen korkunç- bir nefes var. Hâsılı derim ki Ahmet Haşim'in kitabına bir (vitrin) içine saklı antikalara bakar gibi, hayvanat müzelerindeki doldurma kuşları, böcek koleksiyonlarını seyrederek gibi bir nazar savurmalı... O vakit tetkikin tarzı değişmiş ve istihsal olunan ilk zevk, tamamen muhafaza edilmiş olur.

Sene 1921

AHMET HAŞİM VE PİYALESİ

Aramızda garip bir şair yaşıyor:

Şiirlerinin en hârikuladesini ekseriya nesirlerinde okuduğumuz Ahmet Haşim Bey.

Ahmet Haşim Bey (Bayer Aspirin)'i gibidir. Yani onu terki eden unsurların düsturu henüz çoğumuzca meçhul demek istiyorum.

Bu insanı hayli kere zakkuma, asitsülfürige, cehennem taşına benzettim. Fakat muvaffakiyetli bir teşbih bulduğumdan hiçbir kere emin olamayarak!

Nefretle gurur ve aşka istihâle etmek isterken yüzde doksan kin ve istikraha çevrilen bir hassasiyet onu kemiriyor.

Ahmet Haşim Bey'in mesut olmasına imkan yoktur. Fakat beşeriyet bu kadar ebleh olmasa Ahmet Haşim büsbütün çıldırdı sanırım. Zira o zaman hilkatindeki hiciv tırpanı ne bulup da ne doğrayacaktı? Halbuki Ahmet Haşim Bey'in bütün haz ve saadeti, tırmalayıp yırtabileceği hamâkatlarla çirkinlikleri parçalamaktan ibaret gibidir. Belahet karşısında ondan daha müthiş ne panter vardır ne de yaban kedisi!

Ahmet Haşim Bey, fikirleri itibariyle edebiyatımızın Haccâc-ı Zâlimidir desem câiz. Mühlik ve atılgan hücumu, hamsi sürüsünü önüne katmış bir kılıç balığı gibi her gün belâhetimize satır atmaktan keyif duyar. Onun zekâsı bir mevzua döküldüğü vakit gözlerimizin önüne garip bir manzara gelir. Güya bir şişe tuz ruhu yere dökülmüşte kırılmışta ortalığı kemirmekle meşgul!

Ahmet Haşim Bey'in diğer bir hususiyeti:

Yeni olmak için eskiliği bırakmağa hiç lüzum görmemek. Türk edebiyatında yenilik için onun kadar müşkülpesent ve titiz, eskimiş ve tozlanmış karşısında yine onun kadar hiddetli ve gaddar kimse yoktur. Bununla beraber Ahmet Haşim Bey üslup ve lisan itibariyle bugünün bir çok teceddütlerini sevmez ve bunlara karşı hiç de dost olmasa gerektir.

Gaflet ettim değil mi? Kâri'lere delilini gösteremeyeceğim bir çok iddiayı birbirinin arkasına sıralamakta ne kadar isabet vardır? Bana sorsalar ki sıkılmış pamuk barutu hâline getirdiğin adama iftira etmediğin ne malum? Onun hangi eserini göstereceksin ki davayı ispat için hüccet olabilsin? Vereceğim cevabı pek bilemiyorum.

Zira bugün bahsetmek istediğim Piyale -Haşim Bey'in yeni şiir cüzdanlığı- büsbütün başka mahiyette. Gayet nefis eşyaya meraklı birisinin evinde vaktiyle fil dişiyile bağadan yapma bir kutucuk gördümdü. Bu kutu küçücük ebadı ortasında âdeta harikalar saklı durabilen hurdebîni bir müze gibiydi.

Şimdi Ahmet Haşim Bey'in Piyale'sini o kutucuğa benzetiyorum. Cidden ne ufacık şey. Hatta piyale bile değil kuş soluğu! Lakin gradosu ne kadar yüksek bir ispiro ile doldurulmuş ki insanı rü'yâvî bir şartrözle sarhoş ediyor. Piyale'yi iki haftadır cebimde taşıdım. Ve her yalnız kaldıkça onu açıp okudum. Bazılarını senelerden beri tanıdığım eserleri tekrar süzdüm. Ve hatta bunu bazen nasıl yaptım bilir misiniz? Öksürük şekeri yer gibi!

Ahmet Haşim Bey'de yeniden dikkatimi uyandıran noktalar:

Lisan eski, fakat taze. Bu lisan çok yaşamış fakat yıpranmamış, ihtiyarlamamış bir adama benziyor. Şiirleri fevkalade bir Japon yelpazesini, bir fağfuri kâse yahut Çin kârî. Bir paravana gibi eşya ile olan tersimi hasımlığını daima muhafaza etmekte. Ve anlaşılıyor ki Ahmet Haşim Bey hâlâ sanatı her türlü içtimai, siyasî ve ahlakî endişelerin çok üstünde tutan ve güzellik zarafet bahsinde diğer tâli mülâhazaların hiçbirisine tahammül edemeyen bir insandır. Kendisinin zevki titiz bir âbid ve mutaassıb bir şiir sofusu ruhunu elan muhafaza ediyor. Hem de ne hâlis bir itikat ve sadakatle!

Ahmet Haşim Bey'in küçücük Piyale'sinde aynı derece müsekkir üç tabaka mayı vardır:

1- Şairin şiir hakkındaki mülâhazalarını cem eden mukaddime.

[Ben mukaddime diyorum. Fakat bunun en doğru adı edebî bir ihtilal beyannamesi veya ultiatom olabilirdi!]

2- Küçük manzume damlaları.

3- (Şiir-i Kamer)'ler.

Ahmet Haşim Bey teknil nükte ve manalarını bize birden bire tevdi eden gayet vâzih şiirleri sevmiyor. Belli ki bu nev' manzumeler onun gözüne ablak suratlar ve inceliksiz güzellikler gibi amiyane ve kalın görünmektedir. O hâlde ne yapalım? Ahmet Haşim Bey'in bizim gibi tereddüdü yoktur.

İşte bir (Çaka) reisi gibi verdiği hüküm:

Vuzuhu kurşuna dizmeli!

Aman zaman diye yalvardınız mı, kendisinin gösterebileceği azamî müsamahakârlık şu: O kâfir vuzuhu şu hâlde şiir hududunun harcına sürmeli! Bütün ifratına rağmen hakperestâne bir asabiyetle titreyen bu satırlar çok güzel ve bazı uzak hakikatlere hayli yakın düşünceleri ihtiva ediyor. Mamafih azizliği sevsem Ahmet Haşim Bey'e şunu derdim: Şair dostum, mademki anlaşılmanın o kadar lüzumuna kâil değilsin; o hâlde meramını anlatmak için çektiğin bu kadar zahmet niçin? Ve ne sebeptendir ki anlaşılamamaktan en zalim ıztırapları duyan bir kalp, daima senin göğsünün altında çarpar? Gelelim küçük nazım parçalarına: Bunlar hakikaten birer damla renk ve kıvılcım. Bazılarını beraber okuyalım:

PARILTI

Ateş gibi bir nehr akıyordu

Ruhumla o ruhun arasından

Bahsetti derinden ona hâlim

Aşkın bu umulmaz yarasından

Vurdukça bu nehrin ona aksi

Kaçtım o bakıştan, o dudaktan

Vurdukça bu aşkın ona aksi...

Diğer:

Dönsek mi bu aşkın şafağından

Gitsek mi ekalim-i leyâle?

Bizden daha evvel erişenler

Ağlar bugün evvelki hayale...

- Dönmek mi? Ne mümkün geri dönmek

Düştüyse gönüller bu melâle!

Bir eldir ufuklardan uzanmış

Zulmet bizi çekmekte visâle...

İşte bir nefise daha:

İşveyle fısıltıyla, gülüşle

Olmuş şeb-i sevdâ yine bî-hâb

Oklar gibi saplanmada kalbe
 Düşükçe semâdan yere mehtâb...
 Buseyle kilitlemiş ağızlar
 Gözler neler eyler neler işrâb
 Uçmakta bu ateşli havada
 Vuslat demi bir kuş gibi bitâb...

Şu son kıtayı yukarıya yazdıktan sonra kendi kendime düşündüm. Ahmet Haşim Bey'in vuzuh hakkında söylediği sözlere müvâzî bir takım mülahazalar acaba tenkit bahsinde de tekrar edilemez mi? Vaktiyle yine Ahmet Haşim Bey'in Göl Saatleri münasebetiyle söylemişim: Mesela bir vanilyanın kokusu yahut akan bir suyun sesi tahlil ve tenkit olunur mu?

Münekkit, şaheserler arasında ruhunun sergüzeştlerini anlatan adamdır diyen büyük zekâ ne doğru bir söz söylemiş!

Sadetten çıkmayayım! Şimdi (Şiir-i Kamer)'lere geldik değil mi? Fakat bunlar hakkında kârî'ye söylenecek en samimi lakırdı şundan ibaret:

Al, oku ve zevk-yâb ol!

MESİH BEKLER GİBİ!

Hiç merak ettiniz, düşündünüz mü? Biz de en az terakki eden edebî nev' hangisidir? İnsan bu nokta-i istifhamı zihnine bir çengel gibi astıktan sonra ona takacak bir cevap arıyor.

Malum ya; bizim eski ve yeni sıfatlarıyla birbirinden ayırdığımız iki edebiyatımız vardır. Bunların en bariz sıfat-ı kâşife olmak üzere gösterilen seciyeleri biliyoruz. Diyorlar ki edebiyat-ı kadime bütün müsaesini eski şark edebiyatlarından, hassaten Araplarla, Acemlerden alan bir zekâ ve hassasiyet mevlûdı idi. Yeni edebiyat ise Türk müfekkiresinin Avrupaî fikirler ve zevkler tesiri altında kalmasından doğmuştur.

Hakikaten bu iki edebiyat arasında çok esaslı farklar göze çarpıyor eslâfın âsârı dindarane, padişah-perverâne ve mutlakıyet-perestâne idi. Fuzûlî'den bed' ile eslâfın en büyük şair ve edipleri bu teslisten ayrılmamıştır. Şu itibarla eski edebiyatımızı Topkapı Sarayı'na benzetebiliriz.

Ancak itirafı zarurî bir hakikat var: Edebiyat-ı kadime kendi hududu ve üslubu içinde harikulade abideler vücuda getirdi. Bunlar daima Türk dehasının mefahirinden madud olacaktır. Fakat o edebiyat şimdi bir lahden bir sandukadan başka bir şey değil, bir lahd ki içinde ölü bir mazinin mummyası yatıyor.

Yeni edebiyata gelince, onunda en canlı hususiyetini mühim bir aşî ameliyesi temin etmiştir. Bu lisanın kadim ve ananevî kütüğü üzerine Şinasi ve Namık Kemal gibi müceddidler Avrupaî ilhamlardan bir nev' kalem aşısı vurdular. O zamandan beri edebî neşriyatımız Garp âleminin alakadar olduğu bütün büyük meselelere temas etmeye başladı. Siyasî, içtimaî, ahlakî ve felsefî bir çok fikirler, lisan ve sanata müteallik bir takım yeni telakki ve endişeler bizim kalemlerimiz içinde uğranacak birer iskele oldu. Ve artık muhayyilelerimiz dar, klasik bir cendere içindeki yıpranmış kafiyeleri tekrardan yıktı ve yeni bir takım fikir mntıkalarına doğru seyahate başladı. Oralardan güzide bazı hilkatlerin neşriyat piyasasına getirip çıkardığı muhtelif emtia, bugünün gençliğini teşhiz eden zihni serveti teşkil etmektedir. Roman, şiir, küçük hikâye, hatta tiyatro... Bütün bu edebiyat nev' lerini Avrupa'yı tanımağa başladıktan sonra öğrendik. Bugün o sahalarda kendimize göre küçük büyük kahramanlarımız var. Sonra lisanımız -son zamanlarda sarf ve nahiv itibariyle uğradığı bazı zulüm ve talihsizliklere rağmen- büyük

bir yakaza peyda etti ve günden güne durulmağa başlayan bir su gibi tortularını atarak hafifleşti ve şeffaflaştı. Bunların hepsi bir nimet, hepsi hakikî bir kazançtır.

Fakat tenkidi eserlerimiz arasında en azim kalabalığı ne teşkil eder bilir misiniz? Ya arkadaş kitapları için yazılmış reklam mahiyetinde metih-nameler, yahut sevmediğimiz, şahıslarına muğber olduğumuz kimselere onların neşriyatını bahane ederek yaptığımız tarizler ve hücumlar. Daha sonra en büyük ekseriyetinde maalesef zarafet eseri dahi görülemeyen bir çok istihza ve istihfaf döküntüleri...

Edebî ve lisanî kıymetlerini ölçmek iddiasıyla elimizde evirip çevirerek hırpaladığımız neşriyatın mahiyetine nüfuz için lazım olan tahkik ve ta' mik fikrinden uzak bir takım indî iddialara çok kere tenkit diyoruz ve ekseriya yaptığımız şu: Ya teessüs etmiş büyük edebî şöhretlere, kudretlere karşı küstah ve nâdân bir kader naşına kadir-nâşinaslık yahut, fena ve ölü bazı ananelerin hakikatte gevşek, fakat görünüşte tantanalı istibdadı önünde tezellül! Hâlbuki?.. Rica ederim; cümleyi lütfen siz ikmal edin:

- Hâlbuki tenkidin manası bu mudur? Ve bu mu olmalıdır? Edebiyatımızda romancı, tiyatro muharriri ve şair, münevver lakaplarıyla telkib edebileceğimiz hayli şahsiyet tanırız. Fakat kendisine müstakilen münekkit diyeceğimiz adam kimdir? Kimdir o derin, ciddi, ve râz-âşnâ âlim ve mütetebbu' ki en geniş ihata-i ilmiyeye en ince ve nâfiz fikir tahlili arkadaş etmiş olsun? Ve bütün bu meziyetlerle beraber, kendisi her hakkı, her liyakati miligramına kadar tartmak isteyen bir hak-pesendlik şîmesine mâlik bulunsun? İşte hepimiz tenkit yazdık ve yazıyoruz. Fakat bunlar bir nevi' bol-heveslik eserinden başka bir şey mi? Zira henüz muhit-i edebimiz bile müstakilen münekkit olmanın güçlüğüne, ehemmiyetine ve büyüklüğüne karşı tamamıyla zi-şuur değil gibi görünüyor. Acaba neden?

Çünkü münekkitlik -ciddi ve yüksek manasında bir intikad demek istiyorum- pek güçtür. Ve anlaşılıyor ki büyük bir intikadçı olmak için lazım gelen fikrî ve ahlakî evsafa malikiyet, tabiatın insanlara vermekte her zaman hasis davrandığı bir mazhariyettir.

Evet, iyi münekkit olmak için adamda mutlaka pek kuvvetli bir namus-ı zekâ, bir iffet-i tefekkür mevcut olmalı ve pek derin bir anlayış kabiliyetiyle yorulmaz bir tedkik ve tefehhus istidadı! Hâlbuki biz- kısmen gayr-i ihtiyari sebeplerle- her işin en kolay

tarafına kaçmaktayız. Ve maalesef yeni yetişenler dahi! Binaenaleyh lisanımızda ciddi bir münekkit zuhuruna nasıl intizar ediyorum bilir misiniz? Mesih bekler gibi!

AKADEMİ BAHSİ

Başvekil paşa hazretlerinin son defa irad ettikleri nutukta Türkiye irfan ve zekâsına gülümseyen bir müjde var. İsmet Paşa Hazretleri bizim de nihayet lisan ve harsımıza haris bir akademiye kavuşmak üzere bulunduğumuzu tebşir ediyorlar. Öteden beri böyle bir mihver-i mülâhaza etrafında iyice düşünmüş ve hatta son zamanlarda aynı mevzua dair bazı yazılar dahi yazmış olduğumuz için bu haber bizi cidden sevindirmiştir. Türkçenin, Türk harsının bilcümle vefakâr ve hayırhahları da aynı ibtihaç içine düşmüşlerdir sanırız. İşte dilimizin her türlü derdine geniş ve müceddet bir ihata ile vâkıf ve sonra millî harsın vazifelerini müdrik lisan büyükleri için âli bir minber ve yeni bir kürsü... Akademi ne demektir? Dilimizin bugünkü başlıca ıztırab ve ihtiyaçları nelerden ibaret bulunuyor? Bunları nasıl bir tertip ile tasnif ve tensik etmeli? İmlâmız, sarf ve nahvimiz, hatta harflerimiz ne gibi ıslahata muhtaçtır ve müstakbel tekâmüllerini hangi istikamette takip etmelidirler? İlh...

Bakınız; daha ilk teemmül hamlesinde zihnimiz ne kadar kalabalık bir mesele alayının hücumuna maruz kalıyor. Hâlbuki (Akademi) kelimesini söyler söylemez bunun etrafında tekâsüf edebilecek bir çok fikir ve endişeye nispetle yukarıya çizdiğimiz birkaç istifham noktası hemen hemen hiçtir. Binaenaleyh başvekil paşa hazretlerinin verdikleri müjde bütün Türk hars ve irfanıyla sıhriyet ve alakası olanları vazife başına çağırın bir davet sedası addolunabilir. Bu sebepten dolayı şimdiye kadar akademi bahsine ait olmak üzere ötede beride tek tük belirip sönen fikirlerin badema daha aydınlatıcı bir ışıkla parlamasını beklemekte kendimizi haklı görürüz.

Biz bu baptaki mülâhazalarımızı *Akşam* kâri'lerine arz etmeyi kendimize borç bildik. Türkçenin hâl-i hâzırı hakkında şimdiye kadar vâki' olan neşriyatımızı mülâhazat-ı mebhuseye bir medhâl olmak üzere şöylece telhis ediyoruz:

1- Son yarım asır içinde Türkiye ile Türkçenin mukadderatı hemen hemen yekdiğerine müvaz addolunabilecek güzergâhlar üzerinde yürüdü. Şu itibarla ki Türkiye'de nasıl fert ve hükümet bin türlü zahmet ve musibete rağmen şarkı, Asya'yı bir takım âdât, efkâr ve tesisattan kurtulmağa çalışmış, rüşd-i millî ve medenisini aramışsa Türkçede dahi aynı temayül kendini göstermiştir. Ve lisanımız bazen tahrip ve imhaya kadar varan bir asabiyet-i istiklâl- perestâne ile mevcudiyetini bilhassa gayr-i millî anasır ve avâmilden tahlise sarf-ı gayret etmiştir.

2- Türkçenin şuurunda hâsıl olan bu intibah, edebiyatımızı münhasıran lisan-ı aristokrasisine has bir nev' kelime ve ıstılah teşrifatçılığından çıkardı. Yani evvelleri (Kamus ve Burhan) mütemevvilleriyle, Arabî ve Farsî ağniyasını ihata ettiği bir nev' sultanîyet-i lisaniye ve mutlakîyet-i beyan varken bu istibdadın yerine tekellüfsüz bir (demokrasi) kâim oldu. Binaenaleyh şimdi yazılarımızdaki edebî kıyafetin gayesi, milletin gözünü boyamak değil açmaktır. Demek ki lisanı zevk ve faaliyetimizde Cumhuriyet ilan edilmiş bulunuyor.

3- Mamafih Türkçe'de vücuda getirilen inkılaplar her inkılabın nasib-i tabiisi olan neticeden azade kalmadı: Bugün lisanımızda mumyalaşmış bir mazi için ilelebet türbedarlık etmek, yani yalnız eslafın sandukalarından feyiz dilenerek yeni faaliyet ve temayülleri abes görmek isteyen erbab-ı taassub vardır. Bunlar nevüma bir muhafazakârlar fırkası teşkil etmiş gibidirler. Tabii, maziperestlerin karşısında diğer bir zümre görülüyor; ne istediğini, nereye gideceğini bile vuzuh ve sarahatle tayinden aciz, fakat coşkun, atılgan ve yıkıcı bir sınıf... Bu iki münteha arasında kimler bulunacağını söylemeye hacet var mı? Zira her şube-i faaliyette olduğu gibi lisanda dahi müfritlerin ara yerini erbab-ı itidal işgal etmektedir.

4- Cumhuriyet mefhumunun ters bir telakkiye uğramasından dolayı memlekette hâsıl olduğunu İsmet Paşa Hazretleri'nin telehhüfle kayd ve işaret eyledikleri hâl, aynen lisanımızda da tahassül etti. Yani hürriyeti, demokrasiyi, anarşi ve tahrib manasına alan idrak düşkünleri gibi, bir takım muhteris ve bilgisiz lisan acezesi dahi açıkça bir sarf, nahiv ve imla isyanı tertip eylediler. Binaenaleyh bugün dilimizin bazı nevahisinde kavaid-i lisaniye nokta-i nazarından müthiş bir asayişsizlik, müessif bir yağma ve gâret hüküm sürüyor diyebiliriz. Çünkü gerek imla ve lügatımız, gerek şimdiye kadar tedvin edilebilmiş bilcümle sarf ve nahiv kavaidi her kalemin pâmâl-i tecavüzü olmaktadır.

Şu sebeple genç neslin zihninde zabıta-i lisaniye mefhumu günden güne daha kadit, daha gülünç bir hayalden ibaret kalıyor. Bu hâlin böylece devamı ise yarın dilimizde esaslı inzibat ve ıslahat vücuda getirecek bir teşebbüs karşısına bu günküden fazla müşkülât yığınları çıkarmaktan başka hiçbir neticeyi müfid olamaz.

5- Yukarıda bahsettiğimiz hususlar Türkçenin de yakasını paçasını toplayarak, onun lügavî hudutlarını tayin, mabed-tatbik kanun ve nizamlarını tespit eyleyecek, hatta teşkilat-ı esasiye seni en yeni ve medenî bir kafa ile tedvin edecek olan bir heyet-i münevvere, bir (meclis-i müessisân) vücubunu nâtık değil midir? Mesela bugün

muhtelif ilmî heyetler adlî, terbiyevi fennî...ilh... Âsâr-ı mütenevvia tercümesi gibi bir emr-i mühimi deruhte etmiş oldukları hâlde beyinlerinde hiçbir ittifak-ı lisanî akd etmemiş bulunuyorlar. İhtimal ki edebiyat fakültesi müderrislerinin kabul ve istimal ettikleri bir kelimeyi bilfarz kanun-ı medenî komisyonu azası reddeleyecek, yahut telif ve tercüme heyetinin muzır-ı tasvibi olmuş bir ıstılah diğer bir şube-i ilmiyece meçhul kalacaktır.

Demek oluyor ki lisan ve harsımıza nâzım ve her tarafa lazım gelen işareti vermeye muktedir bir merkezî teşkilat lazım. İşte ümit ve temenni olunur ki akademi o mühim ve âli irfan mihrakına vücut versin.

6- Akademi tesisi fikri esas itibariyle bir kere kabul edilince tabii bunun azami isabet ve muvaffakiyetle vücuda getirilmesi için muktezi tedbirleri düşünmek lazım gelir. İşte zannediyoruz ki Türkiye mütefekkir, edip ve âlimlerine düşen vazifede bu hususta memleketi tenvir eyleyecek irşâdâtta bulunmaktır. Bizim kendi hesabımıza böyle bir güzidegân-ı zeka heyeti için temenni eylediğimiz başlıca evsaf ve secâyâyı kolayca tadat edebiliriz:

Evvela, maziyi hiç ihmal etmeyen, bilakis onda istikbal için büyük kuvvet menbaaları bulan bir fikir tetkik ve ihata, saniyen, her türlü hurde-şinaslığı, tafsilat-perverliği, en büyük fikr-i teceddüd ve inkılap ile tezvic etmiş olan yüzü daima âtiye dönük bir mefkûrecilik.

Saniyen, azami hürriyetperestlik içinde fevkalade nizamperver bir “disiplin” itiyadı.

PAŞAYI ZİYARET

(M...) Paşa çok görgülü bir ihtiyardır. Kendisi senelerce Atina'da, Roma'da, Floransa'da yaşamış. Paris'te, Petersburg'da, Moskova'da uzun ve müsmer bir ömür sürmüş. Sonra Türkiye'yi karış karış biliyor. Doksan üç muharebesinden evvelki Rumeli'yi, genç Türklüğün çocukluk günlerine ait bir çok kıssaları ondan dinlemeli. İhtiyar ve sabırlı Anadolu'dan bir bahsedışı var ki cidden millî bir destan feyzine ve vecdine mâlik..

Paşanın her sanatla ülfeti, dostluğu hatta mahremiyeti ilerdedir. Çok zaman resme merak itmiş. Musikiyi pek seviyor. Şiir ve edebiyatta kendisine yabancı değil. Fakat en büyük merakı (sanayi-i yezyiniye) ve üslub-ı tefriş üzerinde mütekâsif (Sadi'nin hikaye ettiği gibi, diyor, nasıl hükemâ edebi "bî edeplerden" öğrenmişse ben de alaturkalığı Frenk memleketlerinde sevdim ve tahsil ettim.)

Paşayı vakit buldukça ziyaret ettim. Onun mihman-nüvâs hariminde lisandan, sanattan bahsetmek benim cidden büyük bir zevkimdir. Kendisinde pek güzel yazılar, resimler var. Evine fevkalade nefis çiniler, Türk kilimleri, halıları, eski elbise koleksiyonları toplamış. Bir hafta kadar evvel diğer bir iki hürmetkârıyla beraber beni de çaya davet etmişti. Yeni yaptırdığı bir iki kitap dolabını gösterdi. Tamamen hususi bir Türk şivesiyle güzelleştirilmiş nefis şeyler... Oradan lakırdı açıldı. Davetlilerden biri dedi ki.

- Paşa Hazretleri, bizde kaç seneden beri ışıldamış bir ruh var. Tabii biliyorsunuz; bunu isterseniz siz de herkes gibi (millî) diye telkîb buyurunuz. İsterseniz daha muvafık bir sıfat bulup onunla birleştiriniz. Mesele orada değil. Fakat şimdi iyice kaynamağa başlayan bu meyl birkaç vakittir eski fikirlerin kabını her taraftan tazyik ediyor.

Lisanımızda, şiirimizde, yeni yapılan binalarda -hatta siyasetimizde bile- millî temayüllerin mebrûk nişanelerini görüyoruz. Kendilerini pek iyi tanırırsınız, birkaç mimarimiz var ki bugün İstanbul'da yeni bir eser yükseltmek için yalnız Avrupa'nın klasik modellerini kopya etmeyi artık kâfi bulmuyorlar. Sonra günden güne adedleri çoğalan mecmualarda, kitaplarda da böyle bir kendimizi arayış endişesi görüyorum. Gerçi şimdiye kadar pek büyük şeyler bulduğumuza tesadüf etmedim. Fakat bana öyle geliyor ki sanatın bizim için en feyizli olan toprağını bugünlerde eşelemeye başladık. Sizin kanaatinizde bu fikirlere arkadaşlık ediyor mu? Paşa uzun mübaheselere,

münakaşalara alışmış adamların emniyet ve sâdegisiyle cevap verdi. Söylediklerinin hatırımda kalabilenini telhis edeceğim:

- Benden nazariye olarak yeni bir şey işitmeyeceksiniz. Lakin düşündüğümü söyleyebilmek için sizin de pek iyi bildiğiniz bazı mütalaaları yeniden hatırıma getirmeme izin veriniz.

Biri sıcak, biri soğuk iki cismi yekdiğerine ulaştırınca malum ya birincisi ikincisini ısıtmağa başlar. Milletlerde birbiriyle temasa başlayınca irfan ve medeniyet itibarıyla kuvvetli olanların zayıflara ilmî, fenni ve içtimaî ve daha sonra zevki hararetini yaymağa başladığı bizde de bir çok muharrirlerin tekrar ettiği vech ile - mektep sıralarına kadar dağılmış bir tarihi hakikattir. Envânını pek iyi bildiğiniz bir çok sebep, buranın irfanını Avrupa'ya tevcih ettiği zaman, aynı kanun yine istisna göstermeyerek tabii olan neticelerini doğurdu. Fakat medeniyetleri meşherlere benzetirler. İnsan onun içinde gezerken hem iyi şeyleri dirayeti nispetinde seçebilmiş hem de beğendiği şeyleri değil, kesesinin almağa müsaade ettiği eşyayı iştira edermiş. Biz de Avrupa'yı iptida yine Avrupa'dan aldığımız kifayetsiz bir ışıkla görmeye ve anlamağa başladık. Her zaman kullanılan bir teşbihi kabulle bu vaziyeti birdenbire kulübeden saraya girmiş görgüsüz bir adamın hâline pekala benzetebiliriz. Onun için Avrupa bize kemal-i mutlak numunesi olarak göründü ve onu olduğu gibi fakat acemi ve beceriksiz bir elle istinsaha başladı. Elbette bu da faideli bir şeydi. Her ressamın ilk tablolarında iptida hocasının sanatı, fırçası gözükecektir. Lakin bu daima böyle devam ederse tilmizin liyakat ve şahsiyet sahibi bir sanatkâr olmağa istidatsızlığı tebeyyün eder. Üstatların yaptığı bir sergide eserini teşhir edecek hünerver nasıl muşabbasını üzerine yalnız başkalarının ilhamını geçirmemek lazım gelirse, medeniyetin umumî meşherinde mevcudiyet gösterecek bir kavim de oraya kendi ruhunun rengini getirmeye mecburdur. Dün maalesef biz bu mevkide değildik. Bugün gelmiş olmamızı çok temenni ederim ama henüz vusûlümüzden emin bulunmuyorum. Fakat bir gün varacağımıza en büyük delil şu saatte yürümekte oluşumuzdur değil mi?...

Demin ne dedimdi; ilk kopya devresi evvelce bizim için faideli idi. Hâlbuki bugün onunda muzır taraflarını görmeye başlıyoruz. Demek zevkimiz de ipek böceği istihalesinin muhtelif safhalarını geçiriyor. Dünden kalma mütesallif ruhlar hiç nadir değildir. Bunların ca' lî ve sathi Frenkliğinden en çok eza duyan bir adam da benim. Çünkü başka hayvanların kabuğu içine girip yaşayan bazı bahri hayvanat-ı iptidaiye gibi

onlarda usaresini mass edemedikleri fikirlerin kabuklarına sığınmışlar. Ve bu memleketin tabii nefasetini göremez olmuşlar. Çünkü gözleri, ancak gösterilene görmeye alışmış. Ruhları, zekâları yolları meçhul diyarları söküp keşfedecek kadar kavi, civanmert ve cesur değil. Fakat bahsettiğiniz noktayı Avrupalılaşımağa mugayir bir şey zannetmeyin!..

Bilakis kendimizi buldukça daha Avrupalılaşımiş olacağız. Çünkü anlayışımız artmış demek olacak. Saniyen Avrupalılaşımdan benim anladığım mana şu veya bu kavme benzemek değil mücerret bir surette kavi, zinde ve cidden zeki, münevver, âlim ve nihayet sanatkâr ve ferîh ve müreffeh bir insanlığa yaklaşımdır. Binaenaleyh Avrupalılaştıkça Türkleşeceğiz. Yahut Türkleştikçe Avrupalılaşıcağız diyebilirim.

Arkadaşımız paşadan buralarda bazı izahat istediler. Verdiği cevapların hepsini Mukmi^c bulmadılar. O, bu sektelerden sonra sözüne yine devam etti.

- Hakikaten son yigirmi otuz senelik Frengâne zevkimizi her maddede gayet düşkün buldum. Çünkü tabiatı, samimiyeti bırakan her tenbel sanat sâde zeval ve inhidama mahkûmdur. Evlerimizin, esvaplarımızın, hele en zengin ve müreffeh ailelerde o eşyamızın aldığı şekil, kendimizin bir şey yapamadığımızı şahsiyetimizin tamamen kemirilmeye başladığını vazihan gösteriyor. Benim şu alaturka otamı belki bugün kendini tabiat sahibi tanıyan ve pek anlayışlı görünen bir çok büyüğümüz çirkin bulmaz. Fakat bunu açıktan açığa söyleyemez. Şu minderlerin, şu mangalın, şu döşemelerin güzel olabilmesi, yahut yalnızca çirkin olamaması ona gayet garip gelecektir. Çünkü o serbest bir zevk ve intihapla bir şeyi beğenemiyor ki! Beyoğlu mağazalarının fiyat markası gibi üzerlerine güzellik etiketi yapıştırdığı her şey o nadir ve mümtaz sıfatını mutlaka hâiz telakki idiliyor. Moda hakkındaki fikrimizde öyle değil mi? Londra'da Viyana'nın son modasına muvafık giyinmekle öğünen bir adam sadece züppe sayılır. Hâlbuki İstanbul'da Paris'in son modasına teb'ît ediyorum zanneden gafil bu zavallılığından ne kadar mesud görünüyor! Aynı hâl, lisanda da, mimaride de, hatta bütün hayatta da varlığını saklamamış. Bugün yeni bir endişe ile yapılan velev eksik şeyleri, yarını ihzar edecek müsmir mesai diye kabul iderim. Sahte, acûl ve sığ duygulu ruhlardan gelirse tesallüf yine hep bildiğimiz tesallüfler ve engin bir eser çıkaramaz.

Şunu ilave ideyim: Burada millî bir zevk ve hayatın çabucak beslenmesine hükümetin ve mekteplerin çok hizmeti olabilir. Ben dirim ki her resmi binanın, her umumi müessesenin -siz terkip sevmiyorsunuz ama!- büyük bir vakar-ı mimarisi,

lekesiz bir haysiyet tefrişiyesi olmalı. Kendi memleketimin mesela adliyesinden, maarifinden daha girerken niçün bu millete has bir mimari bediasını görmeyeyim? Bu memleket çocuklarının elinden çıkmış evâni ve mefruşatla karşı karşıya gelmeyeyim?..

Misafirlerden biri gazeteci idi. Paşa ona dönüp dedi ki:

- Ya siz gazeteciler niçün memleketin ruh ve terbiyesiyle en yakından sıhriyeti olan bu işlere faaliyetinizden büyük bir parçasını ayırmıyorsunuz?

Arkadaşımız güldü. Fakat bize bu akşam çayını ikram iden güzide ihtiyardan ayrılırken hepimiz artık bu bahisleri Türk kârî'lerine sık sık tekrar edeceğimizi kendisine vaat ettik. Allah vere de sözümüzde dursak!

Sene 1913

SÜLEYMAN NAZİF BEYEFENDİ'YE

Üstat,

Hakikaten ne rüstemâne bir gürz uruşunuz, ne Hindenburgvâri bir pala çalışınız var! Ve bu, bütün ussât-ı sarf ile tagât-ı nahve, yani aletumum eşrâ-yı lisana karşı!.. Belli ki Hâlık-ı levh ü kalem, kişver-i üslupta ferman-ferma bir cihangir-i kâmus olmanızı murat buyurmuş. Evet, hiç şüphe yok; derâine-i edipten intikam-ı edebiyatı alacak yegâne kelîm-i zamansınız!. Geçenlerde size baktım da üstat, hayret ve haşiyet içine düştüm. Zira kaleminiz kılağılı bir satır olmuş gibiydi. Ve zannettim ki dum kellelerinden bir nevi kıyma kıyıyorsunuz! Kollarınız nasıl heybetle sıvanmıştı üstat, hatrınızda mı? Bendeniz henüz unutmadım. Ve siz o günlerde bana pek muhtelif kıyafetler irâe buyurdunuz. Elleriniz öyle her baş muharririn ganem-i ifadesini bir saniyede yüzüp bazen koca bir but ve bazen bir çok kotlet çıkararak duvar-ı intikâda çengelledikçe bendeniz korkumdan titriyorum!

Sonra tuttunuz belinize bin terkiplerle şatrançlı rengarenk bir peştamal, bir nevi lahur-ı belagat sardınız. Ve gördük ki Türkçemiz, önünüzde (hamur) tahtası olmuş. Birdenbire asâ-yı Musa eb'adında bir oklava şekli alan kaleminiz ise, onun üstünde yufka açmakla meşgul! Evet üstat, kâri'leriniz için âlicenap bir tabah-ı nefâis oluyordunuz. Ve iğbirar-ı edebiniz eski Kırım hanları gibi idadi-i edebe, yani lisan Moskoflarına akın salarken atıfet-i aslıyenizde biz müştaklarınıza Tatar böreği ikram etti. Var olun üstat!

Fakat bilmem ki ez'af-ı telamiziniz olan bu âciz âcizinizi affedecek misiniz? Çünkü şu bodur kâmet-i beyanımla huzur-ı belagatinizde ıstılah paralamak hiffetini gösteriyorum. Lakin emin olun, bu hususta biraz mazurum. Nasıl arz edeyim, ben sizin yanınızda bizim bugünkü çözümlerimizle konuşamıyorum.

Sizin karşınızda terkipsiz lisan istimali bana gülünç görünüyor. Pijama ile İngiliz kralının huzuruna yahut motosikletle cebel-i Arafat'a çıkmak kâbilinden bir hafiflik!

Üstat,

Şu itirafımla acaba yeni bir hatada bulundum mu? Herhâlde paşa çadırına benzettiğim hayme-i afvınızın gölgeğine sokulurum.

Ve hatta duçar-ı ta'rizinizde olsam saye-i te'dibinizde tahlid-i nâm ederim diye sevinirim.

Şimdi lütfen müsaade buyurun; zemin-iistirhâmâtıma nakl-i ibtihâl edeyim!

Tabii biliyorsunuz değil mi? Zat-ı üstadaneniz makalat -tenkiliyenize nihayet verir vermez zavallı Türkçenin her nâhiyesinde itişaş-ı sarfı tekrar başladı! Heyhat, yüz bin kere heyhat! Mamafih işin daha acıklı tarafı var: Nahiv illerinde de asayiş ve inzibat tamamen mefkûd-ı diriğ bir milyon kere diriğ...

Hâlbuki üstat, siz birdenbire susuyordunuz. Anlaşıldı ki cündi-i intikadınız, bir şehsuvar-ı kalem, bir silahşör-i bedi^c yani açıkçası bütün şu ehakk-ı beyanda bir kır serdâdı olmadıkça terkipler izafetler nefes alamayacak!

Hiç böyle olur mu üstat? Siz ki bütün anane-i edebin bilhassa vasf-ı terkiplerin mebususunuz? Yarın huzur-ı Rabbülâleminde bütün o mazlumin lehçe sizden duacı olmaz mı?

Sevahl edibimizi daima nazar-ı teftişiniz, bir ganbot, bir mayın gemisi gibi dolaşmazsa, dilimizin kelime kaçakçılığında, kavaid korsanlığında kurtulması nasıl mümkündür ki?

Merhamet buyurun üstat; devâvîn-i kâdime emniyet can ve maldan mahrum kalmasın. Ve sâniyen Mehmet Emin Beyefendi mahlasınızdan rica edin, hidemât-ı şakaya mahkûm bilcümle zaafa-yı terakib ile mağdurin-i izâfât hakkında afv-ı umumi ilan buyursun.

Üstat, işte yine kemal-i ibtihâl ile tekrar ediyorum:

Gürleyen infialinizin zemin-i lisana döktüğü dolu, edebiyatımıza yağın bir nisan yağmuruydu. Bugün ise merzuat-ı kalemiyemiz kuraklıktan yanıyor.

Aman yetişin üstat; râd olun, berk olun, bulut olun, sel olun, ne olursanız olun! Zira (sebzevât-ı edebiye)miz rahmetinize muhtaçtır. Langada bostan ve elimizde lisan kalmadı!

Sene 1926

Kıvrntı ve Döküntü

AÇIK MUÂŞAKA

-İlk Mektup-

Teklifinizi çok tuhaf buldum hanımefendi. Ben mi şimdiden sonra gençleşeyim ve seveyim? Kâbil olsa hiç fena şey değil. Fakat benim bu yaştan sonra taze ve şık bir hanımı alakadar etmem mümkün mü? Bir kere ne gencim ne de güzel!. Daha fenası şu ki servetimde yok! Keşke bütün bu yoklar arasına insafı da ilave edebilse idim! Lakin kalbimde ondan bir damla var galiba! Çünkü taze bir aşk için kendimi pek bayat buluyorum. Lütfen söyleyiniz. Siz benim çok gülünçlüklerimi, zekâsızlıklarımı gördünüz? Mutlaka öyle olacak. Çünkü sevileceğime inanacak kadar kısa akıllı olduğuma hükmetmeniz için elbette bir takım sebepler bulunmalı!

Evet dediğiniz doğru. Hakikaten bazı kadınların hiç umulmaz garâbetler gösterdiği nadir değil. Fakat hanımefendi, bu gönül sapıntılarını da idare eden bir kanun olsa gerek.

Diyorsunuz ki çok samimi ol ve bir roman yaz.

Ah hanımefendi, mademki kırk yılda bir lütfen bana bir emir veriyorsunuz; niçin bunu imkanı olmayan bir şeye hasır ettiniz? Ve beni hizmetinizde bulunmak zevkinden mahrum bıraktınız? Samimi olmak... Dünyada böyle şey mümkün mü? Eğer mümkünse siz niçin olmuyorsunuz hanımefendi? Müsaade ediniz de ben fazla yalan söylemeyeyim yeter. Zira şu zamanda bundan daha ziyadesini vaat etmek istediğiniz samimiyete hiç olmayacak bir hareket olur.

Şimdi roman yazmak bahsi...Bu da nereden hatırıma geldi? Şüphe yok ki ben de herkes kadar masal uydurabilirim. Lakin romancı olmak için -illahi insan büyük ve muhterem bir romancı olmak isterse- bu kadarı kâfi mi? Zaten öyle bir maharetim olduktan sonra roman yazmağa lüzum ne? Tutar baş muharrir falan gibi bir şey olurum değil mi?

Görüyor musunuz? Bütün arzularıma rağmen istediklerinizi yapamıyorum ve bu sebeple üzülüyorum. Cidden talihsizlik bu! Fakat hakikat böyle. Evet, çok doğru sözlü değilim ki size tamamen samimiyim demeye cüretim olsun. İkinci suçum büsbütün büyük. Yani doğrulukta yaya olduğum gibi yazık ki yalancılıkta da pek süvari değilim.

Zira muhayyilem tamamen cüce ve hassasiyetim büsbütün bodur! Hâsılı bütün varlığım yerden yapma bir şey hanımefendi! Hâlbuki siz karşınızda dev değilse bile adeta bir (atlet) arıyorsunuz zannederim.

Mektubumu bitirmeden evvel sorduğunuz diğer meseleye cevap vermek isterim.

Nasıl söylemeli? Aşk bin türlü tarif etmek mümkün. Ve bu tariflerin hemen hepsi de hem doğru, hem yanlış.

Mesela diyebilirim ki aşk, içinde her yalana yer olan bir hakikattir. Yahut tamamen aksi. Yani içinde en kâtil hakikatler barınan bir yalan!

Aşk lezzetlerin en ekşisi; yahut acıların en lezizi diye tarif olunabilir. Zira birincisi de mümkün ikincisi de! Devam edelim:

Aşk, mutlaka hâile ile nihayetlenen bir karnaval.

İçimi enfes, hazmı dehhâş ve sarhoşluğu muhrip bir kokteyl.

Aşk iki ruhun birbirini anladım zannetmesinden husule gelen bir gaflet, bir sû-i tefehhüm! Felaketlerin en cazibelisi! Faciaların en gülüncü! Yahut da gülünçlüklerin en ağlancısı!

Hâsılı ne tarafından baksanız acayip bir şey! Mesela isterseniz sevgi için yüzü ipek tersi kırıktık bir kumaş diyebiliriz. Yine diyebiliriz ki aşk şeytanı mabut, karidesi timsah ve evliya'yı haydut, nihayet atmacayı yarasa yapan bir tılsımdır. Ne bileyim ben? İstedığınız kadar söyleyin! İsterseniz ben bile daha bir çok söz bulayım. Hem de az çok doğru olarak fakat inanın ki bunlardan hiçbir netice çıkmaz. Mesela işte yine şu dakikada aklıma gelen birkaç tarif:

Aşk,

İnsanı en müthiş irtifâdan düşüren bir tayyare! Aklı, hikmeti fare yerine koyan bir kedi!

İnsanın, üzerinde meshuriyetle asılı durmak isteyeceği bir sehpa!

İşkencelerin en tatlısı, ölümlerin en hayat vereni. Her hakikatten daha ciddi bir saçma.

Ruhun çıkarabileceği bir çiçek veya kızıl. Semadan büyük bir sabun köpüğü. Katreyi okyanus, ve kutupları hatt-ı üstüvâ yapan yegâne hokkabaz!

Himalaya büyüklüğünde bir kum tanesi!

Yahut bir çocuk oyuncağı! Fakat dinamitten ve ateşten yapma! Napolyon aşkı nasıl tarif ediyor bilirsiniz değil mi?

Diyor ki aşk, ancak işi gücü olmayanların intihab ettiği meşgaledir.

Ne dersiniz hanımefendi? Şüphesiz onunda biraz hakkı var! Hülasa olarak şöyle diyelim:

Aşk bütün meçhullerin en malumu, yahut bütün malumların daima en meçhul kalanıdır.

Ben sanıyorum ki sevmek kimse tarafından aranmaz, fakat herkes tarafından bulunur bir kimya otudur! Saniyen sevmek o nevi⁶ bir gariptir ki tutulana da acırım tutulmayana da! Hâsılı aşk temmuzda esen berdü'l-acûz, kalplerimizin oynadığı en mühlik hava oyunudur diyeceğim. Bir yangındır ki ancak ikinci bir ateşin kucağında söner. Yahut kaynar sudan bir tokattır!

Aşkî bazen kurşundan dökme bir can kurtarana benzetmekte kâbilidir. Herhâlde dünya yüzünde istediğini daima yaptıracak olan en müstebit cihangir bir o kaldı!

Onun için hanımefendi, bu afetten mümkün olduğu kadar kaçınmağa bakalım. Yine demin bahsettiğim Napolyon değil midir ki aşkta en büyük zafer firardır demiş!

Sene 1925

AÇIK MUÂŞAKA

-Son Mektup-

Hakkınız var hanımefendi, mektuplarımızın arası pek açıldı. Fakat bu kabahatin günahı bir parçada size aittir. Muhaberemizin iptidasında öyle bir şart koydunuz ki ben onu tamamen kabul etmemekle beraber yine çok eziyetli bir mevkie düştüm. Yalan ve şaka hiç istemiyorsunuz!. Hâlbuki hanımefendi, eğer yalan ikide birde imdadımıza yetişmese biz insanlar söyleyecek söz bulabilir mi idik zannedersiniz? En yüksek cemiyetlerin boşluğunu dolduran lakırdılardan çoğu nedir?

Zaten rüya öyle bir şey ki ancak başkasında gördüğümüz zaman bizi iğrendiriyor. Yoksa kendimiz onu hayatta en ziyade işimize yarayan bir yardımcı olarak kullanıyoruz. Acaba ya geliyor muyum hanımefendi? Yarım saniye dahi olsun (Alfred de Musset)ye uyararak (hakikati) dost addetmeyiniz zira insan onu tanıyınca görüyor ki yüzü gözü yalandan daha çirkin ve sevimsizdir. Baksanıza; çok defa koskoca bir beşeriyet bile kanunlarıyla nizamlarıyla hakikatin aleyhine yürüyor. Ve toplarla kasaturalar asırlardan beri muhtelif yalanları müdafaa için muhafız ve fedai olmuş!

Siz (Max Nordau) un Mahud kitabını okudunuz mu?

Gerçi hakikatte o bile yalan. Ancak nevi' felsefi!

Hanımefendi, ben ömrümün binnisbe biraz hoşnut olarak o anlar, en şiddetle aldanabildiğim saniyelerden ibaret.

En kâtil acıları da gafletimin verdiği sarhoşluktan ayıldığım zamanlarda duydum. Ve derhal bir morfin müptelası gibi yeni bir yalan, yeni bir aldanma ilacı aradım. Zihnimi oyan, duygumu didikleyen şekiller ve şüpheler biraz dinsicin diye!

Onun için Tevfik Fikret'i çok severim. Tevfik Fikret (inanmak ihtiyacı) nı yazmakla, hakikati aradığı için yalana iltica etmek ıstırabına düşmüş zekâ ve tali' şetmidelerin derdini pek iyi gösterdi. Siz öyle bulmuyor musunuz? Ben bu kanaattem hanımefendi. Şüphe yok ki asıl ıstırapları ve ölümü arattıran ruh yalnızlıklarını bilen Fikret, o manzumesinde en ziyade itikadî aldanıştan bahsediyor. Lakin ben sanıyorum ki bu dava bütün diğer duygulara da teşmil edilebilir. Bir kere düşünsenize; ya sevdiğimizimizin, bizi gaşy eden yalanları da olmasa bütün hayatımız neye benzeyecek? Bize tekml varlığı sevinçle, iştiyakle sevdiren sözler, nihayet bir gün boş ve yalan olduklarını anlayarak lime lime yırtıldığımız lakırdılar değil mi?

Fakat tekrar ediyorum; ya şayet yalan mevcut olmasaydı, ya şayet hiç aldanmadan, aldanmadan yaşasaydık, ömrümüz uykusuzluk hastalığına uğramış bir adamın mevcudiyetine eş olmayacak mıydı? Bir çift güzel göz düşünün; bunların yalnız susmakla bize naklettiği efsanelerden daha güzel, daha lezzet verici kaç hakikat gördünüz?

Elbette dikkat etmişsinizdir; cidden hakikati sevenler bile ancak onda bir destan kadar hülya zevki bulabilenlerden ibaret değil mi? O gibiler, başka bir içki ile sarhoş olamıyorlar da onun için müsekkiratın en katili, en müthişi olan hakikat viskisinin şişesine sarılıyorlar!

İtiraf ederim; hem cidden müteessif olarak itiraf ederim; gitgide ben de onlara benziyorum. Çünkü yaşımın ilerlemesi beni de öyle bir ayyaşlığa alıştırıyor. Fakat keşke başka bir morfin bulabilsem hanımefendi! Zira şimdi kullandığımdan hiç memnun değilim! Felaketten ve gülünç olmaktan korkmayan hemcinslerimi gördükçe kendilerinin muvakkat fakat hakiki şevkine imreniyorum, haset ediyorum. İnanın buna!

Evet, buna hiç şüphemiz olmasın. Bununla beraber yine size çok yalvarırım; sakın bana bir çare bulmak istemeyin. Çünkü o zaman büsbütün perişan oluruz hanımefendi!

Sene 1925

ÇOCUKLARIMA VAAZ

Evlatlarım, ramazan geldi gidiyor. Şimdiye kadar size hiçbir şey yazamadım. Fakat ister oruç ayında ister bayram içinde olalım; edebileceğim en büyük vaaz-ı nasihat şundan ibaret: Sakın bana benzemeyin!

Benim dünyada beğendiğim insan yok değildir. Fakat kendim hiç beğenmediklerimin başında bulunurum.

“ne yapalım?” diyeceksiniz. Yazık ki aklıma kati bir cevap gelmiyor. Ne isterseniz yapın. Fakat -yine tekrar edeyim- bana benzemek istemeyiniz evlatlarım. Tabii ben bunu sizin rahatınız için söylüyorum. Eğer maksadınız didinmekse o başka! Bu dünya çok münasebetsiz bir yer evlatlarım. Bir bakıma göre onun üzerinde bir dakika üzülme bile fazla külfet. Hâlbuki içli ve haysiyetli bir insan şu hilkat sulu kulesinde mesut olmaktan haya eder. Hele bir de siyasi işlerle uğraşırsa! Çünkü o arsada nezahet limonluğu kurmak, çukur bostanda Hyde Park yapmağa benzer, yahut tahta kalede Sen James Sarayı.

Bununla beraber hepimiz ölmeğe olduğu kadar yaşamağa da mecbur yaratılmışız. Tabiat bir gün behemehâl hayatımızı elimizden söküp kopardığı gibi, bir müddette onu zorla sırtımıza yüklemekten zevk alıyor. Demek ki bizler onun nazarında birkaç zaman varlık molozunu taşımağa mahkûm birer... birer... (haydi ismini söylemeyeyim) mahlûkcağızdan ibaretiz.

Şerefsiz şey ama böyle! Şu hâlde en büyük marifet belimizi fazla vurmuyacak birer palan tedarik etmek demektir. Hilkatteki mevkiimizi ben başka türlü göremiyorum. Sonra, bu kazıye herkes hakkında doğru. Çok defa kafa yerine taç taşıyan şehriyarlar için de, şehriyarları gülünç bir sorguç gibi baş üstünde gezdiren akıl çıplaklarıyla idrak dilencileri için de!

Bana benzemeyin dedim; fakat “hakikaten Fazıl olun!” tavsiyesinde bulunabilecek miyim? Maalesef yine hayır!

Gerçi fazilet diye adını sık sık işitip de kendisini pek seyrek gördüğüm muhterem bir mefhum vardır. Ve ona kürenin çok muhtaç olduğunu bilirim. Lakin itiraf edeyim, dünyayı fazilete layık bulmam kâbil değil! Gönlüm bir türlü istemiyor ki bahası o kadar ağır bir mücevher, cihan kadar kirli bir bulaşık çukuru içine atılsın! Âlemde temizlik, kirlilik, yükseklik ve alçaklık nispi şeyler. Evet. Fakat yalnız akıl için, zekâ için. Duygu

âleminde hiç öyle değil. Bilakis hayatın asıl temelini hisler kuruyor ve müfekkire sonradan gelip hassasiyet üzerine yapışmış bir yosun gibi! Ameli konuşalım; bil-netice demek isteyeceğim ki fazilete -gizli din taşır gibi- içinizden hürmet edin. Ona düşman olmayın. Fakat bu kadarı kâfi! Zira zavallıyı çok mazlum görüp de fazla merhamet duymanız tehlikeli şeydir. Çünkü eğer fazileti gönlünüzde uzun müddet misafir ettiğiniz duyulursa hâliniz harap olur. Eşkîya yataklığı etseniz, belki lazım gelenlerle uyuşup kurtarabilirsiniz. Lakin fazilete mihmanperverlik eden için kurtuluş çaresi yoktur. Maazallah insanı berbat ederler evlatlarım! Sonra öyle hürriyet gibi, müsavat ve uhuvvet gibi sözlere de fazla kulak vermeyin. O gibi sözler görünüşü güzel, kokusu fena, lezzeti fazla fakat hazmı ağır maddeler nevi'ndendir. Hele hürriyetin büsbütün tuhaf ve düzenbaz bir tabiatı var. Kâfir hiç ele avuca sığar şey değil doğrusu! Saniyen teessüf ederek söylerim ki bizde mefkûre de öyle! İnsan rengine, letafetine imrenerek onu bir lale zannediyor. Fakat soğanını bir kere ekince ne yetişiyor bilir misiniz? Sade sarmısak!

Bilmem ki şu nasihatlerden faydalı bir netice bizde çıkarabilecek misiniz? Benim sözlerim ekseriya iftar sofrasına benzer. Yani üzerinde reçel, peynir, sucuk falan nevi'nden hayli şey bulunur da insan karın doyuracak bir şeye asla rast gelemez.

Herhâlde sizin için gönlümün dilediği şey şudur: Kuvvetli olunuz. Hem de her manada!

Zira kuvvetli olamayınca her şey boş. Hatta zayıflara yardım içinde kuvvet lazım; anlıyor musunuz? Mübarek ramazan günü sözü uzun tutmayıp yine rica edeyim: Sakın bana benzemeyin!

Sene 1918

HAVAİLER MEŞRUTİYETİ [*]

İhtiyar bir hindi, koyu gül rengi yeldirmesini giymiş, başına soluk bir kırmızı yemeni bağlamıştı. Ayaklarında gayet bol pabuçlar.. Çehresi, mutaassıp bir kadinnine kadar somurtkan.. Çavuş kuşunun kıyafetini bir türlü tarif edemeyeceğim. Arkasına etekleri siyah şeritli bir harmaniye takmıştı ve ağzında ince bir pipo vardı. Doğrusu pek zendost mahlûk! Başındaki ipek sorgucu yelpaze gibi açıp kapayan sinirli ve titiz bir hüthütten bir türlü gözlerini ayıramadı. Kara tavukların şıklığına hayret ettim. Bir kısmı smokin giymişti. Bir kısmı ise siyah redingot, siyah yelek ve siyah pantolon... Fakat bu kadar resmiyetten sonra o ayaklarındaki sarı iskarpinler ne oluyor? Bir türlü anlayamadım.

* Havailer Meşrutiyeti, bir çok sene evvel yazıp neşredemediğim lehvî bir eserdir. İki kırlangıç arasında teati edilmiş mektuplardan terekküb eder. Bugün yalnız bir parçasını istinsah ediyorum.

F.A.

İri bir kaz, şişman bir hamile gibi, arkasında dört pîşli beyaz entari ve ayakları çıırçıplak, iki tarafa sallanıyordu. Sonra yeşil yaşmaklı alaca feraceli bir çok ördek geldi. Bodur ve tıknaz vücutlarını yuvarlaya yuvarlaya!. Zavallı manşolarla penguenler, çolak ellerini uzatmışlardı. Bu kalabalıkta kendilerine kol verecek (galan) bir (kavalye) beklediler. Sülünleri gördükten sonra on dördüncü Lui devrinin markizlerini, düşlerini ve eski şark saraylarının sırmalı gözlü sultanlarını hatırladım. Hepsinin arkasında en ağır kumaşlardan uzun etekli ve som sırmalı esvaplar vardı. Bunların arasında bir de puhu dolaşıyordu desem inanır mısınız? Hem de tamamen eski kıyafetinde. Yani sırtında tozlu bir aba ve gözlerinde gayet ayrı ve yuvarlak camlı gözlüklerle!.. İnan ki Arşimet kadar ağır başlı ve dalgın görünüyordu. Yanına sokulup, feylesof yine ne düşünüyorsun? Dedim. Fakat duymadı bile!

Adlarını bilmediğim koca burunlu çirkin bir sınıf kuş, tıpkı kardinaler gibi hep kırmızılar giymişti. Bunların yanından geçerken kendimi Konklav meclisinde zannettim. Onların yanında yeşil cübbeli, Buhara hırkalı bir takım papağanlar hasıl oldu. Kirli kılığıyla bir de baykuş!

Tuyûrun abus şu penâhverini yine suratsız ve bedbin buldum.

Hâlbuki mini mini sakalar, yanaklarına allığı bugün pek fazla sürmüşlerdi. Ve gözleri sürme içinde kalmıştı. Bu karışık cemaate sokulmayan yalnız nahif bir kanarya vardı. Açık samanî esvabıyla üşüyor ve tiksiniyor gibiydi. Fakat sarı asmalar bermutad neşeli ve zarifteler. Arkalarında sarı bir esvap, omuzlarında siyahlı bir cepken.. Bak az kaldı, unuttuyordum. Hacı leyleğe de rast geldim. Mekke'den gelirken aldığı uzun kırmızı çubuğu tüttürmüş, tek ayak üstünde namaz vaktini bekliyordu. Dallara asılı birer renk yumağı hâlindeki kalibrilerle şakalaştım. Hint'ten Amerika'dan kutuplardan mebuslukla, seyircilikle gelmiş albatroslara akbabalara takdim edildim. Ağır ve bârid tuvaletleriyle büsbütün çirkinleşen buruşuk yüzlü tavusların yanına yaklaştım. Lakin hoppa ve şık kız kuşları ve yalı çapkinlarıyla hayli hoşbeş ettik. Nihayet tavuk, karga, saksagan, filan gibi kanatlı zeviyül hayatın demokrat fırkası azasından bir çok arkadaş arasına sokuldum. Genç bir horoz, başında kırmızı (külâh-ı ihtilal), tamamıyla bir inkılap hatibi hâlinde nutuk ediyordu. Hamiyet galeyaniyla fıkırdayan kalbini küçücük bir cezveye benzettim. Bayat ve mülehhem bir üslupla diyordu ki:

İşte hepinizin önünde tekrar ediyorum ve daima edeceğim: Hürriyet verilmez, alınır! Ve biz onu, o perestîde gıdâ-yı ruhu, artık istibdadın ukûr gagasına nâciz bir tane ettirmeyeceğiz. Ve mutlakiyetin kirli kümesine âdi bir tünek veya suluk yaptırmayacağız! Bir kere düşünsenize! Daha dün, nazarımızda hayat ne idi? İçinde iki habbe-i nimet keşfetmek için saatlerce gaga aşındırmak lazım gelen bir şuret-zârdan başka? Hâlbuki bugün istikbal nedir düşünüyor musunuz? İçi her türlü hububat-ı menaff' le dolu vasi ve sahipsiz bir anbar değil mi?..

Hazır bulunan bütün kuşlar -baykuşla leylekten maadası!-

Avazları çıktığı kadar bağırdılar:

- Yaşasın hürriyet! Yaşasın meşrutiyet!...

Hatip, hiç tavrını bozmadan dedi ki:

- Ve kahrolsun o zalim müstebitler, o her kümesin her bahçenin, her çiftlik avlusunun üzerinde miskin miskin kol gezerek önüne geleni kapan, palazı kazdan, pilici tavuktan ayıran sansar tabiatlı hafiye kılıklı ve solucan şîmeli çaylaklar!

Evet, işte hürriyet güneşi nihayetsiz bir semahatla her çöplüğe ışık tevzi ediyor. "Lâ tecessesû!.." Ferman-ı samedânisine rağmen geceleri karanlıkta yuva yuva dolaşan koca kulaklı yarasalarla o pinti kukumavlar işitsin bunu! Anlıyor musunuz işitsin ve gözünü açsın! Artık o eski zamanlar geçti.

“karıştı o leyl-i felaket leyl-i nisyana!”

Ey kuşlar! Ey bu hâk-i esfel ile münasebeti en az olan havai mahlukat! Birbirinizi tebrik ediniz, tes^c id ediniz. Ve zannetmeyiniz ki komşu bahçedeki horozla ettiğim bütün dövüşler, düellolar benim menkûhlarımla odalıklarına kendisi yan gözle baktığı için ihtiyar edilmiştir. Hayır, biliniz ki bugüne kadar ben her tavuğun peşinden koşarken, gönlüm sade o piliç gibi hürriyetin körpe hayalini koğalardı.....

Sene 1916

HARABEDEKİLER

Şehremanetinin odun veya kömür komisyonlarından bir netice çıkmasını beklemeye lüzum görmeyen kış şehrimizin kapısından içeriye girdi. Zaten bir ay evvel bile öyle hazırlıklar yapıyordu ki birdenbire baskına uğrayacağımızı pekala anlıyorduk. Nitekim geçenlerde bir kere daha oldu: Lodostu, poyrazdı derken bir sabah koca kışın bütün dağ tepelerine pîşdârlarını yerleştirerek bizi muhasıra ettiğini görmüştük. Damlarımızın, bacalarımızın üstü bile zaten tek mil civarımızı şimdiye kadar fetheden karın ayağı altında! Lakin bu taraf, maalesef işin edebiyat ciheti. Asıl mühim şey cami avlularında, yangın harabelerinde, zatürreyi, tifoyu, ölümü bekleyerek titreyen insanlar, yani hemcinslerimiz.. O hemcinslerimiz ki günden güne memleketin istihsal, istismar zeminlerinden eksilen birer kol ve yine bu memleketin sırtında, omzunda sıkleti artan birer yük oluyorlar!.

- Malumu ilan!..

- Doğru. Fakat eminim ki burada şimdi bir çok evham ve muhâlâtı yeniden âleme talim etmektense en büyük meçhuller kadar karanlıkta kalan bu feci malumu ilan eylemek daha makuldür! Şimdi karşısında kalacağım cevabı hatırlamıyor değilim! Çünkü burada hangi temenniye izhar etsek haydut gibi hemen karşımıza çıkan şu sualdir:

- Peki ama ne yapmalı?

Gemi inşaatına, bir amale-i cerrahiye icrasına zirai terakkiyâtın hâl-i hâzırına, hâsılı benim ihtisas sahama girmemiş her meseleye karşı nasıl kifayetsizliğimi itiraf etmek lazımsa bu sualin huzurunda dahi aynı vaziyeti alabilirim. Fakat iddiamın kuvvetinden hiçbir cüz' gaib etmeyerek! Mamafih velev hayal addedilsin, düşündüğümü söyleyeceğim. Mademki yarının hakikatlerini çıkararak yumurta bugünkü hayâllâtın kümesinde büyüyüp inkişaf ediyormuş!

Ben zannediyorum ki kışın, hastalığın, açlığın ve ölümün mütevâli hücumlarına karşı müdafaasız bir hâlde kalarak her gün gerileyen o bîçare insanlara karşı yapılacak şeylerin en âdisi, en ehemmiyetsizi ve en gayr-ı müsmer kalmağa mahkum bulunanı, kuru merhamet ve telehhüftür.

Herkesin kesesinde saklamak için ısrar ettiği paradan bir parçasını zorla alarak vücuda getirilecek îâne yükûnları yalnız en âcil ihtiyaçları kapatmak hususunda ancak pek muvakkat bir zaman yardımcı olacak.

Fakat ellerinde hiçbir sermayesi kalmayan bu mahlukatı gökten damlayacak bir rahmet katresine muntazır kuru ve kavruk çöller hâlinde bırakmak katiyen doğru değil! Ve meseleyi müzmin, feci bir merhamet ve tasadduk meselesi şekil ve kıyafetinde telakki etmek ise çok yanlış! Derim ki bugün evsiz barksız ve ekseriyetle işsiz güçsüz kalan o kimselerin heyet-i mecmuasını bir sermaye addetmeli ve onların terfihini, kendilerinin teşkil ettiği cismani, fikrani, sermayeye iltihak edecek diğer nevi sermayelerle hem onlar, hem müteşebbisler için menfaat temin eden bir iş hâline koymalı. Demeli ki çalışacak bu kadar adam ve imar edilecek şu miktarda toprak var. Bunlara iltihak edecek diğer sermaye sahipleri, hükümetin de şu veya şu muavenetlerine mazhar olacak ve bil-netice kendileri içinde kazançlı bir iş görülecek! Dünyanın her tarafında esas itibariyle değişmeyen bir hâl vardır; yani hamiyet, merhamet kürsüsüne davet edildiği zaman hiç sesini bile çıkarmayan servet ve sermaye sahiplerinin, menfaat pazarına gitmek için asla davetname filan beklemeyişleri hakikati! Orası öyle bir yerdir ki en çetin, en birbiriyle zıt tabiatlara bile en âlâ mev'ud telakki olur. Fütuhat ve inayet minberinde hiçbir defa hayali görülmemiş, sesi işitilmemiş insanları şayet gidip bir kerede borsada görsen derakab anlayacağız ki daima en ileriye atılan ve her zaman en yüksek sesle bağırان kimseler kendileridir. Bütün bu sebeplerle kaviiyyen zannediyorum ki buradaki imar, terfih meselelerini hamiyet ve îâne gibi kelimelerden yapma boş ve akim kişverin muzâfâtından telakki etmemeli. Bilakis bunları tamamen menfaat, kazanç ve iktisat fikirlerinin zinde, müsmer ve müspet zeminlerine mülhik görmeli ancak o nokta-i nazardan istismar etmeli!

- Pekiyi ama bunu da yapmak kolay mı?

- Peki ama zaten dünyada güç olmayan hangi mühim iş vardır? Hatta daha ileri gideyim. İyi yapılmak şartıyla kolay iş tanyor musunuz? Bizim kolaylık dediğimiz şey müşkillerle uğraşa uğraşa onlara galebe için elde ettiğimiz mümareseden ibarettir! Bir mümarese ki tabiat bize belki çektiğimiz meşakkatin mükâfatı olarak veriyor. Hem ne kadar güçlkle!

Eski usûlün devamını yani bîçareleri, felaketzedeleri -ki adedi her gün artarak haklarındaki yardım tasavvurlarını alt üst etmektedirler- kendi felaketleri içinde sefil

bırakarak, bazen bir gazatenin lütfen ihtarı üzerine biraz yâd edip tekrar unutmâğı düşünelim:

Bunun sonu ne olacak? Önümüzdeki feyyaz ve âlicenap toprağı bırakarak semadan beklediğimiz nimetler artık hemen yağacak da hükümet bunları çürüyüp giden o kadar bîçare çocuğa, kadına, zavallı genç ve ihtiyara tevzi' mi edecek? Beşerin önüne geçemediği mehâlik ve mesâib o kadar çoktur ki bugün kendilerinden tesse'ül ettiğimiz ve maalesef hemen hiçbir şey alamadığımız erbab-ı servet daha cüzdanını cebine koymadan kim bilir ne kadar fecâi'-i müstakbele için yarın bizim avucumuzu kendi önünde yine açılmış görecektir!

Sâniyen uğradıkları bir felaketten dolayı bu kadar zavallı insanı hiç çalışmaz, hiç kazanamaz, hiçbir yardıma kendi faaliyetini zamm ederek teâli edemez farz etmek doğru mu?

Şayet doğru ise onları bu vaziyette bırakmak, kendilerini müsmir, faal ve müstakil edecek vaziyet ve zemine davet etmemek daha büyük günah değil midir?

- Binnetice ne demek istiyorsun?

- Şunu demek istiyorum ki o felaketzedeleri böyle yarım tedbirli, korkak teşebbüsler, devamsız müzâheretlerle avutmak hem kendilerini tedricî bir intihar içinde ölüme sevk etmek, hem de efradı her gün kırılan bu şehri bir çok faaliyet ve vasıtasından mahrum eylemektir. Ve bu hareket ister inayet ve merhamet için onları düşünür görünmek şekil ve suretinde olsun isterse herhangi başka bir hil' ate bürünmüş bulunsun hakiki manasıyla günahdır.

Sene 1921

CİSMÂNİ TERBİYEMİZ

Kestirip atamadığım bir şey var; acaba (terbiye-i bedeniye) meselelerine karışsam çok mu gülünç olurum diyorum. Filhakika vatanımız her gün bir çok acibe görmeye alışkındır. Hâtıratının yapraklarını çeviren her kâri' o sahifelerde ne garibeler bulmaz ki?..

Mamafih itiraf ederim; her ne bulup söylesem beni cismani terbiyeden bahis eylemekte mazur gösteremez. Zira (...) baş muharriri değilim ki batılı mikyas-ı aliyye ittihaz etmeye cüretim olsun.

Bununla beraber içimde muannid bir heves kaynıyor. Kendimin bile bana muzırr olduğunu, beni gülünç edeceğini bildiğim bir heves... Ve işte bugün o zalim kuvvete münkâdım. Binaenaleyh ilk vazifem etrafımda pek muhakkak ve meşru surette hâsıl olacak istihza ve istihfaf handelerine şimdiden boynumu eğmektir. Bu hakikati itiraf ettikten sonra mevzuuma giriyorum:

Türkiye'nin garip bir tâli' i vardır; haddi zâtında pek makbul ve müfit olan bir çok medeni, sıhhi ve siyasi ilh... Teşebbüs ve faaliyet, bizim şu cefâ-dide toprağımızda büyük bir istihaleye uğrar. Haddi zâtında bir kuvvet ameli iken bizde ekseriya maalesef bir zaaf sebebi olur. Hatta bazen sû-i istimal vasıtası teşkil eder. Belki bu hâl-i terakki dediğimiz muhassılaya varırken uğranılması zaruri bazı merhaleden ibarettir. Fakat öyle de olsa bunları azaltmak, kuvvet ve zamanımızı israftan korumak vücubunu unutmalıyız değil mi? Sebep diyeceğim ki:

10 temmuz inkılabından sonra vatanımızda feyizlenmiş hayırlı işlerden biri terbiye-i bedeniye verilmeye başlayan ehemmiyet ve bu babda sarf edilen himmet teşkil ediyor. Selim Sırrı namının bu mebrûk faaliyet içinde mutlaka hatırlanması ise itikadımca her hakperver ve terakkiperest insan için bir vazifedir. Ancak Türkiye'de inkişafa başlayan terbiye-i cismaniye mefhumu, günden güne büyük bir tâzühüllere uğramaktadır.

Nasıl bir zamanlar, meşrutiyet, serbesti, müsavat ilh... gibi siyasi salah düsturlarını yanlış ve fena anladıkça şimdi dahi, cismani terbiye fikrini maalesef (imar-ı beden) değil (tahrib-i sıhhat) vasıtası ad eylemeye mütemayil bulunuyoruz!

Ne müellim şey! Müellim, fakat böyle!

Fazıl ve müdekkık bir terbiye-şinâsa sorsak ki tehzîb-i cismaniden beklenen gayeler ve bu gayelerin en nihaisi nedir? Nasıl bir cevap alacağımızı zannediyorsunuz? Asla hatırımıza gelmesin ki bu cevap zaman hazır gençlerinden mühim bir kısmının zihninde kök tutan telakkiye muvazi veya müşâbih olsun. Katiyen hayır!

İşte hakiki bir üstadın, va‘z ettiğimiz suale en dürüst bir cevap teşkil edebilecek bazı satırlarını buraya naklediyorum:

“Mûlahazat-ı teşrihiye ve fiziyołociye ile faidesi tahakkuk etmeyen hüner ve marifetlerin terbiye-i bedeniyede yeri yoktur. Jimnastikleri eski akide-i cahilanedan kurtarıp Avrupa’nın ekser yerlerinde olduğu gibi ona bir şekl-i ilmi ve terbiyevi vermek lazımdır. Efkâr-ı umumiyede, hatta yakın zamana kadar pek muteber kimseler nazarında bazı aletler üzerinde en güç marifetleri yapmak, havada perende atmak veya ağır gülle kaldırmak gibi zorlu idmanlar jimnastik zannedilirdi. Çünkü memleketimizde jimnastiğin namı altında kırk sene yalnız bu hünerler tedvin edilmişti. Avrupa’da vukua gelen terakkiye tamamıyla bigâne kalmıştık. Maalesef bu yanlış telakkilerin ilk kurbanı biz olduk. O takat-şiken idmanlarla bazularımızı sertleştirmek için vücudumuzu beyhude yorduk, hırpaladık fakat sonradan öğrendik ki jimnastiğin kimsenin yapamadığı marifetleri öğreten, terakkiye irileştirip sertleştiren bir kelepçe değil, uzviyetin teşekkülü itibariyle teşrihe, ve havassın terbiyesi ile fiziyołojiye, zekâ ve ihtisas melekelerinin iktisabı dolayısıyla psikolojiye, ahlak ve seciyenin tekevvünü itibariyle içtimai hayatıyâta ve nihayet takip edilen usulün esasâtı ile terbiye ilmîne taalluku olan biyołojik bir fendir.”

Yukarıdaki satırları tabii nazar-ı ibretle okudunuz değil mi? Zira bugün küçük bir dikkat bizi şu hakikati gösterecektir ki gençliğin mümarasât-ı bedeniyeye temayülâtı bu mümareselere dair terbiye ilminin ve hıfz-ı sıhhanın verdiği nasihatleri takip etmek istemiyor.

Hatta yakın vakte kadar resmî mekteplerimizde bile çocukların tehzib-i cismanisi nokta-i nazarından müemmer bir terbiyevi vahdet görülemiyordu. Son zamanlarda vaziyetin hakiki bir salah peyda etmiş olmasını temenni ederiz.

Hâsılı sözün kısası şudur:

Geçenlerde Necmettin Sadık Bey’in bir başmakale ile anlattığı vecihle (gençlik) de bedeni faaliyetlere pek şayan-ı dikkat bir inhimâk ve iltifat eseri görüyoruz. Lakin bu iltifat ve muhabbetin içindeki mübalâsızlık ve laubalilik, Türkiye’nin -hatta terbiye-i

cismaniyesi nokta-i nazarından- bize muzırr ve mühlik geliyor. Zira fark ediyoruz ki gençlerin mühim bir kısmı riyâzat-ı bedeniye, sıhhi bir tedbir veyahut müfit ve müsmer bir takım faaliyetlere zamm edilmiş nezih bir eğlence olmak gibi kibar ve mergup bir mahiyetten çıkarmıştır. Ve onu yalnız alelade bir zevk ve haz vasıtası mevkiine koymuştur. Adeta vücut için, melekât-ı zihniye için pek muzırr olduğu meydanda bulunan bazı sû-i isti' mâlâtla dahi yarışa çıkacak derecede müfrit bir eğlence vasıtası mevkiine! Teessüf etmemek mümkün mü?

Acaba adedi günden güne artan ve cemiyet-i medeniyemize temin eylediği nevi' fayda pek müphem olan yeni bir müstehlik sınıfı mı teşkil edeceğiz?

Maalesef ne kadar başı boş çocuk görüyorum ki sporla bütün terbiye-i bedeniye aynı şey zannediyor. Ve futbola bir ayak darbesi vurduğu için sanıyor ki kendisince meçhul bütün hakaik-i sıhhiye ve fenniye de aynı tekmeyle indirmek mümkündür ve mübahtır!

Merak bu ya, bir çok spor meraklısı ile konuştum. Bunların ekserisinde gördüğüm ne oldu bilir misiniz? Kendilerini adeta bir mütehassis tevehhüm etmelerine rağmen, terbiye-i bedeniye mesâiline dair acıklı bir adem-i malumat!

O hâlde nereye gidiyoruz? Şimdiye kadar cehl-ü ve inat yüzünden heba ettiğimiz muhtelif sermayeler kâfi değilmiş gibi bir de cismani kuvvetlerimizi mi boş boşuna israf ve tebah edeceğiz? Ve imkan var mıdır ki böyle bir sû-i isti' mâlden sıhhat-i memleket namına ciddi bir fayda hâsıl olsun?

Çok rica ederim, bizde pek sık görülen sevimsiz bir itiyatla sözlerim sû-i te'vil edilmek istenmesin. Ve ben mümaresât-ı bedeniye veya spor aleyhtarını yaftasıyla damgalanmayayım. Zira maksadım her şeyin hakkını vermek, hâsıl olduğunu gördüğüm müfrit temayüller üzerine nazar-ı dikkati celp etmektir.

Meselenin bundan sonrası hakiki mütehassıslara, ciddi terbiyeşinaslara ve memleketin maddi ve manevi tekemmülüyle mütevağğil makamlara aittir.

Sene 1924

KIRKIN EŞİĞİNDE

Celal Sahir Bey'den sonra kırk yaşına girmek sırası bana geldi ve birkaç gündür bu münasebetsiz işi yapmış bulunuyorum.

İnsan, gençliğin arka kapısından çıkıp da kırk yaşının eşğine bir kere bastı mı, işler değişiyor. Ve derakab bu girilecek yer, gittikçe karanlığı artan bir mağara manzarası peyda ediyor. Bilmem niçin, şu ihtisas, benimde şimdi bütün hüviyetimde dolaştı.. Artık “gençler” kelimesi, bana azası arasından “ihraç” edildiğim bir fırka gibi gelecek. Zannediyorum ki o firkada zaman bir tasfiye yapmış ve ben ister istemez kadro haricinde kalmışım. Buna müteessif miyim? Belki pek çok değil, fakat tamamıyla lakayt olduğumu söylemek kâbil mi? Yalancılık etmemek istersem evet diyemeyeceğim.

Bugün, bütün hesaplarımı yanlış tutmuş, ihtilası görülmüş bir veznedar gibi oldum: Elimde daha epeyce bir kısmı var zannıyla bol bol eskittikçe gençlik -haberim yokken- işte yitivermiş demek! Ne yapacağız? Boynumu büküp ve tâli' me razı olup herkes gibi yürümeden başka?.

Yalansız olarak söyleyebilirim ki ben -herkesin anladığı manada- bir gençlik görmedim. On yedi yaşında iken babamın ölümüyle başlayan bir hayat borası -şiddetini bazen büsbütün arttırarak- bu güne kadar devam etti. Bütün mazide tekrar rücû' etmeyi isteyeceğim on beş günüm yoktur. Hakikaten bu kadar tâli' fukarasıyım. Fakat sanıyorum ki asıl şimdiden sonra varlığım büsbütün sakat ve kasvetli olacak. Hesaplarımda, tahminlerimde bugüne kadar yüzde doksan yanlış olmama rağmen kanaatim şu: Ba' dema büsbütün sinirli, tatsız ve neşesiz bir adam olacağım. Bana bu kanaat nereden geldi? Pekiyi bilmem! Fakat bu katiyen böyle. Çocukluğumda, gençliğimde, ne kadar hüküm verdimse yanlış çıktı. Mesela bütün arkadaşlarımdan, tanıdıklarımdan en zavallı, en âciz ve sünepe zekâlı bildiklerim, hayatta en muvaffak, memlekette en meşhur kimseler oldular. Hâlbuki zekâlarına, liyakatlerine vaktiyle hayranlıklar duyduğum bazı insanlara bakıyorum; hemen hepsi sürünüyor! Evet, bilâ-şübhe her hükmüm yanlış. Ve ben hiçbir şeyi doğru anlamamışım. Mesela ahlakiyâtı itibariyle evvelleri en zayıf ve merdud tanıdığım insanlar vardır ki bazen birer fazilet peygamberi addedilmişlerdir. Cidden Fazıl, mütevazı, ve haluk bildiğim bir hayli insanı ise tamamen silik bir mevkide görüyorum. Demek ki ben hemcinslerimi hiç anlamamışım... Kendilerine karşı vicdanımı en açık, en samimi bulundurduğum

adamlar bana “sen iradesiz, seciyesiz ve seyyal bir adamsın!” dediler. Karşılarında elimden geldiği kadar kurnazlık, ve sun‘i nezaket gösterdiğim benî nevi‘mden büyük bir kısmı ise beni ekseriya taktir etti! Ne ciddi, ne samimi ve ne zeki adam diye!

Hâsılı şu geçen kırk senenin bilançosunu çıkarmak için, anladım ki bu senelerin hesabatını yeniden ve baştan aşağı gözden geçirmek lazım. İşte şu anda kendi kendime yapmak isteyeceğim şey bundan ibaret. Ancak Allah’tan temenni ederim ki bu teşebbüsümün de sonu guguk çıkmasın!

Sene 1924

Genç hadisesi münasebetiyle

MEDENİ CİHAT-I MUKADDES

- Hakkı, itilâli, medeniyeti sevenlere düşen vazife-

Şakāvetin, caniliğin birçok nevi^c vardır. Fakat bunların en vicdan yaralayıcı, en müfterisâne ve şeni^c olanı hangisidir bilir misiniz? Hak ve hakikat yolu üzerinde mukaddesatı siper yaparak kıta^c-i tariklik etmek! Maalesef bizim tarihimizde bunun bir çok misali görülüyor. Düşününüz; şenâatin bundan daha haydutçası olur mu?

Sık sık rastlamıyor muyuz? Gayz, gılgizet ve hırs içinde cerahat tutmuş bazı ruhlar, zavallı ve mahrum-ı irfan bir halkın daima safvetine tasallut ediyorlar. Ve avamın gafletini içinde her türlü müfsidet eğilip biçilebilir sahipsiz ve hâlî bir toprak gibi kullanıyorlar. Bu gibi vicdan mürabahacılarının ruhundan beşerperverane bir ra^cşe geçmek ihtimali yoktur. Ve hadd-i zatında muhterem olan her mefhum onlar için her yere sürülebilir bir paçavra, bir süpürge mahiyetindedir. Yazık ki din ile mezhep, itikat ve vicdan kâtillerinin elinde en çok suiistimal gören iki mefhum oluyor. Bir takım şakî ve müstebitler istiyorlar ki din ve mezhep medeniyetin bağına saplanır bir palaya benzesin. Ve bu yeni temiz mefhumu masum bir milletin siyasî huzurunu ihlal ve dahili asayişini katledecek bir Rabbil-yevm yapsınlar.

Hayır efendiler, biliniz ki hiçbir zaman siz şu alçakça suikastı icraya muvaffak olamayacaksınız ve zamanın adaleti hepinizin cani ellerinize birer kelepçe, zalim ayaklarınıza birer pranga takacaktır. Din, mezhep, insanlara iyiliği, kardeşliği ve çalışıp mesut olmağı öğreten, beşeriyetin maddeten manen nezahetini temine çalışan vasıtalarından birine derler.

Böyle muhterem ve beşer-pervarane bir mevhibeyi şenâate, şakavet ve ihtilale vesile ittihaz etmekten daha büyük küfür olur mu? Hak tanımamak, insan öldürmek, isyan etmek için zavallı dini vasıta diye kullanmak, hastahane gliserinini dinamit imaline sarf etmek, yara sargısını cellat kemendi yapmak demektir. Ve bugün artık cinayetini bu nevi^cni anlamayacak, anlayıp da tenkil etmeyecek bir idrak ve vicdan sahibi kalmamıştır, hamdolsun Türk zekâsında hâsıl olan medeniyet uyanıklığı Türk vicdanında tasallüb eden tenevvür ve itilâ azmi, artık uzun asırları esareti altında ezen cehalet ve temerrüde baş eğecek menzilette değildir. (genç hadisesi) münasebetiyle bu hakikatin bir kere daha tezahürünü görmek isteriz.

Zira insan, sûriş ve ihtilale sahne olan toprakları bizzat görmüş, orada geçen hayatı bilmişse îka⁶ edilmek istenen cinayetin mahiyetini pek çabuk anlar ve duyduğu nefret ve istikrah büsbütün tezayüt eder.

Tamamıyla cahil ve mütemerrid bazı insanlar hak ve adaleti müdafaada tecellüdle zulüm ve şenâati veya yağma ile tuğyanı tervicde temerrüd göstermenin aynı şey olduğunu zannediyor. Ve bu sarîh hilekârlığa (taassub-ı dini) filan gibi sahte unvanlar vermek istiyor... Ne ala şey!

Mazlum, bîçare ve müdafaasız köyleri basan, alın teri dökerek kazanılmış bir parça ekmeği bile fakir ve muhtaç insanların elinden kopararak her türlü haydutlukta bulunan nîm-vahşi kabileler mi müdafaai mukaddesat edecek, âli bir gaye namına malından hayatından fedakârlıkta bulunacak?

Ne din, ne peygamber, ne de mezhep tanımadıklarını senelerce içlerinde yaşayıp mütelehif olarak gördüğümüz bir takım sergerdelerle derebeyleri şimdiden sonra mazlum öldürmesin; masumları, bîçareleri soymasın; halkın tenvirine, teneffüsüne hail teşkil etmesin; hatta, azavât-ı nefsanîye diye yaptıkları en galiz ve hûnrizâne şenâatlerden biraz vazgeçsin kâfi! Dine, namusa, hatta bütün insanlığa en zalimane taarruzları icra edenlerin başlıcası asıl âsilerin kendileri değil mi? Zaten bunlar o kadar meydanda olan hakikatler ki şimdi burada izahı, münakaşası bile zâit!

Yalnız medeniyet muhiplerinin, terakki ve teceddüt fedakârlarının nazar-ı dikkatten uzak tutması lazım gelen başka bir nokta beliriyor:

Diyanet muhtekirleri asırlarca, yani kendi zulüm ve istibdatları hâkim bulunduğu bütün müddetçe hiç kimseye gık dedirtmemiş, hiçbir serbesti-i tefekkür ve tahrir tanımamış, her ağızlarına geleni bir nass-i kati⁶ gibi bütün muhitlerine cebren kabul ettirmek istemiş kimselerdir. Hâlbuki bu insanlar, (liberal) adamların mukaddesatından olan hürriyet-i vicdan, hürriyet-i efkâr prensipleri sayesinde her türlü taarruzdan masûn bulunuyorlar. Lakin kendileri, bizzat yaptıklarını bilmiyormuş, unutuyorlarmış gibi, müstefit oldukları atıfet-i medeniyeyi de suistimale kalkar, o nimeti de bir semm-i kâtil hâline koymak isterlerse, bilmelidirler ki hareketleri yalnız bir intihar demektir. Zira bu suretle ancak kendileri tesemmüm eder ve millete hak, saadet ve refah ve izzet teminine uğraşan hareket-i medeniye, beşeriyet düşmanlarını mahv ve izaleden aciz kalmaz. Ve onlarla da tıpkı tâun, kolera ve frengi mikroplarıyla uğraştığı gibi mücadele eder.

Eğer teceddüt ve inkılabın taraftarânı ve fedakârânı arasında fikir ve içtihat ihtilafları, hatta en şedit münakaşa ve mübarezeler cereyan ediyorsa bunlardaki maksat asla zulüm ve taassuba imkan-ı tağallüb vermek değil, bedbaht ve muzdarip bir memlekete sürat-i mümkün ile temin-i saadet ve refah eylemektir. Ve bu mübeccel gaye-i müştereke de hiçbir ayrılık gayrılık olamaz!

Zaten bütün matbuat yekzeban olarak aynı hakikat ve vazifeyi beyan etmiyor mu?

Şu vaziyet karşısında söylenecek başka hangi söz vardır ki? Hâsılı, kokmuş, batıl ve müstekreh yalanları birer cinayet düsturu ittihaz ederek kudurmağa kalkışan teceddüt ve terakki düşmanlarına karşı en bî aman surette ittihat etmeliyiz. İşte bütün inkılap fedailerine düşen vazife! Ve işte en medenî cihat-ı mukaddes!

ÂTİ ÖNÜNDE

-Arabik vapurunun arkasından-

Bir makale yazmak arzusuyla elimi kaleme uzatırken başım soluma döndü. Ne gördüm bilir misiniz? Şu iki cümleyi yazıncaya kadar gözümünden kaçan (Arabik) vapurunu. İşte yarım dakika içinde geçen bir efsane.. Binaenaleyh bir sür'atdir, zihnimde hazırladığım mevzuu bir tarafa bırakıyorum. Şimdi gözlerimi (Arabik) vapurunun çizdiği izi henüz muhafaza eden denize çevirerek muhayyileme o mavi ve âlicenap unsurdan bir ilham isteyeceğim.

Lakin dimağımın içi bir cümûdiye hâlinde! Ve kendim teşrinisani nihayetinde, ilkbahar tahassürünü duyan birisi gibiyim. Anlıyorum, biliyorum ki bu toprak içinde elbette bir nisan, bir mayıs pekala mev'uddur lakin önümüzde geçirilmesi zaruri olan uzun bir kış var. Memleketin siyasi kliması hakkında yirmi, yirmi beş senelik müşahedem bana maalesef şunu diyor: Bizim vatanda kışlar çok uzun, ve pek eziyetlidir. Hele odununu, kömürünü vaktiyle tedarik edemeyenlere, bütün o nikbet, izmihlal ve ölüm aylarını kolayca atlatmak müyesser olamaz.

Evet, bu böyle, tamamıyla böyle! Müfekkiremin ta zirvesinde, kanaatimin en resânetli noktasında bir iman var ki bana her çalışmanın, her çabalamanın mutlaka bir gün yaprak ve meyve vereceğini söylüyor.

Yalnız bunun arkasından ihtarını unutmadığı ikinci bir hakikat mevcut:

Her sa'y ve gayret, ne kadar usul ve mantıktan uzaklaşırsa, çalışan ve uğraşan için muvaffakiyete takarrüb ihtimali o nispette azalır. Zaferin en büyük sırrı, kudreti israf değil, kuvvet ve ameli tasrif etmektedir.

(Arabik) vapurunun gidişi... Hem böyle sessiz sessiz, adeta nâdim ve mahcup bir mücrim kıyafetiyle, tıpkı muazzam bir küçüklük gibi, harici azametine hiçbir manevi büyüklük ilave edemeden gözlerimizden şu kaçı... Bu ne azîm hadise! Bilhassa o gözler için ki ilk mütarekenin akabinde Marmara'yı çiğneyen donanma kervanını görmüştür ve ırzına tasallüt edilmek istenen namuslu bir millet eninini işitmiştir.

İtidal ve düşünce frenleri, mütemadiyen muhayyilemin tekerleklerini sıkıştırmasa, şimdi bütün müfekkirem divane, coşkun ve çılgınlık koparan bir lokomotif gibi, bütün muhâlâtın çöllerine, steplerine atılacak ve dağlarına, taşlarına tırmanacak! Ve şüphe yok, önüme ilk çıkacak yardım aşağıya yuvarlanacağım! Korkuyorum ki biz gençlerin

mefkuremizde böyle bir hâl-i târî olmasın. Lamartine dermiş ki bir sukut ne zaman âli ve muhteşemdir bilir misiniz? İnsan düştüğü vakit fazileti ayakta kalırsa!

Hakikaten Türkler mütarekeden sonra bu sözün bir millet hakkında bile ne kadar doğru olduğunu ispat ettiler. Ancak unutmamak lazım gelen bir nokta var: Yine aynı adamın dediği gibi hep böyle büyük hadiselerden sonradır ki ahlak ve seciye zaafı bir takım hatalar doğurmuş ve bu hatalar dahi bir çok fecia tevhit etmiştir.

Evvelce başka bir münasebetle yazmıştım. Şimdi burada da tekrar edeceğim. Ukala bir vaiz gibi, bütün şu malumları tekrar ederken zerre kadar sıkılmıyorum. Zira insafımız varsa hepimiz itiraf ederiz ki ahkamına en az riayetkâr olduğumuz hususları, teferruatını en iyi bilmemiz lazım gelen bu hakikatler teşkil ediyor. Binaenaleyh temenni edelim, muhâle yakın müşküllerle boğuşarak muzafferiyet kazanan granit azmimiz, vâsıl olmak istediğimiz gayelerin istediği fedakârlık, itidal ve ciddiyete tesadüf edince bir pul şişe hâlini almasın! Bunun en büyük çaresi ise her türlü nifakı bir tarafa bırakarak inkılap etrafında ittihatır.

Son

FİHRİST

Sahife	Numarası
Mukaddime	1
Şeytan Diyor ki	3
İki Kafadar	
1	9
2	14
3	20
4	25
5	29
6	33
7	37
8	41
9	46
10	53
11	67
Eski Anadolu	60
Karadeniz'e Çıkış	66
Trabzon Seferi	71
Yine Trabzon	75
Hamsi Köyü ve Zigana	78
Cunba Sohbeti	
1	85
2	89
3	94
Ramazan Gezintisi	98
İki Ziyaret	102
Hacı Monla Resul	106
Aşiret Beyleri	110
Küçük Bir Mülhaza	113
Hudud Haricine	117

Sırsız Cennet	120
Etiket Karışıklığı	125
Hürriyete Mutaallik	129
Ramazın Sergisi	133
Bayramın Eşiğinde	137
Bayram Münasebetiyle	141
Bahar ve Belediye	145
Çamların Tahassürü	149
Marmara'da Mısır	153
Sahilin Gölgesi	157
Eski Zaman Vapurlarında	161
Tez Veren Sultan	171
İçmediğim Hâlde	174
Fikirlerin Tâli'	180
Erenlerin Bağından	186
Sihâm-ı İlhâm	191
Edebiyat Ne Sularda	196
Söz Aramızda	
1	200
2	206
Okumak Bahsi	211
Edebiyatta İltimas	216
Yakup Bey'in Laboratuvarı	222
Konfeti Nevi'nden	226
Kalın Bir İncelik	230
Göl Saatleri	234
Ahmet Haşim ve Piyalesi	239
Mesih Bekler Gibi	240
Akademi Bahsi	249
Paşayı Ziyaret	255
Süleyman Nazif Bey'e	262

Açık Muaşaka	
1	266
2	271
Çocuklarım Vaaz	274
Havailer Meşrutiyeti	278
Harabedekiler	283
Cismani Terbiyemiz	288
Kırkın Eşiğinde	294
Medeni Cihat-ı Mukaddes	297
Âti Önünde	302

HATA, SAVÂB CETVELİ

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğrusu
11	2	Yatağında	yatağından
12	20	bir nesipim	prensipim
13	1	bir kuluyuz	bir koluyuz
15	6	bir baz	bazı
16	6	değer?	değer mi?
17	6	Dermiş	dermiş ki
17	9	zira ki bekar yaşadığımızdan	bekar yaşadığımızdan
17	10	yok mu ki?	yok mu?
18	9	İzdivâcda	izdivâc da
19	2	Yiyiciler	piçler
23	1	Yer	bir
23	2	Nomerolarının	nomeroları
24	5	Garblılaştı	garblılaştırmak
29	4	sakatatı mı	sakatatı
29	5	Bu	bir
34	8	ilimde, kalemde, fende	ilimde, fende
35	7	Edibimizi	edibimiz
35	8	Yaymak	yapmak
38	3	Görüyorum	görüyorum ki
46	9	Tatlı	türlü
50	11	Kuket	koket
51	15	Mukvemet	mukavemet
55	5	bulunuşumuz nedir?	bulunuşumuzdandır
55	17	Hasalet	haslet
60	9	İllek	ilk
63	18	Hülyayı	hülyalı
67	6	Manzara	bu manzara
86	8	zaruret yama	zaruret ortasında
88	13	bir nev'î hizmeti	bir nev'î i afyon

96	6	Şehadeti	şehadeti bile
113	8	İsırmalı	sırmalı
135	11	Mahyeler	mahyalar
140	19	Seyrinde	siperinde
149	14	en mühim	pek mühim
150	20	Çamel	çamlar
151	11	Tarmalayıp	tırmalayıp
151	16	Çıkayım	çıkayım dedim
155	3	Üstünden	üstünde
155	6	Mefhumlarımla	mefhumlar
157	5	Demin	emin
167	9	öyle gayet şene	gayet şen
167	10	durup gülen	gülüp dururken
173	5	irâdetim şöyle dursun	irâdetim hâkim olmak
179	7	Kadro	kader
180	12	Kelli	kirli
194	3	Erâzil	erâzil
199	2	ma'rif	müte' arrif
222	6	müşterilerindenim	müşterilerindim
228	13	Haksızlıklarıyla	haksızlıklar
228	14	iğreneceği bir takım	iğreneceği
229	9	ağırlığını manevi	manevi ağırlığı
230	9	bazı dostlara	bazı kimselere
238	6	Müşkilat	teşkilat
240	6	dökülmüş de	düşüp
263	7	i' dâdi	a' dâ-yı
289	5	Merhaleden	merhalelerden
298	13	Oluru	olur mu?

SONUÇ

Fazıl Ahmet Aykaç; İkinci Meşrutiyet, Mütareke ve Cumhuriyet dönemlerini idrak eden gazeteci, şair, edip ve devlet adamıdır. Fecr-i Âti mensubu, hiciv ve mizah edebiyatımızın usta ismi olarak tanınmaktadır. İlim, felsefe ve sanat sahalarındaki geniş ilgisi ve bilgisiyle çok yönlü bir edebiyatçıdır. Cumhuriyet dönemi edebiyatımızda tehzil (hiciv tarzı nazire) sahasında kalem oynatan az sayıda şairden biri olması da ayrı bir öneme sahiptir. Yakın tarihimizin unutulmuş simalarından olan Fazıl Ahmet ve onun eserlerini incelemek, bir anlamda yakın tarihimizi incelemek demektir.

Fazıl Ahmet Aykaç, çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan makale, sohbet, fıkra, eleştiri türü yazılarını *Şeytan Diyor ki* (1927) adlı eserinde bir araya getirmiştir. Bu eser, harf inkılabından hemen önce basılan son kitaplardan olması bakımından özel bir öneme sahiptir. Öncelikli hedefimiz bu eserin yeni harflere aktarılması ve içeriğinin değerlendirilmesiydi. Bu bakımdan, çalışmamızda öncelikle eseri eski harflerden yeni harflere aktardık; ardından da matbuat, edebiyat, dil, siyaset, şehircilik, spor, eğitim gibi alanlara dair yazarın tespitlerini başlıklar altında değerlendirmeye çalıştık. İnceleme kısmındaki hedefimiz, Fazıl Ahmet'in ilgi alanlarının çokluğunu ve sadece ilgide kalmayıp pek çok konuda dönemi için ilginç sayılabilecek bilgiler aktardığını ortaya koymaktı.

Şeytan Diyor ki'nin orijinal baskısı maalesef teknik hatalarla doludur. Yazar kitabın arkasına hata-savab cetveli koymuştur ama o cetvele dâhil edilmeyen epeyce bir dizgi hatası mevcuttur. Biz metni yeni harflere aktarırken sık sık metin tamiri yapmak zorunda kaldık. Buradaki amacımız *Şeytan Diyor ki*'nin bugünkü alfabeye hatasız olarak çevrilmesiydi.

Şeytan Diyor ki kitabının incelenmesi sonucunda Fazıl Ahmet'in döneminin kültür hayatına, matbuat âlemine, sanat ve edebiyata, yaşadığı coğrafyaya, dönemin siyasal gelişmelerine bakışı ortaya çıkmaktadır. Sadece yazı başlıklarına bakıldığında bile Aykaç'ın birbirinden farklı çok sayıda konuya kafa yorduğu, sorgulamalar yaptığı, tespit ve teklifler üzerinden düşünce geliştirdiği anlaşılacaktır. Kimi konuları genel bir bakış açısıyla kimilerini ise derinlemesine gündemine alması yazarı dönemi içinde ilgi çekici bir konuma oturtmaktadır.

Şeytan Diyor ki, içerdiği bilgiler kadar dil ve üslubu açısından da önemli sayılabilir. İlgili bölümde görülebileceği üzere Fazıl Ahmet zaman zaman döneminin standart Türkçesiyle zaman zaman da dönemi için farklı sayılabilecek sözcük ve kavramlarla konuşmaktadır. Bu tip sözcükler yazıya ilginçlik kattığı gibi, yazarın modern dile olan ilgisini de ortaya koymaktadır.

Edebiyat tarihi açısından ele alındığında kitabın en önemli yanlarından biri, Yakup Kadri, Halide Edip, Ahmet Haşim vd. gibi büyük yazar veya şairlerle ilgili dönemsel düşünceler içermesidir. Şüphesiz, Aykaç'ın yazıları bu edebiyatçılarımızın edebiyat tarihindeki yerlerini değiştirecek, etkileyecek bilgiler sunuyor değildir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu ve öteki edebiyatçıların o yıllarda yayımlanan yazı ve kitaplarının edebiyat dünyasında uyandırdığı yansımalar hakkında birinci elden aktarmalarda bulunmasıdır.

Sonuç olarak *Şeytan Diyor ki* dikkatli bir bakış açısıyla incelenmeye tâbi tutulduğunda, çok özgün bilgilere ulaşabileceğimiz bir eserdir. Özellikle de Fazıl Ahmet'in Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşadığı düşünülürse, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemindeki süreçlere ait geniş bir perspektife sahip aydının bizzat yaşadığı dönemlere ait izlenimlerine ulaşabileceğimiz bir eser olduğu söylenebilir. Tarih-edebiyat-sosyoloji ilişkisi içinde birleşen, edebiyat tarihine de XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başı çerçevesinde belli ölçüde fayda sağlayacağına inandığımız bir eserdir diyebiliriz.

İNDEKS

- Abdülhak Hamit, 114
 Abdülhamit, 15, 82
 Ahmet Cevdet Bey, 135
 Ahmet Emin, 1, 8, 26
 Ahmet Haşim, 1, 5, 8, 9, 10, 141, 142,
 143, 144, 145, 146, 147, 184, 189,
 192
 Ahmet Samim, 6, 108, 140
 Âkil Koyuncu Bey, 133
 Alfred de Musset, 163
 Ali Bey, 93
 Ali Emirî Efendi, 113
 Ali Kemal, 116
 Anatol Frans, 22
 Anatole France, 39
 Arşimet, 167
 Bâki, 92
 Baudelaire, 134
 Bourge, 134
 Burhanettin Bey, 101
 Byron, 116
 Carlyle, 117
 Celal Muhtar, 18, 37
 Celal Muhtar Bey, 112, 113
 Celal Nuri, 30
 Celal Sahir Bey, 176
 Cenap Bey, 114, 126
 Cüneyd-i Bağdadi, 40
 Diyojen, 95
 Einstein, 27
 Emil Fake, 25
 Enver Paşa, 112
 Fazıl Ahmet Aykaç, I, II, III, IV, V, VI,
 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
 14, 17, 18, 65, 165, 174, 176, 188,
 189, 192, 193
 Ferit Paşa, 118, 119
 Fikret, 7, 54, 163
 Fuzuli, 38, 41, 94
 Gazi Paşa, 30
 Gökalp Bey, 8, 27
 Hacı Monla Resul, 71, 72, 183
 Halide Edip, 1, 5, 8, 116, 189
 Halil Ağa, 102
 Halil Nihat Bey, 8, 118, 119, 120
 Hasan, 42
 Hippolyte Taine, 23, 24, 88
 Hüseyin, 10, 19, 42
 Hüseyin Cahit, 10, 19
 İbrahim Alaattin Bey, 133
 İsmet Paşa Hazretleri, 151, 152
 İzzet Melih Bey, 107
 John Ruskin, 88
 Kant, 64
 Karasu Efendi, 61
 Koca Heccav, 38
 Lamartine, 134, 182
 Lloyd George, 93

- Lord Carnavon, 98
 Lord George, 115
 Max Nordau, 163
 Mehmet Emin Beyefendi, 62, 132, 159
 Mevlana, 115
 Mösyö Monceri, 70
 Mumcu Salih Efendi, 46, 47, 48, 52, 57
 Musa Kâzım Bey, 95
 Müşfik, 13, 14, 60, 61, 62, 63, 64, 65
 Naci, 37
 Namık İsmail Bey, 109
 Namık Kemal, 108, 148
 Napolyon, 121, 162
 Necmettin Sadık Bey, 174
 Newton, 40
 Ogüst, 25
 Proudhon, 32
 Rembrandt, 94
 Rıza Tefvik Bey, 8, 113, 115
 Ruşen Eşref, 12, 55
 Sabahattin Bey, 140
 Sâbık Talat (Paşa), 121
 Selim Sırrı, 14, 173
 Seyit Battal Gazi, 46
 Sokrat, 64
 Spinoza, 40
 Süleyman Nazif, 1, 3, 8, 9, 112, 114, 184
 Süleyman Nazif Bey, 121
 Şaban Efendi, 112
 Şahap Efendi, 93
 Şair Emin, 112
 Şevket Buhârî, 90
 Şinasi, 14, 148
 Şükrü Reis, 53, 54
 Talat Paşa, 140
 William James, 27
 Yahya Kemal, 5, 8, 68, 94, 120
 Yakup Kadri Bey, 8, 115, 116, 117, 135, 136, 139, 140
 Yunus Nadi, 1, 8, 19
 Ziya Gökalp, 1, 4, 5, 8, 9, 15, 44, 82, 121, 132

KAYNAKÇA

Aktaş, Ş. ve Okay, O. (1992), “Fazıl Ahmed Aykaç”, *Büyük Türk Klasikleri, XI*, İstanbul, Ötüken-Söğüt Yayıncılık, ss. 187-194.

Aşkun, V., C., (1968), “Kaybettiğimiz Değerlerden Fazıl Ahmet Aykaç”, *Çağrı, XII*, S.122, Ülkü Basımevi, Konya, ss. 11-12.

Aykaç, F., A., (1927), *Şeytan Diyor ki*, Hamid Matbaası, İstanbul.

Aykaç, F., A.,(1991), *Kırpıntı*, Arba Yayınları, İstanbul.

Çoruk, A., Ş., (2008), *Mizah Şairi Fazıl Ahmet Aykaç*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Duru, N., (1968), “Fazıl Ahmet Aykaç’ın Ölümü Üstüne, Arkadaşımın Acısı...”, *Yeni İnsan, VI*, S. 1, İstanbul, s.21.

Enginün, İ. ve Kerman, Z. (1987), *Ahmet Haşim Bütün Şiirleri (Piyale/Göl Saatleri/ Diğer Şiirleri)*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Gezgin, H., S., (1997), *Edebî Portreler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

İnal, İ., M., K., (1969), *Son Asır Türk Şairleri, I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara.

Kerman, Z., (1977), “Fazıl Ahmet Aykaç”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, I*, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 246.

Koçu, R., E., (1960), “Fazıl Ahmet Aykaç”, *İstanbul Ansiklopedisi, III*, İstanbul, Nurgök Matbaası, ss.1599-1600.

Ozansoy, H., F., (1970), *Edebiyatçılar Çevremde*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara.

Timurtaş, F., K., (1968), “Kayıplar- Fazıl Ahmet Aykaç”, *Türk Kültürü*, VI, S.63, İstanbul, ss. 194-195.

Yalçın, H., C., (1935), “Matbuat Hayatı, Bay Fazıl Ahmet Aykaç”, *Fikir Hareketleri*, III, S. 68, İstanbul, ss. 251-252.

Yazar, M., B., (1940), “Edebiyatçılarımızı Tanıyalım, Fazıl Ahmet Aykaç”, *Yedigün*, XV, S. 373, İstanbul, s.15.

Yetiş, K., (1991), “Fazıl Ahmet Aykaç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 254.

Yöntem, A., C., (1927), “Şeytan Diyor ki'ye Dair”, *Hayat*, S.25, İstanbul, ss. 483-484.

Yücel, H., Â., (1937), *Fazıl Ahmet Aykaç*, Cumhuriyet Kitaphanesi Yayınevi, İstanbul.

Yücel, H., Â., (1937), *Pazartesi Konuşmaları*, Remzi Kitapevi, İstanbul.